НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШКОРУПЕЄВ ДМИТРО АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК: 347.91/95:347.615(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Д.А. Шкорупеєв

Науковий керівник: Волкова Наталія Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2021

АНОТАЦІЯ

Шкорупеєв Д. А. **Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві**. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертація є першим у науці цивільного процесуального права України спеціальним комплексним дослідженням процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві.

Здійснено дослідження становлення та розвитку правового регулювання аліментних зобов'язань в Україні. Встановлено, що питання правового регулювання стягнення аліментів на утримання дітей, батьків, подружжя, інших членів сім'ї та родичів є тривалим історичним процесом. Досліджуючи історичні витоки становлення та розвитку аліментних зобов'язань визначено, що на різних етапах його становлення він суттєво різниться, що залежить від рівня розвитку суспільства та держави в цілому. На підставі цього запропоновані етапи становлення та розвитку означеного інституту. Додатково аргументовано про необхідність поділу останнього етапу розвитку аліментних зобов'язань (сучасний період незалежної України) на : 1) період з 1991 р. - 2002 р. та 2) з 2002 р. – по теперішній час.

На підставі аналізу теоретичних розробок досліджені проблемні питання визначення поняття та сутність аліментних зобов'язань. Удосконалено теоретичні положення щодо розмежування термінів «аліменти» та «утримання». Зроблено висновок, що вони є різними за своєю природою, але залежать один від одного. Термін «утримання» є ширшим за термін «аліменти». Це твердження аргументовано тим, що утримання здійснюється у добровільному порядку особами, які відповідно до сімейного законодавства зобов'язані утримувати, а у випадках не здійснення добровільного обов'язку щодо утримання застосовується стягнення аліментів у примусовому порядку за рішенням суду або за виконавчим написом нотаріуса.

Здійснивши аналіз законодавства та існуючі наукові погляди науковців запропоновано удосконалення визначення таких понять як «аліменти» та «аліментні зобов'язання». Запропоновано розглядати «аліменти» як виплати щодо утримання дітей, одного з подружжя, інших членів сім'ї та родичів в грошовій і (або) в натуральній формі, що сплачуються відповідно до рішення суду або договору в примусовому порядку особою, яка відповідно до норм сімейного законодавства зобов'язана здійснювати таке утримання, а «аліментне зобов'язання» як правовідносини, що регулюються сімейним законодавствам України, згідно з яким одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов та порядку, що визначені законодавством, а друга сторона має право вимагати виконання такого обов'язку. Доведено, що «аліментні зобов'язання» відносяться до сімейних правовідносин, оскільки регулюються СК України та відрізняюся від зобов'язань у цивільному праві, оскільки мають певні свої особливості, а саме: виникають тільки між суб'єктами сімейних правовідносин; виникають тільки з підстав, які визначені сімейним законодавством; носять особистий характер; не підлягають зворотному стягненню тощо.

Характеризуючи підстави виникнення права на аліменти виокремленні види аліментних зобов'язань та здійснено їх поділ на : аліменти на утримання дитини; аліменти на утримання одного з подружжя; аліменти на утримання повнолітньою дочкою, сином батьків, які потребують матеріальної допомоги в силу своєї непрацездатності; аліменти на утримання інших членів сім'ї та родичів. Встановлено, що підстави виникнення права на стягнення аліментів збігаються з підставами звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів та різняться в залежності від видів аліментних зобов'язань.

Узагальнено існуючі у науковій літературі точки зору щодо передумов та умов права на звернення до суду за захистом, з урахуванням особливостей характерних для аліментних правовідносин. Встановлено, що справи про стягнення аліментів розглядаються у цивільному судочинстві у порядку загального позовного, спрощеного позовного та наказного проваджень.

Аргументовано висновок про доцільність надання особі права альтернативного вибору звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини за вимогами наказного провадження в порядку спрощеного позовного провадження.

Зроблено висновок, що особа, якій виповнилось чотирнадцять років має право на звернення до суду з метою захисту своїх прав та інтересів, що випливають із сімейних правовідносин, зокрема, має право на звернення з вимогою про стягнення аліментів.

Детально здійснено аналіз процесуального порядку розгляду цивільних справ про стягнення аліментів у порядку позовного провадження. На підставі аналізу доктринальних досліджень, законодавства України та матеріалів судової практики встановлено коло осіб, які мають право на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів та визначено їх процесуальний правовий статус у цивільному судочинстві. Додатково обґрунтовано визначення процесуального правового статусу дитини, як позивача у справі про стягнення аліментів на утримання батьками неповнолітніх дітей, оскільки вони є суб'єктами спірних правовідносин, саме дитині належить право на утримання та аліменти одержані на їх утримання є власністю дитини.

Визначено предмет доказування у справах про стягнення аліментів. Встановлено, що факти, які покладені в предмет доказування залежать від підстав виникнення права на стягнення аліментів. Окреслено перелік доказів, що мають бути подані стороною до суду на підтвердження своїх вимог та заперечень.

Встановлено та додатково аргументовано висновок про можливість укладення мирової угоди при розгляді справ про стягнення аліментів у порядку позовного провадження, в тому числі і при розгляді справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини.

Запропоновано відновити на законодавчому рівні право суду постановити ухвалу про тимчасове стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей до розгляду справи по суті у позовному провадженні за

клопотанням позивача. На підставі цього запропоновано на законодавчому рівні визначити строк сплати аліментів та розмір аліментів, які необхідно стягнути за відповідною ухвалою.

Сформульовано рекомендації щодо необхідності запровадження до цивільного процесуального законодавства право суду при розгляді справ про розірвання шлюбу, у випадку коли у подружжя є неповнолітні діти та не заявлено вимогу про стягнення аліментів, за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на неповнолітню дитину за певних умов.

Аргументовано та доведено про доцільність заочного розгляду справи про стягнення аліментів у позовному провадженні за наявності всіх умов, що визначені цивільним процесуальним законодавством.

Значна увага приділена розгляду та вирішенню справ про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження. Визначені основні характерні ознаки розгляду справ про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження. Доведено неможливість застосування такого інституту як урегулювання спору за участю судді при розгляді справ про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження.

Особливу увагу приділено проблематиці щодо права відповідача подати заперечення проти розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження. На підставі аналізу норм цивільного процесуального законодавства встановлено, що відповідач позбавлений права пред’явити заперечення проти розгляду справи про стягнення аліментів у спрощеному позовному провадженні.

Досліджено особливості розгляду справ про стягнення аліментів у порядку наказного провадження, до яких віднесено наступні : судовий наказ про стягнення аліментів видається тільки з чітким дотриманням вимог визначених у цивільному процесуальному законодавстві за відсутності спору; з вимогою про стягнення аліментів можна звертатись тільки щодо утримання неповнолітніх дітей; заявником у справах про стягнення аліментів є сама неповнолітня дитина, в її інтересах звертаються до суду законні представники

або органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб відповідно до норм сімейного законодавства України; заява про видачу судового наказу про стягнення аліментів подається за правилами альтернативної територіальної підсудності; за подачу заяви про видачу судового наказу про стягнення аліментів не сплачується судовий збір; обов'язок щодо доказування покладається тільки на заявника; судовий наказ про стягнення аліментів видається тільки у випадку, якщо задовольняється вимога про стягнення аліментів у повному обсязі; судовий наказ є одночасно виконавчим документом; судовий наказ про стягнення аліментів підлягає зверненню до негайного виконання; судовий наказ про стягнення аліментів не підлягає скасуванню; судовий наказ про стягнення аліментів не може бути оскаржений в апеляційному порядку, однак може бути переглянутий у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства, зокрема норм ЦПК України, СК України, щодо процесуального порядку розгляду цивільних справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві.

Ключові слова: *стягнення аліментів, зобов'язання батьків по утриманню дітей, зобов'язання дітей по утриманню батьків, зобов'язання подружжя по утриманню, зобов'язання по утриманню інших членів сім'ї та родичів, судовий розгляд, цивільне судочинство.*

SUMMARY

Shkorupeyev D. **Procedural order of alimony recovery cases consideration in civil proceedings.** - Qualifying research paper as a manuscript. Thesis for PhD's degree in specialty 081 - Law. - National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2021.

In civil procedural law of Ukraine, the thesis is the first special complex research on the procedural order of consideration of alimony recovery cases in civil proceedings.

A research on the formation and development of legal regulation of alimony in Ukraine is performed. It is established that the issue of legal regulation of child maintenance, parents, spouses, other family members and relatives is a long historical process. Examining the historical origin of the formation and development of alimony obligations, it is determined that at different stages of its formation it differs significantly, depending on the level of development of society and the state as a whole. On this ground, the stages of formation and development of this institution are proposed. To a greater extent, it is reasoned that it is necessary to divide the last stage of development of alimony obligations (modern period of independent Ukraine) into: 1) the period from 1991 to 2002 and 2) from 2002 to the present.

On the analysis grounds of theoretical developments the problematic issues of defining the concept and essence of alimony obligations are investigated. Theoretical provisions on the distinction between the terms ‘alimony’ and ‘allowance’ are refined. It is concluded that they are inherently different but, at the same time, interdependent. The term ‘allowance’ is broader than the term ‘alimony’; it is argued by the fact that allowance is granted voluntarily by persons who are, under family law, responsible for maintaining; in cases of non-voluntary obligation to maintain, the recovery of alimony is applied compulsorily by a court decision or by a notary’s writ of execution.

By analyzing the legislation and the existing scientific views the definition of such concepts as ‘alimony’ and ‘alimony obligations’ is refined. It is proposed to consider ‘alimony’ as payments for the maintenance of children, one of the spouses, other family members and relatives in cash and (or) in kind, paid in accordance with a court decision or contract compulsorily by a person who, in accordance with the rules of family law, is obliged to carry out such maintenance; ‘alimony obligation’ is considered as a legal relationship governed by family law of Ukraine under which

one party is obliged to maintain the other party in accordance with the terms and conditions prescribed by law, and the other party has the right to demand fulfillment of such duty. It is proved that 'alimony obligations' refer to family legal relations as they are regulated by the Family Code of Ukraine and differ from obligations in civil law, because they have certain features, namely alimony obligations: arise only between the subjects of family relations; they only arise on the grounds specified by family law; they are personal in nature; they are not subject to retaliation, etc.

Characterizing the grounds for the right to alimony, the types of alimony obligations are distinguished and they are divided into: alimony for child maintenance; alimony for the maintenance of one of the spouses; alimony for the maintenance of an adult daughter, son of the parents who need financial assistance due to their incapacity for work; alimony for the maintenance of other family members and relatives. It is established that the grounds for the right to recovery of alimony coincide with the grounds for applying to the court for recovery of alimony and differ depending on the types of maintenance obligations.

Taking into account the peculiarities characteristic of alimony legal relations, the points of view existing in the scientific literature concerning the preconditions and conditions of the right to go to court for protection are generalized. It is established that cases of recovery of alimony are considered in civil proceedings in the order of general claim, summary claim and injunction proceedings. It is argued that it is expedient to give a person the right to an alternative choice to apply to the court with a request to collect alimony for the maintenance of a minor child under the requirements of injunctive proceedings in a summary claim procedure.

It is concluded that a person who has reached the age of fourteen has the right to go to court in order to protect his/her rights and interests arising from family law, in particular, has the right to apply for alimony.

A detailed analysis of the procedural order of alimony recovery consideration in civil cases by means of claim proceedings is carried out. On the grounds of the analysis of doctrinal researches, the legislation of Ukraine and materials of judicial practice the circle of persons who have the right to file a recovery of alimony in court

is established and their procedural legal status in civil proceedings is defined. Furthermore, the research determines the procedural legal status of the child as a plaintiff in the case of recovery of child maintenance for minor children by parents, whereas they are the subject of disputed legal relations, the child has the right to maintenance and child maintenance is the property of the child.

The subject of proof in cases of recovery of alimony is determined. Likewise, it is established that the facts that are the subject of proof depend on the grounds for the right to recovery of alimony. The list of evidence that a party shall submit to the court to confirm their claims and objections is outlined.

It establishes and, to a greater extent, argues the possibility of concluding an amicable agreement when considering cases of recovery of alimony by means of claim proceedings, including when considering cases on recovery of alimony for the maintenance of a minor child.

It is proposed to restore, legislatively, the right of the court to issue a decision on the temporary recovery of alimony for the maintenance of minor children pending consideration of the case *per se* in the claim proceedings at the request of the plaintiff. Based on this, it is proposed, at the legislative level, to determine the term of payment of alimony and the amount of alimony that shall be collected by the relevant decision.

Recommendations are offered as to the necessity of the right of the court to be introduced into civil procedural law in divorce cases, if the couple has minor children and there is no claim for alimony, on their own initiative to decide on the recovery of child support under certain conditions.

It is argued that it is expedient to consider the case of alimony in absentia in case all the conditions determined by the civil procedural legislation are available.

Scrupulous attention is paid to the consideration and resolution of cases on the recovery of alimony in the summary proceedings. The main characteristic features of consideration of cases on recovery of alimony by means of summary claim proceedings are determined. It is argued that it is impossible to use such an institution as the settlement of a dispute with the participation of a judge in the

consideration of cases on the recovery of alimony by means of summary claim proceedings.

Particular attention is paid to the issue of the right of the defendant to file an objection against the consideration of the case by means of summary proceedings. Based on the analysis of the norms of the civil procedural legislation, it is established that the defendant is deprived of the right to file an objection against the consideration of the case on the recovery of alimony by means of summary claim proceedings.

The peculiarities of consideration of cases on recovery of alimony by means of the ordered proceedings are investigated. These include: a court order for the recovery of alimony is issued only in strict compliance with the requirements set out in civil procedural law in the absence of a dispute; alimony shall be claimed only for the maintenance of minor children; in the cases of recovery of alimony where the applicant is the minor child, legal representatives or bodies and persons who by law have the right to apply to the court on behalf of others in accordance with family law of Ukraine apply to the court on his/her behalf; the application for the issuance of a court order for the recovery of alimony is submitted according to the rules of alternative territorial jurisdiction; no court fee is paid for filing an application for the issuance of a court order for the recovery of alimony; the burden of proof lies solely with the applicant; the court order for the recovery of alimony is issued only if the requirement for the recovery of alimony is satisfied in full; the court order is at the same time an executive document; the court order for the recovery of alimony is subject to immediate execution; the court order on recovery of alimony is not subject to cancellation; the court order for the recovery of alimony cannot be appealed, but may be reviewed in the light of newly discovered circumstances.

In order to refine the norms of the current legislation, in particular the norms of the CPC of Ukraine, the FC of Ukraine as to the procedural order for consideration of civil cases on the recovery of alimony in civil proceedings proposals are developed.

Key words: *recovery of alimony, obligations of parents to maintain children, obligations of children to maintain parents, obligations of spouses to maintenance, obligations to maintain other family members and relatives, court proceedings, civil proceedings.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Шкорупеєв Д. А. Щодо визначення процесуального правового статусу позивача та відповідача у справах про стягнення аліментів на утримання дитини. *Часопис цивілістики.* 2017. № 28. С. 107-110.

2. Шкорупеєв Д. А. Юрисдикція та підсудність справ про стягнення аліментів на утримання дитини. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica.* 2018. № 1 (29). С. 112-115.

3. Shkorupeev D. A. Consideration of cases on recovery of alimony for the maintenance of parents in civil proceedings: some aspects. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal.* 2019. №. 3 p.76-79

4. Шкорупеєв Д. А. Особливості формування предмета доказування у справах про стягнення аліментів на утримання дитини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С.71-74.

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

5. Шкорупеєв Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ у наказному провадженні. *Особливості розгляду сімейних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 17 жовтня 2016 р.). Одеса : Юридична література, 2016. С. 98-101.

6. Шкорупеєв Д. А. Щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у цивільне судочинство : «Електронне правосуддя». *Інформаційні технології у судочинстві* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубєвої Н.Ю. Одеса : Фенікс, 2017. С. 83-85.

7. Шкорупеєв Д. А. Щодо визначення вимог, за якими розглядаються справи про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні. *Новели цивільного процесуального кодексу України* : матеріали кругл. столу (Одеса, 26 березня 2018 р.) [Електроне видання] / за заг. редакцією д.ю.н., проф. Н.Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. С. 106-108.

8. Шкорупеєв Д. А. Процесуальні особливості розгляду судом справ про стягнення аліментів на утримання дитини у спрощеному позовному провадженні : окремі аспекти. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-хт. Т. 2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 633-635.

9. Шкорупеєв Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ про зміну розміру аліментів на утримання дитини: окремі аспекти. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : Всеукраїнська науково-практична конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 146-160.

10. Шкорупеєв Д. А. Щодо визначення предмета доказування та коло доказів у справах про стягнення аліментів на дитину у наказному провадженні. *Новели цивільного процесуального законодавства : Докази та доказування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л. А Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 105-108

ЗМІСТ

ВСТУП……..3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО - ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ…….13
1.1. Становлення та розвиток правового регулювання аліментних правовідносин в Україні……....13
1.2. Поняття та сутність аліментних зобов'язань…….....27
1.3. Підстави виникнення права на стягнення аліментів ……..…..37
1.4. Право на звернення до суду за захистом прав у аліментних правовідносинах…….…...53
РОЗДІЛ 2. ЗАХИСТ ПРАВА НА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ……....72
2.1. Особи, які наділенні правом на звернення до суду у справах про стягнення аліментів та їх цивільний процесуальний правовий статус ..……72
2.2. Відкриття провадження у справах про стягнення аліментів та їх підготовка до розгляду ……..……...85
2.3. Судовий розгляд справ про стягнення аліментів по суті у загальному позовному провадженні…….....102
2.4. Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у спрощеному позовному провадженні……122
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИДАЧІ СУДОВОГО НАКАЗУ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ……...…….134
3.1. Процесуальний порядок пред'явлення заяви про видачу судового наказу у справах про стягнення аліментів на дитину…….……..134
3.2. Судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини…….……148
ВИСНОВКИ…….……158
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….……..168
ДОДАТКИ…….…...190

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стабільність будь-якого суспільства залежить від стабільності його інститутів, в тому числі від стійкості відносин між членами сім'ї. Постійний розвиток сімейного законодавства визначає головні напрямки регулювання сімейних правовідносин в Україні. В цьому аспекті важливу роль відіграє інститут аліментних зобов'язань.

Цивільний процесуальний та Сімейний кодекси України, що були прийняті на початку XXI сторіччя, хоча і слідують деяким традиціям радянського права, все ж таки увібрали в себе досягнення останніх наукових досліджень та сучасних поглядів на регулювання аліментних зобов'язань. Введення новел у регулюванні сімейних відносин, особливо пов'язаних з стягненням аліментів, потребує їх вивчення та глибокого аналізу, оскільки проблеми, що пов'язані з вирішенням сімейних конфліктів, особливо ті, що стосуються належного утримання дітей, батьків, подружжя та інших членів сім'ї недостатньо досліджені.

Спори, що випливають з аліментних зобов'язань є актуальними та займають особливе місце серед інших категорій сімейних спорів. Одним із суб'єктивних прав є право на стягнення аліментів, захист якого, здійснюється у судовому порядку. Незважаючи на те, що законодавець надав можливість особам вирішувати питання щодо утримання у добровільному порядку, шляхом укладення договору, більшість стягнень здійснюється за рішенням суду.

У період глобалізації та інтернаціоналізації світового суспільства сімейні правовідносини, ускладнені європейським елементом, є правовою реальністю і вимагають, відповідно, ефективного механізму правового регулювання, що враховує баланс інтересів сторін. В міжнародному масштабі проблема належного виконання обов'язку з утримання дітей, батьків, подружжя та інших членів сім'ї загострюється за рахунок того, що правове

регулювання аліментних зобов'язань у більшості країн світу є різним. Надважливим завданням кожної соціальної правової держави є вироблення ефективного механізму життєзабезпечення населення.

Актуальність дисертаційного дослідження обумовлюється ще й тим, що існують певні розбіжності між нормами цивільного процесуального та сімейного законодавства, відсутність у судовій практиці єдиних підходів при розгляді справ про стягнення аліментів. Відповідно до конституційної та судової реформи сімейне законодавство за минулі роки періодично зазнавало різного роду змін, багато з яких носили кардинальний характер і у сфері регулювання аліментних зобов'язань, що привело до необхідності підвищення уваги до процесуального прядку розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві та проведення відповідного дослідження з урахуванням останніх законодавчих змін.

Незважаючи на значні позитивні зміни, що відбулися у сфері правового регулювання аліментних зобов'язань, особливо, в частині, що стосується матеріального забезпечення дитини, залишається поза увагою право батьків, одного з подружжя та інших членів сім'ї, родичів на належне утримання. Так, Законом України від 17 травня 2017 року № 2037 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» внесені зміни до Сімейного кодексу, Цивільного кодексу, Цивільного процесуального кодексу тощо. Також 03 липня 2018 року, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання», який збільшує відповідальність за несплату аліментів.

Суттєвих змін зазнав ЦПК України, на підставі яких з'являються нові інституту, такі як : спрощене позовне провадження, до якого відноситься розгляд справ про стягнення аліментів; врегулювання спору за участю судді тощо. Чинний ЦПК України передбачає новий порядок розгляду справ про стягнення аліментів у позовному та наказному проваджень тощо. Такі зміни

призвели до низки проблем та суперечностей, що виникають і в теорії цивільного процесуального права, і в судовій практиці при розгляді справ про стягнення аліментів на утримання дітей, батьків, подружжя, інших членів сім'ї та родичів, що потребує наукового осмислення.

Теоретичною основою дисертаційного дослідженням стали праці вчених як радянського так і сучасного періоду з сімейного права, таких як: М. В. Антокольський, Л. В. Афанасьєва, В. І. Борисова, Л. Є. Гузь, О. О. Дерій, І. В. Жилінкова, Л. А. Кондрат'єва, В. П. Мироненко, О. І. Пергамент, Л. М. Пчелінцева, З. В. Ромовська, А. М. Рябець, Л. В. Сапейко, В. А. Кройтор, Є. Д. Ханович, Г. В. Чурпіта та ін.

При дослідження теми використовувались роботи вчених в області цивільного процесуального права: І. В. Андронова, С. С. Бичкової, М. В. Вербицької, Н. В. Волкової, Н. Ю. Голубєвої, О. О. Грабовської, І. О. Ізарової, В. В. Комарова, В. М. Кравчука, Д. Д. Луспеника, А. О. Мельникова, І. Б. Новицького, О. І. Попова, П. І. Пушкаря, П. І. Радченка, Т. А. Стоянової, В. І. Тертишникова, М. К. Треушнікова, С. Я. Фурси, Ю. С. Червоного, Д. М. Чечота, А. В. Шабаліна та інших.

Варто зауважити, що інституту аліментних зобов'язань у науці сімейного права приділена значна увага, зокрема, він був предметом дослідження у наступних дисертаційних роботах: Л. В. Афанасьєва «Аліментні правовідносини в Україні» (2003 рік), Л. В. Сапейко «Правове регулювання батьків та дітей» (2003 рік), О. О. Дерій «Аліментні зобов'язання у цивільному процесі» (2004 рік); Є. Д. Ханович «Правове регулювання зобов'язань батьків по утриманню дітей» (2019 рік). Проте вищенаведені дослідження були проведені з позицій сімейного законодавства та недостатньо досліджено у площині цивільного процесуального права. Однак, до теперішнього часу не існує єдиного комплексного дослідження процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів на утримання дитини; одного з подружжя; утримання повнолітньою дочкою, сином батьків,

які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги; утримання інших членів сім'ї та родичів у цивільному судочинстві.

Вищевикладеними обставинами і обумовлюється актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Реформа цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування теоретичних та практичних положень процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві.

Для досягнення вказаної мети вирішувалися наступні завдання:

- дослідити становлення та розвиток правового регулювання аліментних зобов'язань в Україні;
- визначити поняття та сутність аліментних зобов'язань;
- встановити підстави виникнення права на стягнення аліментів у судовому порядку;
- визначити право на звернення до суду за захистом прав у аліментних правовідносинах;
- визначити та охарактеризувати правове становище осіб, які наділенні правом на звернення до суду у справах про стягнення аліментів;
- розглянути процедуру відкриття провадження у справах про стягнення аліментів та їх підготовку до розгляду;

- проаналізувати судовий порядок розгляду справ про стягнення аліментів по суті у загальному позовному та у спрощеному позовному провадженні;
- визначити порядок подачі заяви про видачу судового наказу у справах про стягнення аліментів на утримання дитини;
- проаналізувати форму та зміст судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини та порядок його видачі;
- сформувати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання питань, пов'язаних з розглядом справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві.

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку розглядом і вирішенням справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві.

Предметом дослідження є процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві.

Методи дослідження. Наукове дослідження процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві проведено з використанням загальнонаукових, та спеціально-юридичних методів.

Найбільш поширеними методами серед загальнонаукових є метод аналізу та синтезу. У дисертаційному дослідженні застосування таких методів надали змогу умовно здійснити поділ правових об'єктів на окремі складові частини, а в разі потреби - здійснити поєднання елементів у єдине ціле (розділи 1, 2 та 3 дисертації).

Діалектичний метод дослідження дав змогу дослідити такі питання як: сутність та ознаки аліментних зобов'язань; механізм реалізації захисту прав у аліментних правовідносинах (розділ 1 дисертації).

Порівняльно-правовий (компаративістський) метод застосовувався при дослідженні цивільних процесуальних та сімейних норм радянського, вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо розгляду справ про

стягнення аліментів з метою наближення до європейських стандартів захисту прав особи щодо належного утримання (розділ 1, 2 та 3 дисертації).

Застосування історико-правового методу дало змогу дослідити та проаналізувати розвиток правового регулювання аліментних зобов'язань в Україні (підрозділ 1.1. дисертації).

Структурно-функціональний метод застосовувався при визначенні основних правових засад правового регулювання підстав стягнення аліментів у судовому порядку та процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів (підрозділ 1.3., розділи 2, 3 дисертації).

Застосування формально-логічного та формально-юридичного методів дало змогу провести логічний і мовний аналіз чинних правових норм, зокрема, Сімейного й Цивільного процесуального кодексів України, стосовно розгляду справ про стягнення аліментів та виявити суперечності чинного законодавства у досліджуваній сфері, а також обґрунтувати висновки та пропозиції щодо його вдосконалення (розділи 1, 2 та 3 дисертації).

Аналітичний метод застосовувався в тих випадках, коли було необхідно обґрунтувати, довести, спростувати ті або інші теоретичні положення щодо аліментних зобов'язань (розділи 1, 2 та 3 дисертації).

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим в українській науці цивільного процесуального права комплексним дисертаційним дослідженням теоретичних та практичних питань процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві. У дисертації сформульовано низку нових положень, висновків, пропозицій, які мають важливе значення для юридичної науки і практики, а саме:

вперше:

пропонується відновити у нормах цивільного процесуального права таку процесуальну дію суду як прийняття рішення про тимчасове стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей до вирішення справи про

стягнення аліментів у позовному провадженні по суті та до набрання рішенням суду законної сили за клопотанням позивача;

запропоновано встановити порядок визначення строку та розміру тимчасового одержання аліментів, а саме: аліменти на неповнолітніх дітей виплачуються з моменту пред'явлення позову до моменту набрання рішенням суду про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини законної сили; розмір стягуваних аліментів на неповнолітніх дітей до вирішення спору - на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на кожну дитину відповідного віку, а якщо аліменти на неповнолітню дитину стягуються у твердій грошовій сумі - в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку;

запропоновано за результатами розгляду клопотання позивача про тимчасове стягнення аліментів до вирішення спору по суті у позовному провадженні визначити право суду постановити ухвалу про задоволення або відмову у задоволені вимог про тимчасове стягнення аліментів на неповнолітню дитину до набрання рішенням суду законної сили. У випадку постановлення ухвали про тимчасове стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини до ухвалення рішення суду визнати таку ухвалу виконавчим документом, яка підлягає негайному виконанню. Встановити, що у разі задоволення позовних вимог про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, аліменти будуть нараховуватись з моменту набрання рішенням суду законної сили;

запропоновано надати право суду при розгляді справ про розірвання шлюбу вийти за межі заявлених вимог та з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів у випадках, якщо така вимога не заявлена особою з якою встановлено місце проживання неповнолітньої дитини та не вирішено в добровільному порядку. Запропоновано надати суду право, у разі, якщо мати, батько відмовляються отримувати аліменти, приймати рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини зобов'язати матір,

батька дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання рішенням суду законної сили;

доведено неможливість застосування інституту врегулювання спору за участю судді при розгляді справ про стягнення аліментів у спрощеному позовному проваджені;

удосконалено:

визначення поняття «аліменти» як виплати на утримання дітей, одного з подружжя, інших членів сім'ї та родичів в грошовій і (або) в натуральній формі, що сплачуються відповідно до рішення суду або договору в примусовому порядку особою, яка відповідно до норм сімейного законодавства зобов'язана здійснювати таке утримання;

визначення поняття «аліментні зобов'язання» як правовідносини, що регулюються сімейним законодавствам України відповідно до якого одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов та порядку, що визначені законодавством, а друга сторона має право вимагати виконання такого обов'язку;

набуло подальшого розвитку:

концепція, за якою розмежуються поняття «аліменти» та «утримання», а саме: дані терміни мають різне значення, різне наповнення та зміст, однак перебувають у стосунках підпорядкування. Термін «утримання» є ширшим за змістом ніж термін «аліменти», оскільки утримання здійснюється у добровільному порядку особами, які відповідно до сімейного законодавства зобов'язані утримувати, а у випадках не здійснення добровільного обов'язку щодо утримання, застосовується примусовий порядок стягнення аліментів за рішенням суду або за виконавчим написом нотаріуса;

положення, що підстави звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів збігаються з підставами виникнення права на стягнення аліментів, що визначені нормами сімейного законодавства, однак вони різняться в залежності від виду таких зобов'язань;

положення, що у справах про стягнення аліментів позивачем буде сама особа, яка має право на утримання, незалежно від віку, оскільки вона є суб'єктом спірних матеріальних правовідносин та власником одержаних аліментів. Якщо така особа не досягла повноліття, то в її інтересах звертається до суду законний представник (мати, батько, опікун піклувальник тощо) або орган та особа, які мають право звернення з заявою до суду в інтересах інших осіб. Заявником у справах про стягнення аліментів на утримання дитини у порядку наказного провадження є сама дитина, а в силу того, що вона є неповнолітньою, то в її інтересах можуть звернутись законні представники або органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб відповідно до сімейного законодавства України.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних та практичних питань щодо процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві;

правотворчій діяльності – для підготовки проектів законів про внесення змін до чинного цивільного процесуального законодавства України з метою удосконалення процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів;

правозастосовній діяльності – при розгляді судами цивільних справ щодо про стягнення аліментів;

навчальному процесі – при викладенні курсів «Цивільний процес», «Новітня доктрина цивільного процесуального права», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію виконано та обговорено на кафедрі цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на таких науково-практичних конференціях,

правових семінарах та засіданнях круглих столів: засіданні круглого столу «Особливості розгляду сімейних спорів» (Одеса, 17 жовтня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інформаційні технології у судочинстві» (Одеса, 18 квітня 2017 р.); засіданні круглого столу «Новели цивільного процесуального кодексу України» (Одеса, 26 березня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (Одеса, 18 травня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 16 листопада 2018 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Новели цивільного процесуального законодавства : докази та доказування» (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, відображено в чотирьох наукових публікаціях, з яких дві статті опубліковані в наукових фахових виданнях, дві з яких – у зарубіжних фахових періодичних виданнях; шість є тезами доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (205 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, з яких основного тексту 167 сторінок, список використаних джерел складає 22 сторінки та два додатки розташовано на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

1.1. Становлення та розвиток правового регулювання аліментних правовідносин в Україні

Інститут аліментних зобов'язань являється одним із найбільш важливих правових інститутів сімейного права. Його норми відображають закріплені віками етичні вимоги до сімейних відносин, засновані на взаємній матеріальній підтримці.

Протягом тривалого часу аліментні зобов'язання не залишались законодавством поза увагою. З аналізу літературних джерел вбачається, що до видання першого кодифікованого нормативно-правового акту Стародавньої Русі, суспільні відносини регулювались за нормами звичаєвого права. У давньоруський період рецепція римського права відбувається на землях сучасної України за візантійським типом, оскільки право Київської Русі створюється під впливом законодавства Візантії [85, с. 32].

Норми сімейного законодавства, які містились у Руській правді захищали тільки майнові права дітей. Згадка про обов'язок дітей утримувати своїх батьків зустрічається в першому нормативно-правовому акті Русі – Руській Правді, в ст. 103 якої зазначено: «На часть имущества матери дети не могут иметь никакого притязания; но кому она ее назначиттому и взять; назначит всем-то и разделить между всеми; если же умрет без языка, то, у кого она жила и кто ее содержал, тому и взять ее достояние» [164, с. 24]. Також є згадка про аліментні зобов'язання у ст. 99 Просторової Руської Правди (XII ст.), яка визначала опіку над дітьми найближчим родичем або вітчимом (у випадках коли мати дітей вступить у шлюб). З норми випливав обов'язок опікуна утримувати та піклуватися про дітей. Отже, науковці припускають, що саме ці норми стали початком розвитку законодавства щодо аліментних зобов'язань [143].

Наступним етапом розвитку аліментних зобов'язань можна вважати Литовсько-польську добу у період з XV по XVIII сторіччя.

В юридичній літературі зазначається, що вперше на законодавчому рівні норми про сплату аліментів та про відповідальність дітей у разі відмови утримувати своїх батьків закріплені у виданні 1649 року Соборного Уложення [158, с. 89]. Також в означеному Соборному Уложенні 1649 р. передбачалась відповідальність у вигляді покарання биття батогом [164, с. 141].

При цьому, як стверджує М. С. Пасічник, «незважаючи на певні недоліки та недосконаліть Руська Правда зберігала свою чинність протягом кількох століть. Крім того, її норми мали значний вплив на Литовські статути, російське Соборне Уложення 1649 р. та інші пам'ятки права України та деяких інших країн» [81, с. 96].

Враховуючи той факт, що з 1654 року значна частина території сучасної України входила до складу Московської держави і була частиною Російської імперії до її розпаду у 1917 р. [32, с. 398], наступним етапом розвитку законодавства щодо аліментних зобов'язань необхідно вважати період Російської імперії.

Зводом законів Російської імперії 1835 року передбачалось положення про обов'язок батьків утримувати своїх дітей. Однак, дане положення стосувалось тільки неповнолітніх дітей, а обов'язку утримувати повнолітніх дочку або сина взагалі не передбачалось. Незважаючи на це, у даному Зводі законів було зазначено, що повнолітня донька, яка не має власних коштів до життя, мала право вимагати утримання від батьків [192, с. 452]. Заслуговує на увагу, що в означеному зводі законів передбачались більш розширені підстави виникнення обов'язку саме щодо утримання батьків. Крім того, була передбачена можливість звільнення дітей від несення цього обов'язку, і конкретизоване коло зобов'язаних осіб [63, с. 32]. При цьому обов'язок по утриманню батьків лежав не тільки на повнолітніх дітях, а й на неповнолітніх, а також на недієздатних дітях, що мали свої власні «достатні кошти» [82, с. 160].

Сімейне право Російської імперії XVIII - початку XX століття все більше уваги приділяло питанням утримання нужденних членів сім'ї. У цей період отримали розвиток питання подружнього утримання. Право дружини на утримання вважалося невідчужуваним. На чоловіка було покладено обов'язок утримання дружини навіть у разі відсутності у нього капіталу. З іншого боку, наявність у дружини майна, що дозволяє їй вести той спосіб життя, який їй міг би забезпечити чоловік, позбавляла її права вимагати утримання. Цей обов'язок також припинявся, якщо дружина не виконувала своїх подружніх обов'язків, зокрема, відмовлялась слідувати за чоловіком. На початку XX століття Звід був доповнений ст. 106, у відповідності з якою за дружинною зберігалося право на утримання, якщо вона ухилялась від спільного проживання з чоловіком, з вини якого спільне життя подружжя було визнане неможливим [201, с. 174].

Революція 1917 року повністю реформувала сімейне законодавство дореволюційної Російської імперії відповідно до нових суспільних поглядів на проблеми побудови та функціонування сім'ї. Необхідно відзначити, що в даний період історичного розвитку найбільш глобальні перетворення відбулися саме у сімейному законодавстві. У цей період були видані Декрети ВЦВК і РНК РРФСР від 18 грудня 1917 року «Про цивільний шлюб, про дітей і про ведення книг актів громадянського стану» та від 19 грудня 1917 року «Про розірвання шлюбу». Ці декрети проголосили скасування законів, що регламентували аліментні відносини батьків та дітей; надали юридичну силу лише цивільному шлюбу; зрівняли в правах дітей, народжених у шлюбі та поза ним [63, с. 39].

У радянський період згадується про аліменти у Кодексі законів про акти громадянського стану, сім'ю та опіку, який був затверджений у 1919 року, і був першим кодифікованим актом українського радянського законодавства у галузі сімейного права. Кодекс законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку УРСР 1919 року передбачав обов'язок щодо утримання дітей батьками і батьків дітьми. Так, відповідно до ст. 106 Кодексу законів про акти

громадянського стану, про сім'ю та опіку УРСР 1919 року батьки зобов'язані були утримувати своїх дітей до 16 років. У статті 107 вищенаведеного кодексу зазначались законодавчі приписи, які передбачали, що у разі спору щодо участі кожного з батьків у наданні утримання дітям розмір аліментів визначався судом залежно від матеріального становища батьків.

Також, необхідно зазначити, що Кодекс законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку УРСР 1919 року розроблявся на основі тексту аналогічного російського кодексу 1918 року. Ним також забезпечувалося право непрацездатного члена подружжя на одержання утримання від іншого з подружжя; право на аліменти після розлучення. Проте у зв'язку з обставинами військового часу він фактично не набрав чинності [145, с. 76]. Стаття 163 Кодексу Законів РРФСР про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунській право 1918 року встановлювалася, що діти зобов'язані утримувати своїх батьків, які втратили працездатність і потребують допомоги. Однак аліменти сплачувалися дітьми тільки в тому випадку, якщо батьки були позбавлені права на утримання від держави - не отримували виплати за законом про страхування від хвороби або старості, інше соціальне забезпечення. Кодекс визначав два порядки встановлення аліментів на батьків: добровільний - за домовленістю між батьками і дитиною, або примусовий – встановлювався губернськими відділами соціального забезпечення [147, с. 164].

Новим законодавчим актом, який систематизував норми сімейного права і став зразком для всіх радянських республік, був Кодекс законів про шлюб, сім'ю і опіку РРФСР від 19 листопада 1926 року, який набрав чинності 1 січня 1927 року. Стаття 30 Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР 1926 року встановлювала, що батьки зобов'язані утримувати своїх дітей, які потребують підтримки, до досягнення останніми повноліття. Відповідно до ст. 49 даного кодексу встановлювався також обов'язок дітей утримувати своїх батьків, а саме «діти зобов'язані надавати зміст своїм нужденним непрацездатним батькам».

З прийняттям 31 травня 1926 р. Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР, встановлювалось право у одного з подружжя на утримання, що ставилося в залежність від його працездатності, нужденності, а також наявності у іншого з подружжя змоги надавати таке утримання. У разі розірвання шлюбу право на утримання зберігалося за одним із подружжя за умови його непрацездатності та нужденності, які виникли під час шлюбу, та змоги іншого з подружжя надавати таке утримання [54].

Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР ввів нову за своєю сутністю систему утримання подружжя. Особливостями цієї системи стало, по-перше, те, що право на утримання одержувала не тільки жінка, але й чоловік. По-друге, право на утримання було поставлено у залежність від працездатності та нужденності обох із подружжя. По-третє, утримання здійснювалося у формі періодичних платежів. По-четверте, зі смертю зобов'язаної сторони утримання припинялося.

В подальшому були внесені відповідні зміни до Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадського стану УРСР 1926 року у зв'язку з виданням Закону від 27 червня 1936 року. Цей закон вперше ввів допомогу багатодітним, затвердив план розширення сітки дитячих виховних закладів, установив кримінальну відповідальність за відмову в прийомі на роботу вагітних жінок, за несплату аліментів на дітей, увів підвищені декретні відпустки по вагітності та родах тощо. Також, даний закон визначив порядок стягнення аліментів на дітей, установивши розмір аліментів відповідно до заробітної плати відповідача у відсотковому відношенні, залежно від кількості аліментованих ним дітей [150, с. 26]. Відповідно до статті 31 Кодексу законів про родину, опіку, подружжя та акти громадянського стану УРСР за редакцією від 04 серпня 1936 року, при присудженні аліментів визначено стягувати на утримання однієї дитини однієї четвертої одержуваної заробітної плати (заробітку) відповідача, на утримання двох дітей – однієї третьої і на утримання трьох і більше – п'ятидесяти відсотків заробітної плати (заробітку) відповідача [53].

Оскільки в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. стягнути аліменти на утримання неповнолітніх дітей було важко або взагалі неможливо, Верховний Суд СРСР ухвалив рішення про призупинення проваджень і виконання справ про стягнення аліментів, якщо відповідачі були призвані в армію. Зміни в аліментні правовідносини батьків і дітей були внесені Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 року «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення вищого ступеня відзнаки – почесного звання «Мати-героїня» і заснування ордена «Материнська слава» і медалі «Медаль материнства». Положення даного указу передбачали виникнення у батька аліментного обов'язку тільки при наявності зареєстрованого шлюбу між батьками на момент народження (або зачаття) дитини. Таким чином, правовий зв'язок між батьком і позашлюбною дитиною повністю втрачався [37, с. 160].

Важливе значення також мав Указ Президії Верховної Ради УРСР від 7 квітня 1951 року, що розширив коло взаємно аліментованих осіб з числа родичів (від 3 до 10). Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і про акти громадського стану був доповнений статтями, в яких розширювалося коло суб'єктів аліментних правовідносин та покладався взаємний обов'язок утримувати один одного між неповнолітніми та нужденними непрацездатними дітьми та вітчимом, мачухою, неповнолітніми сестрою, братом та їх сестрою чи братом, онуками та дідом, бабою [54, с. 8-9].

Також необхідно зазначити, що радянське законодавство встановлювало низку процесуальних особливостей розгляду аліментних справ у судах. Так, відповідно до ст. 24, 126 ЦПК УРСР 1963 року аліментні справи підлягали розгляду в судах загальної юрисдикції. Щодо підсудності застосовувались правила альтернативної підсудності, за яким позивачеві надавалось право пред'явити позов за своїм місцем проживання або за місцем проживання відповідача [191].

Постанова Пленуму Верховного суду СРСР від 4 грудня 1969 року закріплювала можливість об'єднання позовних вимог про стягнення аліментів разом із позовом про встановлення батьківства. Якщо пред'являвся позов про позбавлення батьківських прав, суд обов'язково з'ясовував питання щодо призначення аліментів незалежно від того, чи пред'являв позивач таку вимогу [98].

Радянське процесуальне законодавство надавало право суду застосовувати заходи забезпечення позову у справах про аліменти шляхом накладення арешту на заробітну плату, пенсію та стипендію, соціальні виплати або майно відповідача [148, с.19].

Однією із особливостей розгляду справ про стягнення аліментів в той час було те, що законодавець передбачав скорочені строки для розгляду даної категорії справ. Так, ст. 148 ЦПК УРСР 1963 року встановлювала 10-денний термін для розгляду справи про стягнення аліментів із моменту подачі позовної заяви до суду.

Також, ще однією із особливостей розгляду справ про стягнення аліментів того часу, як зазначали науковці, була «…неможливість укладення мирової угоди між сторонами процесу. Норми права, які встановлювали права та обов'язки сторін, порядок стягнення аліментів, мали імперативний характер та не надавали сторонам змогу змінювати об'єм прав та обов'язків» [49, с. 46].

У 1968 році, були прийняті Основи законодавства СРСР і союзних республік про шлюб та сім'ю (далі – Основи), на базі яких 20 червня 1969 року був прийнятий Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР [55]. Основи внесли низку істотних змін у чинне на той час сімейне законодавство [80].

Стаття 58 Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року передбачала положення про взаємний обов'язок по утриманню батьків та дітей та надання матеріальної допомоги один одному. Відповідно до ст. 80 Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР вказувалось про обов'язок батьків утримувати не тільки неповнолітніх дітей, а також і обов'язок щодо утримання своїх непрацездатних повнолітніх дочку, сина та іншого з подружжя, у випадку

нужденності. Якщо батьки у добровільному порядку не утримували своїх дітей, то стягнення аліментів здійснювалось у судовому порядку. У ст. 82 Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР був визначений розмір аліментів на утримання неповнолітніх дітей, а саме: на одну дитину – чверті, на двох дітей – третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) батьків. Також даний закон передбачав обов'язок повнолітніх дітей утримувати своїх непрацездатних батьків, якщо вони потребують такої допомоги (ст. 81 Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року) [55]. Отже, з вищенаведеної норми вбачається, що законодавець передбачав можливість стягнення аліментів на утримання непрацездатних батьків тільки з повнолітніх дітей. Також, Кодекс 1969 роки змінив порядок стягнення аліментів. Так, відповідно до даного кодексу стягнення аліментів на утримання непрацездатних батьків здійснювалось у частковому відношенні до заробітку (доходу), виходячи з матеріального і сімейного стану дітей та батьків і з урахуванням можливості батьків одержувати аліменти один від одного. Стаття 81 Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР регламентувала положення щодо звільнення повнолітніх дітей утримувати свої батьків, якщо в судовому порядку буде встановлено, що батьки ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків [159, с. 151-152].

Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року був також спрямований на посилення охорони майнових прав та інтересів подружжя. Стаття 32 цього Кодексу практично повністю повторювала Основи щодо підстав та умов надання утримання подружжям та колишнім подружжям один одному. Також Кодексом про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року закріплювалися правила щодо розміру аліментів, що стягуються на користь одного з подружжя (ст. 33), часу, з якого присуджуються аліменти одному з подружжя (ст. 34), звільнення від обов'язку по утриманню другого з подружжя або обмеження цього обов'язку строком (ст. 35), припинення права одного з подружжя на утримання (ст. 36). Новелою стало також закріплення аліментних зобов'язань, крім батьків, дітей, подружжя, інших членів сім'ї: вітчима і мачухи по відношенню до пасинків і

падчерок, і навпаки, братів і сестер по відношенню один до одного, бабусь і дідусів по відношенню до онуків і внучок, і навпаки [39, с. 27-29].

Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року діяв до 2004 року і ліг в основу Сімейного кодексу незалежної України 2002 року. Чинний СК України був прийнятий 10 січня 2002 року і набрав чинності одночасно з ЦК України – з 1 січня 2004 року [152]. З прийняттям СК України в його основу були покладені диспозитивні засади регулювання сімейних відносин. Аліментні правовідносини набули новий інституційний зміст. Подальше удосконалення означеного інститут надало можливість укладення договору про стягнення аліментів у добровільному порядку. Також збільшилась кількість норм щодо надання утримання подружжям один одному та іншим членам сім'ї.

Останнім часом, в Україні спостерігається позитивна тенденція щодо реформування законодавства у сфері захисту прав дітей, особливо, в частині, яка стосується їхнього матеріального забезпечення. Так, Законом України від 17 травня 2017 року № 2037 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» [102] були внесені зміни до СК, ЦК, ЦПК, КАС України.

Також, 03 липня 2018 року, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» [103], який збільшує відповідальність за несплату аліментів.

Найбільш істотними є зміни щодо збільшення мінімального розміру аліментів на одну дитину з 30 % до 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Безпосередньо ж розмір аліментів на дитину встановлюється щорічно Законом України «Про Державний бюджет» і здебільшого змінюється порівняно з попереднім роком. Також вище зазначеним законом змінено й процедуру провадження для стягнення аліментів, оскільки тепер є можливість розглянути позовну заяву

на отримання аліментів шляхом звернення до спрощеного позовного провадження.

Поява нових засобів впливу на злісних неплатників аліментів до виконання їх обов'язків по утриманню дитини являється одним із основних змін. Якщо у особи, яка ухиляється від сплати аліментів виникла заборгованість, то виникають конкретні обмеження щодо виїзду боржника за кордон України, щодо водіння автомобілем, користування зброєю тощо. Всі вище перечисленні обмеження діють до повного погашення заборгованості із сплати аліментів. Також необхідно зазначити, що такі засоби забезпечення виконання рішення про стягнення аліментів, як тимчасове обмеження боржника в його правах, тривалий час вже застосовуються в інших країнах світу. Так, наприклад, в Англії існують засоби примусового виконання у вигляді обмеження спеціальних прав боржників: заборона на видачу боржнику паспорта, закордонного паспорта або інших проїзних документів, позбавлення права мати або отримувати водійські права. Також Агентство по стягненню коштів на утримання дітей в Англії має право просити суд видати наказ про введення обмежень на вихід із житла, відповідно до якого особа, щодо якої такий наказ видано, зобов'язана залишатися у запропонованому місці у певний період часу (наказ діє протягом шести місяців). Як крайній захід в Англії передбачається ув'язнення. Так, Агентство по стягненню коштів на утримання дітей має право просити суд видати ордер про ув'язнення особи, яка не виконує зобов'язання з утримання дитини, строком до шести тижнів (1,5 місяця). Як правило, боржник буде відправлений у в'язницю тільки в тому випадку, якщо мировий суддя прийде до висновку, що він швидше «не бажає платити», ніж «не може платити» [17, с. 339].

На окрему увагу заслуговують засоби примусового виконання рішень про стягнення аліментів в Німеччині. Так, в Німеччині ефективно реалізуються в рамках примусового виконання такі інститути, як «запевнення, яке замінює присягу» (публічне повідомлення судовому виконавцю

боржником про наявність у нього майна) або можливість взяття під варту, термін якого не може перевищувати шести місяців [41, с. 209-211].

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) доповнено новим видом адміністративного стягнень. Передбачаються суспільно корисні роботи, які призначаються судом відповідно до норм законодавства на строк від ста двадцяти до трьохсот шістдесяти годин і виконуються не більше восьми годин, а неповнолітніми - не більше двох годин на день. Також даним Кодексом передбачається до кого не можуть бути застосовані корисні роботи, а саме : інваліди I або II групи; вагітні жінки; жінки, які старше 55 років та чоловіки, старше 60 років[56].

Закон № 2037 доповнив КУпАП новою статтею 183, яка передбачає, адміністративне стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, якщо виникла заборгованість за несплату аліментів на утримання дитини, одного з подружжя, батьків або інших членів сім'ї, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців.

Частиною другою зазначеної статті передбачено накладення на особу стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, якщо вона має заборгованість, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів не за шість місяців, як це передбачено в частині першій, а за три місяці, оскільки це стосується дитини з інвалідністю, а також дитини, яка хворіє на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісне орфанне захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, або якщо дитина отримала тяжкі травми і потребує трансплантації органа чи паліативної допомоги.

Частиною третьою означеної статті передбачено накладення адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт на строк від двохсот сорока до трьохсот шістдесяти годин, якщо особа повторно протягом року ухилятиметься від сплати аліментів до виникнення заборгованості,

сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців або трьох місяців у разі хвороби дитини. Під повторним вчиненням правопорушення розуміється невжиття особою заходів щодо сплати аліментів протягом двох місяців з дня відбуття адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, призначеного з підстав, передбачених даною статтею.

Також КУпАП передбачено накладення на особу, яка ухиляється від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт - адміністративного арешту строком до десяти діб.

В примітці зазначеної статті передбачено необхідність розуміння поняття ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, а саме, що особа протягом двох днів з встановленої дати у відповідному направлені не з'явилась без поважних причин за місцем виконання робіт (підприємства, установи, організації) або відмовилась від виконання такої роботи, більше двох разів протягом місяця без поважних причин, а також поява на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння. Поважними причинами необхідно вважати хворобу особи та інші обставини, що фактично позбавляють особу можливості з'явитись за місцем виконання суспільно корисних робіт, що підтверджуються відповідними документами.

Крім цього, у таких випадках злісний неплатник позбавляється права брати участь у вирішенні питання щодо тимчасового виїзду за межі України – без отримання згоди іншого з батьків вивезти дитину за кордон.

Прийнято положення про те, що при визначенні розміру аліментів враховується наявність у платника грошових коштів і його матеріальне становище в цілому, що виключає ситуації, коли існувала різниця, між офіційною заробітної платою платника аліментів і його фактичним матеріальним становищем.

Особи, які звертаються до суду з вимогою про стягнення аліментів (зміні розміру) та/чи додаткових витрат на утримання дитини, звільнилися від

необхідності сплати судового збору, що посприяло доступності даного способу захисту. Також, з'явилася можливість прискореного розгляду даного виду справ – в порядку спрощеного позовного провадження та наказного провадження. Однак, разом з цим обмежено максимальний розмір аліментів на одну дитину в розмірі не більше десяти прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку з розрахунком за кожний місяць. Стягнути повну суму без будь-яких обмежень можна в порядку звернення з позовною заявою, що займе більше часу.

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень в 2018 році» змінена норма щодо включення до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку дохід у вигляді аліментів, отриманих від нерезидентів.

Застосування ідентичних ставок оподаткування (0%) для аліментів, отриманих як від резидентів, так і від нерезидентів, безпосередньо впливає на дотримання принципу рівності прав дітей.

Відповідно до статті 2 Конвенції ООН Про права дітей [57], держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені Конвенцією, кожній дитині, що знаходиться в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації, незалежно від його батьків або законних опікунів.

Таким чином, залежність кінцевої суми аліментів на дитину від громадянства батьків прямо суперечить принципам, встановленим нормами міжнародного права. Тому прийняття цього закону, безсумнівно, має позитивні наслідки.

Варто звернути увагу, що раніше через формальну рівність батьків по відношенню до дітей були поширені зловживання з боку того з батьків, хто проживав окремо, навіть в разі неналежного виконання ним своїх обов'язків зі сплати аліментів. Щоб виїхати з дитиною за межі України, потрібно було мати дозвіл другого батька, а в разі відмови - отримувати такий дозвіл на виїзд дитини в судовому порядку.

Прийняті зміни частково покращують положення того з батьків, з ким дитина проживає: відбувся відступ від принципу рівності прав і обов'язків батьків щодо дитини на користь того з батьків, з ким проживає дитина. Так, той з батьків, з ким за рішенням суду проживає дитина або який має довідку органів опіки та піклування про підтвердження місця проживання дитини, отримує право самостійно вирішувати питання про тимчасовий виїзд дитини за межі України на термін не більше одного місяця з метою лікування, освіти відпочинку, участі в різних змаганнях і заходах за кордоном.

Що стосується вирішення питань щодо виїзду дитини за кордон на термін більше одного місяця, то це також можливо, але вже в разі наявності довідки, виданої органом державної виконавчої служби або приватним виконавцем про наявність заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, а якщо розмова йде про заборгованість зі сплати аліментів на утримання дітей з важкими захворюваннями - за три місяці.

З огляду на вищенаведене необхідно зазначити, що становлення та розвиток правового регулювання аліментних зобов'язань пройшов певні етапи, серед яких доцільно виокремити :

1. період Київській Русі підчас якого шлюбно-сімейні правовідносини регулювались звичайним правом (X ст. - XIV ст.);
2. період Литовсько-польської доби (XV ст. - XVIII ст.);
3. період Російської імперії (XVIII ст. - початок XX ст.);
4. радянський період (1917 р. - 1991 р.)
5. сучасний період незалежної України (з 1991 р. по теперішній час).

Однак, сучасний період незалежної України можна умовно поділити на 2 етапи: 1) період з 1991 р. до 2002 р. та 2) період з 2002 р. – по теперішній час. Такий поділ обумовлений тим, що відповідно до здійсненого історичного дослідження правового регулювання аліментних зобов'язань, суттєвих змін даний інститут зазнав з прийняттям у 2002 році СК України.

Таким чином, можна зазначити, що формування правового регулювання аліментних зобов'язань в Україні є тривалим історичним процесом. Його вдосконалення продовжується і на сучасному етапі розвитку вітчизняної правової системи, про що вже зазначалось. Зміни, що відбулися щодо реформування законодавства у сфері аліментних зобов'язань, свідчать про становлення в Україні оновленого та якісного аліментного забезпечення, що покликане дійсно виконувати ту функцію, яку закладено в його основу. Однак не зважаючи на це інститут аліментного зобов'язання потребує подальшого вдосконалення з огляду на існування деяких розбіжностей та неузгодженостей норм сімейного та цивільного процесуального законодавства, що регулюють процесуальний розгляд справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві з урахуванням історичного досвіду.

1.2. Поняття та сутність аліментних зобов'язань

Розглядаючи питання щодо права на утримання (аліменти) важливо визначити види аліментних зобов'язань.

Законом України «Про охорону дитинства» передбачено, що батьки зобов'язанні створювати певні умови, які є необхідними для всебічного розвитку дитини та несуть відповідальність за невиконання такого обов'язку (ст.8) [113].

03 липня 2018 року було прийнято Закон України № 2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання», який набрав чинності 28 серпня 2018 року [103], відповідно до якого внесено зміни до низки законодавчих актів. Метою прийняття такого закону була необхідність підвищення та створення передумов для забезпечення права дітей на належне проживання та покращення їх матеріального стану у випадку, якщо батьки не дійшли згоди щодо способу утримання дітей і такий спосіб утримання дітей вирішується судом.

Обов'язок батьків утримувати дітей виникає з моменту народження дитини та триває до моменту досягнення особою повноліття, незалежно від бажання учасників означених правовідносин. Законодавство зобов'язує батьків надавати кошти для нормального існування дитини. Як зазначають науковці «це кошти, що витрачаються на харчування, одяг, навчання, оздоровлення дитини тощо» [140, с. 43].

Обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття витікає з ст.180 СК України [152]. Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, чи знаходяться вони в зареєстрованому шлюбі чи ні (якщо дитина народилась в незареєстрованому шлюбі), розірвано їх шлюб чи ні. Також наголошується, що аліментні зобов'язання щодо утримання виникають й тоді, коли шлюб був визнаний недійсним, а за час знаходження у шлюбі народилась дитина, або якщо батьки позбавлені батьківських прав [35, с. 393].

Сімейне законодавство передбачає і обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, але тільки з певних підстав, що визначені у ст. ст. 198, 199 СК України. Так, батьки зобов'язані утримувати повнолітніх дочку і сина з наступних підстав:

- якщо повнолітні син, дочка є непрацездатними та потребують матеріальної допомоги, за умови що батьки в змозі надати таку допомогу (ст. 198 СК України);
- якщо повнолітні дочка, син продовжують далі навчатися і відповідно до цього потребують певного матеріального забезпечення, то батьки зобов'язані надати таку допомогу до досягнення ними двадцяти трьох років. Однак тільки у випадку, якщо батьки спроможні за матеріальним становищем утримувати своїх повнолітніх дочку, сина (ст. 199 СК України).

Щодо утримання повнолітніх сина, дочки, то дане правило також застосовується і в інших державах. Так, наприклад, законодавством Білорусі, Казахстану, Російської Федерації, Великобританії та Німеччини тощо встановляється обов'язок батьків забезпечувати як неповнолітніх дітей, так і повнолітніх, але з різних підстав. Так, наприклад, відповідно до § 1603

Німецького цивільного уложення урівнює в правах на аліменти незаміжніх повнолітніх осіб (дітей) від 18 до 21 років, які навчаються та проживають спільно з батьками, до дітей, які не досягли повноліття [1].

Крім того, обов'язок щодо утримання застосовується не тільки щодо утримання батьками дітей, а також утримання одного з подружжя (Глава 9 СК України). До такого утримання можна віднести: аліменти на утримання того з подружжя, який є непрацездатним після розірвання шлюбу (ст. 75 СК України); аліменти на утримання одного з подружжя, який у разі необхідності здійснює виховання дитини, веде домашнє господарство, піклується про членів сім'ї та з інших обставин не може працювати після розірвання шлюбу (ст. 76 СК України); аліменти на утримання вагітної дружини або у випадках, коли з нею проживає дитина (ст. 84 СК України); аліменти на утримання чоловіка у випадках коли з ним проживає дитина (ст. 86 СК України); аліменти на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою (ст. 91 СК України).

Сімейне законодавство України передбачає взаємні зобов'язання батьків та дітей щодо утримання. Оскільки, неповнолітніх дітей утримують їх батьки, а також дбають про належне забезпечення умов їх життя тощо, то в свою чергу батьки, які є непрацездатними та малозабезпеченими мають право на певну допомогу від своїх дітей. Відповідно до норм сімейного законодавства «повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги» (ст. 202 СК України) [152].

Глава 22 СК України передбачає утримання щодо інших членів сім'ї та родичів. Законодавець до «інших членів сім'ї та родичів» відносить братів, сестер, бабу, діда, прабабу, прадіда, онуків, мачуху, вітчима, пасинків і падчерок, а також осіб, у сім'ї яких виховувалася дитина. Даний перелік інших членів сім'ї та родичів визначається законодавством та є вичерпним.

Обов'язок по утриманню покладається на інших членів сім'ї та родичів у тому разі, коли з поважних причинам неможливо отримувати аліменти від осіб, які зобов'язані це робити в першу чергу, наприклад від батьків, дітей

тощо. Тому, у теорії сімейного права аліментні зобов'язання за участю інших членів сім'ї та родичів називаються додатковими або субсидіарними [128].

Отже, визначаючи види аліментних зобов’язань можна умовно їх поділити на :

- аліменти на утримання дитини;
- аліменти на утримання одного з подружжя;
- аліменти на утримання повнолітньою дочкою, сином батьків, які потребують матеріальної допомоги в силу своєї непрацездатності;
- аліменти на утримання інших членів сім’ї та родичів.

Щодо самого визначення поняття «аліменти», то необхідно зазначити, що в нормах сімейного законодавство не міститься легального визначення. Звертаючись до юридичної енциклопедії, аліменти визначаються як (лат. alimentum - харчі, утримання) – «кошти, надані у визначених законом випадках одними особами на утримання інших, які потребують матеріальної допомоги» [204, с. 15].

У юридичній літературі зустрічаються такі терміни як «аліменти» «аліментні зобов’язання», «утримання», стосовно яких постійно ведуться дискусії щодо їх визначення та співвідношення. Щодо визначення поняття «аліменти», то, наприклад, Є.М. Ворожейкін вважає, що аліментами – це «…допомога, що надається одним членом сім’ї іншому» [22, с. 116]. Однак, таке визначення не можна вважати не повним, натомість М. Г Масевич зазначав, що аліменти це «…конкретні грошові суми, що сплачується за рішення суду» [74, с. 70]. З такою точкою зору науковця справедливо не погоджується Н. В. Волкова та зазначає, що «…автор залишає поза увагою добровільне виконання обов’язку щодо сплати аліментів» [128, с. 86]. Протилежне визначення надає В. І. Бошко, зазначаючи, що аліменти – це «утримання, що надається на підставі закону або за власним бажанням однією особою іншій» [13, с. 91]. Однак, таке визначення також не можна назвати вдалим.

Н. М. Єршова під аліментами розуміє «засоби на утримання, котрі одна особа зобов'язана надати іншій особі у відповідності з нормами законодавства про шлюб та сім'ю» [42, с. 90]. Критикуючи дане визначення О. А. Шершньова зазначає, що «…в даному випадку автор дає узагальнене визначення, віддаючи належне законодавцю уточнювати суб'єктний склад таких відносин, навіть не пов'язуючи їх у визначенні із сімейними» [201, с. 68].

В. І. Борисова та І. В. Жилінкова вважають «аліменти через правовідносини, відповідно до яких одна сторона зобов'язана надати таку допомогу на підставах і в порядку, що встановлені законом, а друга сторона вправі вимагати виконання такого обов'язку» [153, с. 179]. З даного визначення вбачається, що науковці звертають увагу тільки на правовідносини з обов'язку утримання, що виникають між батьками та дітьми. Однак, дане визначення не дає повне уявлення про аліменти, оскільки відповідно до сімейного законодавства обов'язок утримання виникає не тільки між батьками та дітьми, а також між подружжям, іншими членами сім'ї та родичами.

Л. В. Сапейков та В. А. Кротов надають своє визначення аліментам та зазначають, що «аліменти – це певні кошти, які надаються аліментнозобов'язаною особою управомоченій особі з метою реалізації аліментного зобов'язання» [140, с. 10]. В даному випадку автори надають визначення поняття аліментів через «кошти» та залишають поза увагою існування не тільки грошової, а й натуральної форми отримання аліментів.

Окремої уваги заслуговує визначення поняття «аліменти», що надає Н. В. Волкова, а саме «аліменти – це виплати щодо утримання дітей, одного з подружжя, інших членів сім'ї та родичів в грошовій і (або) в натуральній формі, які надаються в добровільному або в примусовому порядку особою, яка відповідно до норм сімейного законодавства зобов'язана здійснювати таке утримання» [17, с. 328]. Однак авторка змішує поняття «аліменти» та «утримання» про що мова буде йди далі.

Отже, з аналізу законодавства та доктрини сімейного права, необхідно визначити, що аліменти – це виплати щодо утримання дітей, одного з

подружжя, інших членів сім'ї та родичів в грошовій і (або) в натуральній формі, що сплачуються відповідно до рішення суду або договору в примусовому порядку особою, яка відповідно до норм сімейного законодавства зобов'язана здійснювати таке утримання.

Щодо визначення поняття «аліментні зобов'язання» слід зазначити, що в юридичній літературі дане питання також носить дискусійний характер. Як зазначає О.А. Шершньова, «сімейним законодавством передбачений термін «аліментний обов'язок» (обов'язок з утримання), а не «аліментне зобов'язання», то окремі автори ставлять під сумнів використання останнього» [200, с. 69]. Аналізуючи норми сімейного законодавства, необхідно зазначити, що законодавець не надає визначення поняття «аліментні зобов'язання». Натомість в Главах 15, 16, 17, 22 СК України зазнається як правило про «обов'язок утримання». Однак, в деяких нормах сімейного законодавства зустрічається термін «аліментні зобов'язання», так наприклад, у ч. 5 ст. 181 СК України зазначено, «якщо після виконання аліментних зобов'язань…» [154], тому не можна ставити під сумнів існування такого терміну в сімейному праві.

У юридичній літературі зазначається, що аліментне зобов'язання не може виникнути саме по собі. Його поява можлива лише тоді, коли існує обов'язок надавати утримання і цей обов'язок або не виконується, або виконується неналежним чином, або всі чи хтось із учасників відповідних відносин побажали виникнення аліментного зобов'язання» [146, с. 189-190].

Деякі науковці порівнюють аліментні зобов'язання з цивільними зобов'язаннями. Таке порівняння виникло внаслідок того, що у ст. 509 ЦК України надано визначення терміну «зобов'язання». Однак, як справедливо уточнює Н. Ю. Голубєва, «…використання терміну «зобов'язання» в інших галузях права має бути науково обґрунтованим…» [25, с. 271].

І. В. Чеховська своєю чергою зазначає, що «…аліменти належать до категорії зобов'язань, адже виплата аліментів не є необхідною мірою

поведінки, дотримання якої гарантує особі, яка їх сплачує, певні права» [69, с. 90].

Е. Д. Ханович аналізуючи загальні положення теорії держави і права щодо визначення поняття «обов'язок» приходить до висновку, що «…сплата аліментів відноситься до категорії зобов'язань. Виплата аліментів свідчить про виконання обов'язку утримувати»[184, с. 73].

Є. П. Бурдо зазначає, що «аліментне зобов'язання є зобов'язанням особливого роду, яке виникає на засадах імперативно визначеного законом складного фактичного складу» [14, с.13].

Щодо самого визначення поняття «аліментні зобов'язання», то необхідно зазначити, що у теорії сімейного права існують різні підходи щодо його визначення, однак вони мають спільні риси. Так, В. І. Борисова та І. В. Жилінкова вважають, що «правовідносини (зобов'язання) батьків та дітей щодо утримання – це правовідносини, в яких одна сторона зобов'язана надати другій стороні утримання на підставах і в порядку, що встановлені законом, а друга сторона вправі вимагати виконання такого обов'язку» [153, с. 179].

В. І. Журавська зазначає, що «аліментні зобов'язання - це правовідносини, що виникають на підставі передбачених законом юридичних фактів: угоди сторін або рішення суду, в силу якого одні члени сім'ї зобов'язані надати утримання іншим членам, а останні вправі його вимагати. Вони становлять собою різновид сімейних правовідносин і виникають між чітко визначеними особами, тобто є відносними правовідносинами» [46, с. 4].

М. В. Антокольська пропонує наступне визначення: «аліментне зобов'язання – це правовідносини, що виникають на підставі передбачених у законі юридичних фактів, внаслідок яких одні члени сім'ї зобов'язані надавати утримання іншим її членам, а останні вправі вимагати цього утримання» [4, с. 7].

Визначаючи аліментні зобов'язання, Л. М. Пчелінцева зазначає, що «в юридичній літературі під аліментним зобов'язанням розуміються правовідносини, в силу яких одні члени сім'ї зобов'язані надавати утримання

іншим її членам, а останні вправі його вимагати» [122, с. 366-367]. Схожої точки зору дотримується В. П. Мироненко та вказує, що аліментні зобов'язання - це «зобов'язання, зміст яких становить обов'язок осіб, що пов'язані сімейно-правовими відносинами, надавати матеріальне утримання один одному, іншим членам сім'ї або родичам» [149].

О. Й. Пергамент зазначає, що «встановлений законом обов'язок одного члена сім'ї надавати матеріальну допомогу іншому чи іншим членам сім'ї являється зобов'язанням, встановленим законом» [83, с. 20]. З цього приводу О. А. Шершньова зазначає, що «…в даному випадку справедливо обстоюється позиція відокремленості цих відносин від цивільно-правових зобов'язальних відносин. Відповідно, якщо зобов'язана особа безпосередньо не утримує члена своєї родини, який має право на утримання (тобто не надає йому необхідне харчування, одяг, не забезпечує житлом і т.п.), вона повинна виплачувати кошти на його утримання, тобто, аліменти» [200, с. 69-70]. З. В. Ромовська звертає увагу на те, що « аліментне зобов'язання – це не тільки обов'язок однієї сторони. Це насамперед правовідносини, в яких обов'язку однієї сторони кореспондує право іншої. Отже, підкреслює вона, що аліментні зобов'язання необхідно визначати як правовідносини, відповідно до яких одна сторона має обов'язок щодо утримання за наявності умов, які визначені законодавством, іншу сторону – члена своєї сім'ї або родича, а остання може вимагати виконання даного обов'язку» [131, с. 74].

Л. В. Афанасьєва приєднується до точки зору тих вчених, які розуміють «…аліментне зобов'язання як правовідносини, у яких одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов, визначених законом». Однак, авторка до фактичного складу не включає рішення суду пояснюючи це тим, що «у більшості випадків підставою виникнення аліментних зобов'язань є порушення нормальних сімейних зв'язків» [7, с. 8]. В той же час вона вказує на те, що «аліментні зобов'язання відрізняються від цивільно-правових зобов'язань тим, що аліментні зобов'язання у більшості

випадків мають взаємний характер». Обґрунтовує це тим, що «взаємні аліментні зобов'язання не існують одночасно» [8, с. 43].

Більш детальне визначення надає Н. В. Волкова, яка зазначає, що «аліментне зобов'язання – це правовідносини, в яких одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов та у порядку, що передбачені нормами сімейного законодавства України, а друга сторона має право вимагати виконання такого обов'язку» [128, с. 87].

Отже, можна прийти до висновку, що аліментні зобов'язання відносяться до сімейних правовідносин, оскільки регулюються СК України, та відрізняюся від зобов'язань у цивільному праві, оскільки мають певні свої особливості, що виокремлюють їх в аліментні зобов'язання :

- виникають тільки між суб'єктами сімейних правовідносин;
- виникають тільки з підстав, які визначені сімейним законодавством;
- носять особистий характер;
- не підлягають зворотному стягненню тощо.

Проаналізувавши норми законодавства та доктринальні положення, можна прийти до висновку, що «аліментне зобов'язання» - це правовідносини, що регулюються сімейним законодавствам України відповідно до якого одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов та порядку, що визначені законодавством, а друга сторона має право вимагати виконання такого обов'язку.

Водночас в доктрині сімейного права досі триває дискусія з приводу можливості ототожнення понять «утримання» і «аліментів (аліментні зобов'язання)». Одні науковці застосовують вище наведені поняття як синоніми [7, с. 5; 139, с. 57]. Так, наприклад, Л. В. Сапейко та В. А. Кройтор зазначають, що « …сімейне законодавство України не розмежує такі поняття як «утримання» та «аліменти», і в перше, і в друге вкладається одне й те саме розуміння – кошти на утримання певного члена сім'ї, незалежно від того добровільним є це утримання чи на підставі рішення суду». Свою позицію науковці аргументують посилаючись на ч.ч. 1-3 ст. 181 СК України та

зазначають, що « …суперечки навколо цих двох понять недоречні, вони несуть однакове смислове навантаження» [140, с. 10-11].

Інші науковці розмежовують означені поняття. Наприклад, О. О. Дерій пропонує «… термін «аліменти» вживати до ситуацій, коли втрачені нормальні сімейні відносини, а якщо зобов'язана за законом особа добровільно бере на себе зобов'язання, доцільно вживати термін «утримання»» [38, с. 285]. І. В. Чеховська підтримує таку позицію автора та зазначає, що «… термін «аліменти» необхідно застосовувати до випадків, коли йдеться про примусове виконання обов'язку, а якщо такий обов'язок виконується добровільно, то мова йде саме про «утримання» [69, с. 89]. Аналогічної думки дотримується й С. Я. Фурса та пов'язує термін «аліменти» виключно з рішенням суду [151, с. 560].

В. І. Труба зазначає, що «…«утримання» є більш широким поняттям, оскільки включає в себе взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який виконується як добровільно, так і примусово чи вимушено в разі виникнення права на утримання когось із учасників сімейних правовідносин, який не здатен утримувати себе через порушення або недостатність особистих здібностей. А «аліментні зобов'язання» («аліменти») співвідносяться з поняттям «утримання» як частина з цілим, оскільки відображають саме примусове чи вимушене виконання обов'язку з утримання» [169, с. 45].

Е. Д. Ханович у своїй роботі зазначає про помилковість ототожнення таких понять як «аліментні зобов'язання» та «утримання». Та звертає увагу на те, що «…утримання є загальним обов'язком батьків, який здійснюється добровільно, а аліменти як кошти на утримання встановлюються за рішенням суду або договором» [184, с.88].

У судовій та правозастосовній практиці деяких зарубіжних країн також не ототожнюються такі поняття як «утримання» і «аліменти». Так, наприклад, «… у Сполучених Штатах Америки існує чітке розмежування понять: «утриманню» в широкому значенні відповідає термін maintenance і вживається

в контексті відносин утримання та, зокрема, утримання подружжя (alimony). Для позначення відносин з утримання дитини законодавець обирає термін child support, що означає «встановлений законом обов'язок батьків здійснювати економічне забезпечення власних дітей, включаючи освіту, забезпечений цивільно-правовими та кримінальними санкціями. Законодавство Ізраїлю розглядає обов'язок з утримання дитини одним із батьків як «фінансовий обов'язок, який витікає з договірних відносин. Згідно із законом Канади під аліментами слід розуміти періодичні виплати, сплачувані на підставі закону чи судового рішення компетентного суду або письмової угоди про утримання» [200, с. 70].

Отже, необхідно підтримати позицію науковців, які розмежують поняття «аліменти» та «утримання», оскільки дані терміни мають різне значення, різне наповнення та зміст, однак перебувають у стосунках підпорядкування. Аналізуючи норми сімейного законодавства та доктрини сімейного права необхідно зазначити, що поняття «утримання» є більш широким за «аліменти», оскільки утримання здійснюється у добровільному порядку особами, які відповідно до сімейного законодавства зобов'язані утримувати, а у випадках не здійснення добровільного обов'язку щодо утримання, застосовується примусове стягнення аліментів за рішенням суду або за виконавчим надписом нотаріуса.

1.3. Підстави виникнення права на стягнення аліментів

Правові відносини виникають, змінюються і припиняються на певних підставах. У юридичній літературі виділяють два види підстав виникнення правовідносин: матеріальні та юридичні підстави.

Матеріальні підстави будуть виникати при наявності суб'єктів та об'єктів правовідносин. За умови, що у відповідних правовідносинах приймають участь не менше двох часників.

Юридичні підстави виникають за наявності норми права; правосуб'єктності учасників правовідносин; юридичний факт (підстава виникнення, зміни і припинення правовідносин) [155, с. 278].

Матеріальною (фактичною) підставою виникнення аліментних правовідносин можна вважати майновий обов'язок по утриманню. Специфіка режиму правового регулювання аліментних зобов'язань кожного передбаченого СК України різновиду визначається характером майнових обов'язків, що покладаються відповідно до закону на конкретного суб'єкта сімейних правовідносин. Тому, з метою класифікації аліментних зобов'язань відповідно до підстав їх виникнення, з урахуванням ступеня соціальної значимості певного виду сімейних відносин і, зважаючи на забезпечений законом ступінь правового захисту тих чи інших учасників сімейних відносин, убачається за доцільне виокремити такі сімейні майнові обов'язки (групи обов'язків):

- обов'язок утримувати дитину, який виникає у батьків (батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття (ст. 180 СК України); батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги (ст. 198 СК України); батьки зобов'язані утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання та на підставі цього потребують певної матеріальної допомоги (ст. 199 СК України));

- обов'язок утримувати непрацездатних батьків, який виникає у повнолітніх дочки, сина, якщо батьки потребують такої допомоги (ст. 202 СК України);

- обов'язки по утриманню одного із подружжя іншим з подружжя (обов'язок подружжя матеріально підтримувати один одного і брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом дружини, чоловіка (ст. 75 і ст. 90 СК України).

- обов’язки по утриманню інших членів сім’ї (за певних обставин на особу може покладатися обов'язок надавати утримання й іншим членам сім’ї або родичам (глава 22 СК)).

Визначаючи підстави виникнення права на стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей необхідно звернути увагу на ст. 180 СК України, яка передбачає, що «батьки зобов’язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття» [152]. Дана норма передбачає обов’язок батьків утримувати своїх дітей з моменту їх народження та до повноліття (18 років).

Обов’язок щодо утримання неповнолітніх дітей не припиняється й тоді, коли неповнолітній особі відповідно до норм законодавства надано повну цивільну дієздатність до досягнення повноліття. Втрачається такий обов’язок батьків щодо утримання своїх дітей тільки після того як вони досягли повноліття.

Батьки зобов’язані утримувати свою дитину незалежно від того, одружені вони чи ні (у випадку народження дитини під час фактичних шлюбних відносин), розірвано їх шлюб чи ні. Обов’язок щодо утримання зберігається й тоді, коли дитина народилася у шлюбі, який пізніше було визнано недійсним, а також і у випадку позбавлення батьківських прав батьків [35].

М. В. Антокольська визначає, що «до підстав виникнення аліментних правовідносин відноситься наявність між суб’єктами родинного або іншого сімейного зв’язку, наявність передбачених законом або угодами сторін умов, рішення суду про стягнення аліментів або угоди сторін про їх сплату» [5, с. 232].

Щодо такої підстави виникнення права на стягнення аліментів як наявність між суб’єктами родинного або іншого сімейного зв’язку, то необхідно зазначити, що такий підхід притаманний для більшості правових систем. Так, наприклад, у Англії підставою виникнення права на стягнення аліментів є кровне споріднення дитини з батьками та його державне визнання. Крім того, поняття батьки відповідно до законодавства Англії розглядається як у широкому розумінні так й в вузькому. В широкому розумінні батьки – це

батьки дитини, які між собою знаходяться у шлюбі та й ті, які не знаходяться у шлюбі, вітчим, мачуха, усиновлювачі, опікун, піклувальник тощо. В вузькому розумінні – це батько та мати дитини [162, с. 27].

Схожої позиції дотримуються й інші вчені, однак до вищезазначених підстав також відносять й таку підставу як – недосягнення неповноліття дітей (статус дитини) [122, с. 368; 150, с. 228]. Щодо даної підстави Е. Д. Ханович зазначає, що «... відсутня потреба виокремлювати як підставу «статус дитини», оскільки на законодавчому рівні чітко визначено, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття» та приходить до висновку, що «підставами виникнення аліментних зобов'язань є походження дитини та наявність рішення суду або договір між батьками про сплату аліментів на дитину» [184, с.90].

В юридичній літературі з сімейного права щодо визначення підстав права на стягнення аліментів з утримання батьками неповнолітніх дітей існує й інших погляд науковців. Так, наприклад, М. В. Вербіцька не погоджується з такою підставою як наявність договору або рішення суду щодо стягнення аліментів, оскільки вважає, що «рішення суду про стягнення аліментів є вже наслідком наявності сукупності вказаних фактів та недотримання батьком (матір'ю) обов'язку щодо утримання дитини» та визначає наступні підстави виникнення аліментних правовідносин : «кровне споріднення між батьками і дітьми, засвідчене в установленому законом порядку, або інші юридично значущі зв'язки між ними (наприклад, усиновлення); вік особи, яка має правовий статус дитини» [15, с. 32-36].

Аналізуючи норми сімейного законодавства та доктрини права необхідно визначити наступні підстави виникнення обов'язку батьків утримувати неповнолітніх дітей:

- походження дитини від батьків (незалежно від добровільного чи судового встановлення батьківства) чи наявність родинних відносин (усиновлення) між батьками та дитиною;

- вік дитини, з моменту народження та до досягнення дитиною повноліття. Оскільки, відповідно до ст. 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Щодо такої підстави як рішення суду про стягнення аліментів, то необхідно підтримати точку зору науковців, які вважають, що таке рішення вже є наслідком недотримання батьками свого обов'язку щодо утримання дитини.

Також, необхідно зауважити, що аліменти представляють собою обов'язок кожного з батьків нести тягар по утриманню дитини незалежно від матеріального стану. В силу цього суд не має права відмовити в позові про стягнення аліментів з батьків або одного з батьків на неповнолітню дитину тільки з тих мотивів, що вони не мають засобів до існування. Аліменти виплачуються неповнолітній дитині незалежно від його матеріального забезпечення. Однак, якщо дохід дитини суттєво перевищує дохід кожного із батьків, то батьки можуть бути звільненні від обов'язку утримання (ч. 1 ст. 188 СК України).

За загальним правилом, батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей. Однак, законодавець передбачає певні випадки, коли батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх дітей. Отже, «якщо непрацездатна дочка, син потребують матеріальної допомоги, то батьки надають утримання за умови, що вони в змозі надати таку допомогу» (ст.198 СК України) [152]. Також, «якщо у зв'язку з навчанням повнолітні дочка, син до досягнення двадцяти трьох років потребують матеріальної допомоги, то батьки зобов'язані утримувати, якщо вони можуть надати таку допомогу» (ст. 199 СК України) [152].

Отже, з наведеного необхідно визначити наступні підстави, коли батьки зобов'язані утримувати повнолітніх дочку, сина :

- непрацездатні дочка, син, які потребують матеріальної допомоги.

Обов'язок батьків утримувати повнолітніх непрацездатних дочку, сина (стаття 198 СК України) виникає за наявності сукупності юридичних фактів:

1) походження сина, дочки від батьків 2) непрацездатність повнолітньої особи; 3) потреба повнолітніх дочки, сина у матеріальній допомозі; 4) можливість батьків надавати таку матеріальну допомогу;

Щодо визначення непрацездатним, то ч. 3 ст. 75 СК України надає визначення терміну непрацездатність щодо одного із подружжя, який має право на утримання у зв'язку з непрацездатність та встановлює, що «непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є особою з інвалідністю I, II чи III групи».

Аналізуючи норми законодавства щодо визначення «непрацездатний» то необхідно зазначити, що відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» до осіб, які втратили працездатність, належать: «1) особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку; 2) особи, які досягли пенсійного віку, що дає право на призначення пенсії на пільгових умовах; 3) непрацюючі особи, визнані особами з інвалідністю в установленому порядку» [116].

Також, необхідно зазначити, що непрацездатність визначається за медичними критеріями - особа повинна бути визнана, в установленому законом порядку, інвалідом першої, другої чи третьої групи (в даному випадках, не має значення, коли настала непрацездатність - до досягнення або ж, після досягнення повноліття).

Однією із підстав є потреба у матеріальній допомозі, яка на законодавчому рівні не розкрита. Потреба матеріальної допомоги полягає в тому, що повнолітні син, дочка насамперед є непрацездатними і дохід для належного існування є недостатнім, або взагалі відсутній. Законодавець тільки у ст. 75 СК України щодо утримання одного із подружжя зазначає, у яких випадках особа є такою, що потребує матеріальної допомоги, а саме: якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання її майна, інші доходи не забезпечують їй прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Необхідною умовою також є те, що обов'язок по утриманню батьками щодо повнолітніх дочки, сина виникає тільки у випадку, якщо батьки мають

можливість надавати матеріальну допомогу. Отже, якщо доходи батьків, а саме одержання заробітної плати, пенсії, доходів від використання майна та ін. не можуть забезпечити їм прожиткового мінімуму, встановленого законом, то відповідно до них не встановлюється обов'язок щодо утримання повнолітніх дочки, сина. Відповідно до п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3, «обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей, які продовжують навчання, виникає за наявності сукупності юридичних фактів: 1) кровне споріднення (незалежно від добровільного чи судового встановлення батьківства) чи наявність родинних відносин (усиновлення) між батьками та дитиною; 2) продовження навчання повнолітньою дитиною; 3) потреба дитини у матеріальній допомозі; 4) можливість батьків надавати повнолітній дитині матеріальну допомогу» [108].

Розглядаючи дану підставу необхідно зазначити, що законодавець не визначає за якою формою навчання (стаціонарне, заочне) повинні навчатись повнолітні син, дочка для можливості стягнення аліментів. З аналізу судової практики вбачається, що суди по різному застосовують дану норму. Відповідно до цього Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 17 квітня 2019 року (касаційне провадження № 61-12782св18) в результаті перегляду справи № 644/3610/16-ц у своєї постанові дійшов до висновку, «що навчання повнолітньої дитини в вищому навчальному закладі на заочному відділенні не припиняє обов'язок батьків їх утримувати. Також суд, зазначив, що визначаючи розмір аліментів на утримання повнолітніх дочки, сина які продовжують навчатись вищому навчальному на заочному відділенні до досягнення ними двадцяти трьох років суд повинен враховувати вартість навчання, вартість підручників, проїзду до навчального закладу, проживання за місцем його знаходження тощо»[93].

Отже, з позиції Верховного суду вбачається, що обов'язок щодо такого утримання не залежить від форми навчання.

Необхідно зазначити, що обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися після досягнення повноліття виникає за обов'язкової сукупності таких підстав як : досягнення дочкою, сином віку повноліття (18 років), право отримання аліментів належить повнолітній особі до 23 років; продовження навчання (не залежить від форми навчання) повнолітніми сином, дочкою; потреба у зв'язку з навчанням у матеріальній допомозі; наявність у батьків можливості надавати таку допомогу.

Також, справедливим є висновок Верховного Суду у справі №346/103/17 від 23.01.2019, який у своїй постанові встановив, що «законодавство не передбачає звільнення відповідача від обов'язку сплачувати аліменти під час перебування повнолітньої дитини на канікулах. Аргументуючи це тим, що таке положення відсутнє в нормах законодавства та батьки зобов'язанні утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання, отже на весь період з моменту вступу до закінчення навчання або, якщо таку особу відрахували з навчання»[94].

Щодо визначення підстав у справах щодо стягнення аліментів на утримання батьків, то необхідно зазначити, що обов'язок дітей надавати матеріальну допомогу батькам носить перш за все моральний характер, що ґрунтується на вихованні, повазі, а також традиції турботливо ставитись до людей похилого віку та таких, що не мають можливості забезпечите себе самостійно [140, с. 76]. Як правило діти добровільно утримують своїх батьків та надають їм належну допомогу, однак все ж таки існують випадки коли повнолітні син або дочка не піклуються про своїх непрацездатних батьків, у зв'язку з чим виникає потреба звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів на їх утримання.

Відповідно до ч. 1 ст. 202 СК України «повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними та потребують матеріальної допомоги» [152]. Аналізуючи положення вищезазначеної норми законодавства Н. В. Волкова звертає увагу, що «…дана норма статті дає підстави стверджувати, що утримувати своїх батьків можуть тільки

повнолітні діти, що в свою чергу не допускає утримання батьків неповнолітніми, оскільки вони самі ще потребують утримання з боку батьків» [128, с.104]. Такої точки зору дотримується багато вчених [79, с.81], однак існує й інша позиція. Так О. В. Розган зазначає, що «обов'язок опікуватися батьками може покладатися не лише на повнолітніх сина, дочку, а й на малолітніх або неповнолітніх дітей. Такий обов'язок є самостійним і винятковим». Далі автор вказує на те, що дане правило дещо обмежено законом та наводить посилання на ст. 206 СК України, у положеннях якої зазначено, що «у виняткових випадках, якщо мати, батько є тяжко хворими, особами з інвалідністю, а дитина (ст. 6 СК України) має достатній дохід (заробіток), суд може постановити рішення про стягнення з неї одноразово або протягом певного строку коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням та доглядом за ними» [129, с.83]. Але необхідно зазначити, що тут мова йде не про стягнення аліментів на утримання батьків, а про одноразове стягнення з дитини витрат на догляд та лікування батьків.

В юридичній літературі висловлюється також точка зору, що якщо «…неповнолітній працює за трудовим договором або займається підприємницькою діяльністю, то він отримує певні доходи та нема підстав звільняти його від обов'язку сплати аліментів по утриманню батьків» [5, с.258]. До такого ж висновку приходить й О. В. Розгон та зазначає, що «…хоча в законі говориться лише про обов'язок повнолітніх дітей з утримання батьків, проте слід визнати, що емансипована дитина, яка в більшості випадків має досить високий прибуток, так само як і дитина, яка створила свою сім'ю, може і повинна розглядатися як аліментнозобов'язана особа (платник аліментів) у правовідносинах з утримання батьків» [129, с.83-84]. З цього приводу Н. В. Волкова справедливо зазначає, що «…така точка зору натепер не відповідає положенням чинного сімейного законодавства України» [128, с.105].

Підставами звернення до суду з заявою про стягнення аліментів на утримання батьків визначені у нормах сімейного законодавства, а саме: батьки є непрацездатними; потребують матеріальної допомоги.

Відповідно до п. б ч. 3 ст. 37 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» до непрацездатних членів сім'ї закон відносить зокрема : «батька, матір, якщо вони є особами з інвалідністю або досягли пенсійного віку, передбаченого законом» [105].

Отже, до непрацездатних батьків відносяться: батьки пенсійного віку, визначеного законом; батьки, які визнанні відповідно до законодавства інвалідами I, II, III групами.

Наявність потреби у матеріальній допомозі означає нестачу коштів, необхідних для підтримання нормальної життєдіяльності особи. Батьки потребують матеріальної допомоги у разі, якщо пенсія та інші доходи не забезпечують прожиткового мінімуму, встановленого законом [77, с. 319].

Відповідно до ч. 1 ст. 75 СК України «дружина та чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Члени подружжя несуть певний обов'язок щодо взаємного утримання. Якщо подружжя матеріально не підтримують один одного та відсутня взаємна згода щодо утримання, аліменти можуть бути стягнені у судовому порядку» [152].

Відповідно до норм сімейного законодавства право на утримання мають:

- подружжя, які знаходяться у зареєстрованому шлюбу;
- колишнє подружжя, після розірвання шлюбу;
- дружина під час вагітності та у разі проживання з нею дитини;
- чоловік, з яким проживає дитина, має право на утримання від дружини - матері дитини;
- один з подружжя, з ким проживає дитина-інвалід;
- жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою.

Сімейне законодавство передбачає певні умови, відповідно до яких один з подружжя має право на утримання (аліменти), до таких умов необхідно віднести :

1. Подружжя знаходилось у зареєстрованому шлюбі відповідно до норм законодавства;

2. Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним. Щодо визначення непрацездатності одного з подружжя, то норми сімейного законодавства передбачають два види непрацездатності за станом здоров'я та за віком. Так, відповідно до з ч. 3 ст. 75 СК України непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідом I, II чи III групи [152].

«Той із подружжя, хто став непрацездатним у зв'язку з протиправною поведінкою другого з подружжя, має право на утримання незалежно від права на відшкодування шкоди відповідно до ЦК України» (ч. 6 ст. 75 СК України) [152].

3. «Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу. Один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом» [152] (ч. 4 ст. 75 СК України).

4.Наявність у другого з подружжя матеріальної можливості для сплати аліментів. Щодо даної підстави справедливо зазначає І. В. Жилінкова, «…за такої умови мають бути враховані різні обставини – рівень доходів того з подружжя, який повинен надавати утримання, знаходження на його утриманні інших осіб (неповнолітніх дітей, батьків, інших родичів тощо), працездатність, стан здоров'я тощо» [153, с. 133].

Частина 5 ст. 75 СК України, передбачає, «що права на утримання не має той із подружжя, хто негідно поводився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного злочину, якщо це встановлено судом» [152]. З цього приводу Ю. С. Червоний зазначав, що «… факт негідної поведінки одного з подружжя, що вимагає аліменти, оцінюється судом. Однак інший повинен довести ці обставини. Суд може розглянути документи (наприклад, постанови судових або інших органів) і інші докази, що підтверджують факти негідної поведінки чоловіка. Закон не

встановлює конкретних критеріїв, на підставі яких можна встановити недостойність поведінки подружжя у шлюбних відносинах, залишаючи оцінку поведінки чоловіка на розсуд суду. Представляється, що такими фактами можуть бути, систематичне пияцтво одного з подружжя, що вимагає аліменти, чинення їм в сім'ї скандалів, бійок, нанесення другому з подружжя або дітям побоїв, поширення про іншого з подружжя неправдивих відомостей. Може бути також визнано негідною поведінкою, систематичні зради одного з подружжя, що вимагає аліменти, що стали причиною розірвання шлюбу» [145, с. 229].

Згідно з ч. 1ст. 76 СК України розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу.

Право на утримання одного з подружжя після розірвання шлюбу регулюється ст. 76 СК України. Так, «після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги, і якщо її колишній чоловік (дружина), може надавати матеріальну допомогу» [152].

Особа має право на утримання і тоді, коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки відносно неї з боку колишнього чоловіка (дружини), під час шлюбу.

У випадку, коли чоловік, жінка розривають шлюб та до досягнення пенсійного вику, який визначений законодавством їм залишилось не більше п’яти років, то відповідно зазначені особи матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку, однак якщо у шлюбі чоловік, жінка спільно проживали у шлюбі не менш як десять років.

Якщо чоловік, жінка виховували дітей, займались веденням господарства, піклувалися про членів сім’ї, або мали місце інші обставини, які мають істотне значення, один із них на підставі вище наведених обставин не отримав вищу освіту, не зміг влаштуватись на роботу та ін., то така особа має

права на належне утримання при розірванні шлюбу. Однак за умови, що така особа потребує матеріальної допомоги, а інший із подружжя в змозі надати таку допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом трьох років від дня розірвання шлюбу.

Щодо права дружини / чоловіка на утримання у разі проживання з ними дитини, то таке право регулюється ст. ст.84, 86 СК України.

Дружина або чоловік, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка - батька дитини або від дружини - матері дитини до досягнення дитиною трьох років (ч. 2 ст. 84 ; ч. 1. 86 СК України).

Якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку, дружина, або чоловік з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка або дружини до досягнення дитиною шести років (ч. 3 ст. 84 ; ч. 2. 86 СК України).

Також, законодавством передбачається, що під час вагітності дружина має право на утримання від свого чоловіка (ч. 1 ст. 84 СК України). Однак у даному випадку аліменти будуть сплачуватись тільки після народження дитини без додаткового рішення суду. Таке право вона має також якщо шлюб розірвано.

Право на утримання вагітна дружина, а також дружина або чоловік з якою проживає дитина, має незалежно від того, чи вона/він працює, та незалежно від її/його матеріального становища, за умови, що чоловік/дружина може надавати матеріальну допомогу.

Відповідно до ст. 88 СК України, у випадках коли разом з одним із подружжя проживає дитина-інвалід, яка постійно потребує догляду внаслідок хвороби, також коли така особа є працездатною, то вона має право на утримання від іншого із подружжя, за умови що останній може надавати матеріальну допомогу. В даному випадку таке право на утримання буде тривати весь час проживання з дитиною-інвалідок.

Розмір аліментів тому з подружжя, з ким проживає дитина-інвалід, визначається за рішенням суду відповідно до ч. 1 ст. 80 СК України, без

урахування можливості одержання аліментів від своїх батьків, повнолітніх дочки або сина.

Частина 1 ст. 91 СК України передбачає, що жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, однак тривалий час проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання відповідно до ст. 76 СК України. Також, вони мають право на утримання в разі проживання з нею, ним їх дитини, відповідно до ч. ч. 2-4 ст. 84 та ст. ст. 86,88 СК України.

Підставою виникнення обов'язку особи утримувати інших членів сім'ї та родичів є наявність юридичного факту. У юридичній літературі до таких юридичних фактів відносять : «родинний зв'язок між особою, яка отримує аліменти та платником (баба, дід – онуки, прабаба, прадід – правнуки, сестра – брат тощо); свояцтва (мачуха, вітчим – пасинок, падчерка)» [144, с.487]; «знаходження дитини на вихованні в у інших осіб (дитина – особи, у сім'ї яких вона виховувалась); факт відсутності у потенційних утриманців родичів більш близького ступеня спорідненості або встановлена судом неспроможність останніх надавати належне утримання іншим особам з поважних причин; обставина, що підлягає врахуванню за встановлення обов'язку особи щодо утримання інших членів сім'ї та родичів, є визначена неможливістю останніх самостійно забезпечити своє існування, потреба у матеріальній допомозі й утриманні з боку інших осіб, коло яких визначене законом. Ця потреба, як правило, виникає якщо малоліття (неповноліття) або непрацездатності інших членів сім'ї та родичів, яка мають право на утримання» [153, с. 205-206].

Сімейне законодавство України передбачає взаємні права та обов'язки щодо утримання інших членів сім'ї та родичів [144, с. 487]. Так, норми закону передбачають обов'язок внуків утримувати своїх бабу, діда та навпаки баба, дід зобов'язанні утримувати своїх внуків тощо.

Такі обов'язки поділяються на певні групи:

1. Обов'язок баби, діда утримувати внуків передбачається ст. 265 СК України. Такий обов'язок виникає за умови, якщо у внуків немає батьків

або якщо вони не в змозі надавати їм утримання з причин, що визначені поважними та у випадку, якщо баба, дід можуть надавати таку допомогу.

2. Обов'язок внуків, правнуків утримувати бабу, діда, прабабу, прадіда передбачається ст.266 СК України, а саме «повнолітні внуки, правнуки зобов'язані утримувати непрацездатних бабу, діда, пробабу, продіда, які потребують матеріальної допомогу і якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітньої дочки, сина, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні внуки, правнуки можуть надавати матеріальну допомогу». Відповідно умовами виникнення аліментного зобов'язання в даному випадку будуть наступні: якщо відповідні особи є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги; у них не має чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання; повнолітні внуки є працездатними і мають необхідні засоби для надання матеріальної допомоги бабі, діду, прабабі, прадіду.

Обов'язок внуків, правнуків не пов'язаний із наданням їм в минулому матеріальної допомоги від баби, діда, прабаби, прадіда. Такий обов'язок виникає у внуків, правнуків за умови, що баба, дід, прабаба, прадід не мають повнолітніх дітей або чоловіка (колишнього чоловіка), тобто аліментнозобов'язаних першої черги. Але в окремих випадках, якщо наприклад, буде встановлено, що син є, але тяжкохворий чи відбуває покарання у місцях позбавлення волі, суд може присудити аліменти з внука чи правнука [6, с. 18].

3. Обов'язок по утриманню братів та сестер (ст.267 СК України). Повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх братів та сетер, а також непрацездатних повнолітніх братів та сестер, які потребують матеріальної допомоги. При цьому право на утримання мають лише ті брати чи сестри, як неповнолітні, так і повнолітні, які не мають батьків, чоловіка, дружини або повнолітніх дітей, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання. Обов'язок сплати аліментів у

братів та сестер виникає лише тоді, коли вони мають необхідні для цього засоби. Обов'язок з утримання виникає лише між рідними братами та сестрами. СК України не передбачає права двоюрідних братів та сестер на утримання. Утримання неповнолітніх братів, сестер припиняється з моменту досягнення ними повноліття. Якщо аліменти були присуджені малолітньому братові, сестрі у зв'язку з каліцтвом, інвалідністю, то рішення суду має виконуватись і після досягнення ними повноліття.

4. Обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка (ст.268 СК України) та обов'язок падчерки, пасинка утримувати мачуху, вітчима (ст.270 СК України).

Частина 1 ст. 268 СК України передбачає обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка. Виходячи з означеної норми вбачається, що право отримувати аліменти від мачухи, вітчима можливо з наступних підстав:

- якщо падчерка, пасинок є малолітніми, неповнолітніми;
- якщо падчерка, пасинок проживають разом з мачухою, вітчимом;
- якщо у малолітніх, неповнолітніх падчерки, пасинка немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання;
- якщо мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

5. Стаття 271 СК України передбачає обов'язок особи утримувати тих, з ким вона проживала однією сім'єю до досягнення повноліття .

З цього приводу Н. В. Волкова зазначає, що «якщо особа до досягнення повноліття проживала з родичами або іншими особами однією сім'єю, вона зобов'язана утримувати непрацездатних родичів та інших осіб, з якими проживала не менш як п'ять років, за умови, що ця особа може надавати матеріальну допомогу. Цей обов'язок виникає, тільки у випадку якщо у того, хто потребує матеріальної допомоги немає осіб, які зобов'язанні відповідно до законодавства утримувати в першу чергу або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм таку допомогу» [128, с. 114-115].

Зазначені умови складають юридичний склад, що означає, що право на отримання аліментів від мачухи, вітчима у падчерки, пасинка виникає тільки при наявності всіх вище наведених умов. Якщо хоч одна з умов відсутня то падчерка, пасинок не наділені таким правом.

Отже, відповідно до проведеного дослідження, підстави звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів збігаються з підставами виникнення права на стягнення аліментів, що визначені нормами сімейного законодавства, однак вони різняться в залежності від виду таких зобов'язань.

1.4. Право на звернення до суду за захистом прав у аліментних правовідносинах

В останні роки відбувається чимало принципових законодавчих змін, значна частина яких стосувалася й питання стягнення аліментів та виконання рішень, однак здебільшого дане питання торкалося захисту саме законних прав та інтересів дітей. Міністерством юстиції було розроблено низку законів, що передбачають підвищення відповідальності батьків, які не виконують свої обов'язки щодо утримання дітей з метою забезпечення найсприятливіших умов для гідного життя та всебічного розвитку дитини. Однак, питання щодо утримання відповідно до норм сімейного законодавства стосується не тільки того, що батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей, а також непрацездатних повнолітніх дітей, які потребують допомоги, а й працездатних дітей, які своєю чергою зобов'язані утримувати своїх непрацездатних та які потребують матеріальної допомоги батьків і піклуватися про них. При наявності відповідних умов дідусі і бабусі зобов'язані утримувати внуків, а внуки – утримувати дідуся і бабусю, вихованці повинні утримувати своїх фактичних вихователів тощо.

Також необхідно зазначити, що «аліментні зобов'язання батьків і дітей поряд з аліментними зобов'язаннями подружжя належать до аліментних

зобов'язань першої черги, оскільки зазначені особи зобов'язані надавати утримання одне одному незалежно від наявності у них інших родичів (аліменти другої черги – зобов'язання щодо взаємного утримання баби, діда, внуків, братів, сестер, третьої черги – аналогічні зобов'язання мачухи, вітчима, падчерки, пасинка, вихователя і вихованців, є додатковими (субсидіарними))» [15, с. 33].

Суттєвою ознакою таких правових зв'язків є те, що їх об'єкти відносяться до числа відносно визначених. Так, очевидно, що утримання включає в себе забезпечення необхідних потреб, а саме у харчуванні, одязі, навчанні, ліках тощо. Однак конкретизувати обсяг утримання немає потреби, оскільки при нормальній обстановці в сім'ї воно здійснюється автоматично, як само собою зрозуміле. Саме тому в ч. 1 ст. 181 СК України уточнюється, що способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. Разом з тим особа, яка має право на утримання, може потребувати від відповідної особи сплати аліментів. Найчастіше це відбувається, якщо зобов'язана особа в добровільному порядку ухиляється від виконання обов'язку утримання. В результаті право на утримання трансформується в право на аліменти. На підставі цього виникають аліментні зобов'язання. Така трансформація здійснюється або в результаті укладення аліментного договору, або на підставі рішення суду або судового наказу.

Сімейне законодавство у своїх нормах передбачає вирішення питання про оплату аліментів у добровільному порядку. Сплата аліментів у добровільному порядку залежить тільки від добровільної домовленості між батьками, які відповідно до норм законодавства зобов'язані утримувати своїх дітей, і не гарантує що таке утримання буде здійснюватись в майбутньому. Домовленість батьків про добровільну сплату аліментів, якщо вона не оформлена у вигляді нотаріального договору, не може бути примусово виконано і у випадку відмови зобов'язаної особи сплачувати аліменти добровільно виникає необхідність звернення такої особи до суду, що

практично робить судовий порядок стягнення аліментів єдиним дієвим способом захисту майнових прав дитини.

Також, сімейне законодавство передбачає можливість укладення договору щодо утримання, так в ст. 78 СК України встановлено, що між подружжям може бути укладений договір про утримання одного з них. Такий договір має бути обов'язково складений у письмовій формі із нотаріальним посвідченням , в ньому також зазначаються умови, розмір та строки виплати аліментів.

Законодавець також надає право батькам укласти між собою договір щодо утримання дитини в якому визначається розмір аліментів та порядок сплати (ст. 189 СК України). Такий договір повинен містити умови, що не порушують права та інтереси дитини та укладається тільки добровільно, тому складання такого договору є правом особи, а не його обов'язком. Правом на укладення договору про сплату аліментів на утримання дитини надано батькам, які знаходяться у зареєстрованому шлюбі, а також батькам, які не перебувають у шлюбі, або після розірвання шлюбу. Такий договір обов'язково має письмову форму та засвідчується у нотаріуса. У випадку невиконання договору про сплату аліментів, аліменти стягуються на підставі виконавчого напису нотаріуса.

В юридичній літературі зазначається, що в самому договорі про сплату аліментів може бути передбачений різний порядок сплати аліментів. Якщо у договорі визначено стягнення аліментів у твердій грошовій сумі, то сторони такого договору можуть включити умову щодо індексації такої грошової суми. Також до такого договору можна включити умови щодо додаткових витрат, наприклад у зв'язку з хворобою або навчанням тощо [28, с. 50].

Відповідно до ч. 1 ст. 187 СК України «один із батьків може подати заяву за місцем роботи, місцем виплати пенсії, стипендії про відрахування аліментів на дитину з належних йому платежів у розмірі та на строк, які визначені у його заяві» [152]. Такий спосіб виконання обов'язку з утримання дитини цілком

залежить від волевиявлення аліментозобов'язаної особи, не потребує будь-яких додаткових засобів [44, с. 98].

Сімейним законодавством України передбачено порядок сплати аліментів у разі виїзду одного з батьків в іншу державу, з якою Україна не уклала договір про надання правової допомоги. Так, відповідно до ч. 4 ст. 181 СК України «у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземну державу, з якою Україна не має договір про надання правової допомоги, аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [152].

Відповідно до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» встановлюється, «якщо один із батьків, який є громадянином України, виїздить для постійного проживання до іншої держави, з якою відсутній договір про надання правової допомоги з Україною, він зобов'язаний сплатити аліменти на утримання дитини (дітей) до досягнення нею повноліття. Дані аліментні зобов'язання повинні бути оформленні договором між цією особою та одним з батьків, з яким залишається дитина (діти), або її опікуном, піклувальником, або договором про припинення права на аліменти для дитини (дітей) у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду» [110].

Проаналізувавши вище наведене необхідно зазначити, що законодавець надав можливість батькам неповнолітньої дитини самостійно за спільною домовленістю вирішувати питання щодо утримання своїх дітей. Однак, не зважаючи на це, значна кількість аліментних стягнень все ж таки провадиться за рішенням суду [87, с. 115].

Якщо батьки ухиляються від виконання покладених на них обов'язків щодо утримання неповнолітньої дитини та у разі відсутності домовленості щодо сплати аліментів у добровільному порядку таке питання може вирішуватись у судовому порядку.

У юридичній літературі під ухиленням від сплати аліментів розуміється «… як пряма відмова від надання утримання, так і різні дії (бездіяльність) зобов'язаної особи, спрямовані на повне або часткове ухилення від сплати аліментів: приховання особою дійсного розміру свого заробітку (доходу); зміну роботи або зміну місця проживання з метою запобігання сплати аліментів; приховання свого місцезнаходження; інші дії, що свідчать про намір особи ухилитися від виконання обов'язку по утриманню» [153, с. 551].

Звернення до суду особи, яка має відповідно до законодавства на це право, з вимогою про стягнення аліментів є однобічним процесуальним за змістом волевиявленням, внаслідок чого відкривається провадження по справі, що передує виникнення процесуальної діяльності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин для розгляду та вирішення справи по суті.

Право кожного на звернення до суду за захистом гарантовано ст. 55 Конституції України [61]. З аналізу норм сімейного законодавства вбачається, що кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист (ч. 10 ст. 7 СК України). Відповідно до ч.1 ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з сімейних правовідносин [187].

Оскільки спори, що виникають з сімейних правовідносин розглядаються у цивільному судочинстві (ст. 19 ЦПК України) то відповідно й ч. 1 ст. 4 ЦПК України також передбачає, що «кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів» [187]. Аналогічна норма визначена і у ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме «кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів» [119].

Право особи на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежено законом та іншими нормативно-правовими актами. Юрисдикція судів, відповідно до ч.2 ст.124 Конституції України, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Тим самим основний закон України та цивільне процесуальне законодавство надає кожній особі рівну можливість звернення за судовим захистом та вільний доступ до правосуддя.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з сімейних правовідносин. Отже, справи про стягнення аліментів відносяться до цивільної юрисдикції.

Судовий захист права на стягнення аліменти є надійним та ефективним способом, оскільки дозволяє суду, здійснюючи правосуддя, в межах цивільної процесуальної форми всебічно з'ясувати обставини кожної конкретної справи, дослідити всі надані докази, ухвалити рішення, обов'язкове до виконання, тобто реально сприяти захисту суб'єктивного права [44, с. 98].

Відповідно до доктринальних положень цивільного процесуального права можливість здійснення права на звернення до суду за судовим захистом у правах про стягнення аліментів залежить від певних передумов, які у цивільній процесуальній літературі іменуються передумовами права на звернення до суду за судовим захистом. Такі передумови у цивільному процесуальному праві прийнято називати передумовами права на пред'явлення позову та поділяються на суб'єктивні та об'єктивні [68, с. 30]. Однак, необхідно звернути увагу, що науковці обмежуються тільки позовним провадженням. Особа має право на звернення до суду з метою захисту свого права не тільки до позовного провадження, а також й до окремого, наказного проваджень. Справи у цивільному судочинстві відповідно до ст. 19 ЦПК України можуть розглядатись не тільки в порядку позовного провадження, а також й в порядку окремого і наказного, які мають також певні передумови права на звернення до суду за захистом.

У науці цивільного процесуального права до суб'єктивних передумов відносять процесуальну правоздатність особи [71, с. 22], юридичну

заінтересованість [190, с. 299]. Такі передумови можуть існувати у всіх видах проваджень цивільного судочинства. Процесуальна правоздатність тісно пов'язана з правоздатністю в матеріальному праві. Зазначений зв'язок проявляється в тому, що якщо особа визнається правоздатним в матеріальному праві (цивільному, сімейному, трудовому та ін.), тобто є суб'єктом матеріального права, то воно має правоздатність і в процесуальному праві, отже може бути позивачем, відповідачем, третьою особою в цивільному процесі. Поняття цивільної процесуальної правоздатності може бути застосовано виключно до осіб, які мають матеріально-правовому зацікавленість у результаті розгляду справи [173, с. 97].

Відповідно до ст. 46 ЦПК України «цивільна процесуальна правоздатність – це здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи, яка виникає водночас з правом на звернення до суду за захистом» [187]. З цього приводу ще радянський науковець Д. М. Чечот справедливо зазначав, що «…цивільну процесуальну правоздатність слід розглядати не як абстрактну передумову володіння всіма допустимими цивільними процесуальними правами і обов'язками, а як правоздатність по конкретній справі» [194, с. 22-27]. Звертаючись до суду, кожна особа повинна володіти правоздатністю, що визначається її правовим статусом у конкретній категорії справ, яка буде розглядатись у цивільному судочинстві. В. І. Тертишніков вважає, що «наявність загальної правоздатності ще не означає, що у особи, яка звертається до суду є правоздатність спеціальна, тобто правоздатність по конкретній справі, тому таку правоздатність необхідно перевіряти при відкритті провадження у справі»[163, с. 35].

Щодо такої суб'єктивної передумови як юридична заінтересованість, то необхідно зазначити, що відповідно до аналізу норм цивільного процесуального законодавства, а саме ч.1 ст. 4 ЦПК України, що «особа звертається до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або

оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів» [187], тобто до суду може звернутися не будь-яка особа, а саме заінтересована особа. Також законодавець передбачає, що за захистом може звернутись органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших у випадках встановлених законом (ч. 2 ст. 4 ЦПК України).

Щодо об'єктивних передумов, то більшість авторів поділяють їх на позитивні та негативні передумови [157, с. 117]. В свою чергу до позитивних передумов відносять належність справи до цивільної юрисдикції [71, с. 42]; наявність правового характеру спору [27, с. 276]. До негативних об'єктивних передумов відносять такі передумови з відсутністю яких закон пов'язує звернення до суду з позовною заявою, перелік яких визначено нормами цивільного процесуального законодавства(п. 2, 3, 5 ч. 1 ст. 186 ЦПК України).

Розглядаючи таку позитивну передумову як цивільну юрисдикцію необхідно зазначити, що однією із новел цивільного процесуального законодавства, на що звертає увагу Т.А. Стоянова, є поділ цивільної юрисдикції на таки види як : «предметна та суб'єктна юрисдикція, інстанцій юрисдикція, територіальна юрисдикція (підсудність)»[160, с. 15]. Щодо такого виду цивільної юрисдикції як територіальна юрисдикція (підсудність), то її варто віднести не до передумов до умов права на пред'явлення позову.

Як справедливо зазначає І. О. Попов, «механізм побудови системи судів цивільної юрисдикції, за якими створюється можливість реалізації права на справедливий судовий розгляд та перегляд судового рішення» [86, с. 146].

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства України у судовому порядку справи про стягнення аліментів можуть розглядатись в різних видах проваджень в залежності від того яка вимога пред'явлена до суду (ст. 19 ЦПК України).

В порядку позовного провадження можуть розглядатись справи про стягнення аліментів на утримання дитини, справи про стягнення аліментів на утримання одного з подружжя, справи про стягнення аліментів на утримання інших членів сім'ї та родичів, оскільки наявний спір про право.

Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється у порядку позовного провадження (загального або спрощеного).

З вищенаведеної норми вбачається, що новелою цивільного процесуального законодавства України є спрощене позовне провадження. Введення законодавцем спрощеного позовного провадження у цивільне судочинство має на меті забезпечення доступу до правосуддя за рахунок зменшення судових витрат та спрощення самої процедури розгляду справ у судовому порядку, а також зменшення навантаження на судову систему. Саме задля досягнення цієї мети у різних державах були розроблені процедури спрощеного провадження у цивільному процесі, зокрема їх легалізація стала одним із пріоритетних напрямків у цивільному процесі країн Європейського Союзу. У Регламенті Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 861/2007 від 11 липня 2007 року «Про заснування європейської процедури врегулювання спорів із невеликою сумою позову» окреслено головні переваги від впровадження вказаної процедури: «Багато держав-членів запровадили спрощені провадження для спорів із невеликою сумою позову, так як витрати, затримки і складнощі, пов’язані з судовим процесом, не завжди пропорційні до ціни позову. Перешкоди для отримання швидкого і недорогого рішення поглиблюються у транскордонних спорах. Тому необхідно створити європейську процедуру для спорів із невеликою сумою позову (європейську процедуру дрібних тяжб). Мета такої процедури полягає в полегшенні доступу до правосуддя». Як результат, у цивільному процесуальному законодавстві держав Європейського Союзу з’явилися окремі розділи, що регулюють процедуру розгляду позовів із невеликою ціною. Наприклад, у Німеччині це глава 6, яка так і називається «Європейська процедура розгляду дрібних позовів у відповідності до Регламенту Ради (ЄС) № 861/2007» [47, с. 108-109].

У межах спрощеного позовного провадження розглядаються малозначні справи та інші справи, які визначені ч. 4 ст. 19 ЦПК України.

Однак, поняття «малозначні справи» необхідно розуміти як правову категорію, а не розглядати з точки зору значення справи для сторін чи суду» [84, с. 104].

Відповідно до п. 3 ч. 6. ст. 19 ЦПК України до малозначних справ законодавець також відносить справи про стягнення аліментів, за умови, що така вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства). Дане положення також міститься у п.1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України, де зазначається про неможливість розгляду справ, які виникають із сімейних правовідносин у порядку спрощеного позовного провадження, за винятком деяких категорій справ, одним із яких є справи про стягнення аліментів. Отже, законодавець передбачає виключення та зазначає про можливість розгляду деяких категорій справ, що виникають з сімейних правовідносин. Відповідно до Закону № 460-IX від 15.01.2020 року чинне законодавство зазнало певних змін. Отже, крім спорів про стягнення аліментів та поділу майна подружжя, що було передбачено редакцією ЦПК України 2017 року, відповідно до чинної норми п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України у спрощеному позовному провадженні можуть також розглядатись і спори щодо: збільшення розміру аліментів, оплата додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексація аліментів, зміна способу їх стягнення, розірвання шлюбу.

При цьому необхідно звернути увагу на законодавчі приписи, а саме, згідно з п. 6 ч. 4 ст. 274 ЦПК України інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1-5 ч.4 ст. 274 ЦПК України не можуть бути розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження. З наведеного вбачається, що якщо справи про стягнення аліментів розглядаються разом з вимогою, наприклад, про встановлення батьківства, материнства; позбавлення батьківських прав; визначення місця проживання дитини тощо, то в даному випадку така категорія справ буде розглядатись в загальному позовному провадженні. Отже, справи про стягнення аліментів можуть розглядатись в

порядку загального позовного провадження та спрощеного позовного провадження.

Також необхідно зазначити, що положення п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України передбачають можливість розгляду справи у спрощеному позовному провадженні тільки щодо збільшення розміру аліментів, а отже розгляд справ про зменшення розміру аліментів буде розглядатись у загальному позовному провадженні.

Новелою цивільного процесуального законодавства є також те, що відповідно до ч. 2 ст. 161 ЦПК України особа має право звернутися до суду з вимогами, визначеними у ч. 1 ст. 161 ЦПК України, в наказному або в спрощеному позовному провадженні на свій вибір. Тобто вимоги, за якими може бути видано судовий наказ, можуть розглядатись також у спрощеному позовному провадженні, таким чином особа при зверненні до суду з вимогою про стягнення аліментів має право вибору (альтернативний вибір), звернутися з відповідними вимогами у наказному провадженні або у спрощеному позовному провадженні.

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства України розгляд справ про стягнення аліментів на утримання дитини можливе у наказному провадженні, що передбачає звернення до суду з заявою про видачу судового наказу. Однак, необхідно звернути увагу, що у наказному провадженні відповідно до ст. 161 ЦПК України можуть розглядатись тільки справи про стягнення аліментів на утримання дитини. Щодо справ про стягнення аліментів на утримання батьків повнолітньою донькою, сином; справи про утримання одного з подружжя та інших членів сім'ї законодавець не передбачає. З такими законодавчими приписами не погоджується В.М. Притуляк та зазначає про можливість розгляду справ про стягнення аліментів на одного з подружжя у наказному провадженні та пропонує дану вимогу включити до норм законодавства на підставі якою можливо звернення з заявою про видачу судового наказу з вимогою про стягнення аліментів на утримання одного із подружжя. Науковець зазначає, що «як вбачається з

проаналізованих положень СК України, до суду не потрібно подавати жодних доказів необхідності матеріальної допомоги дружині, а допомога призначається лише за фактом звернення до суду» [100, с. 85].

Також, необхідно розуміти, що при зверненні до суду із заявою про видачу судового наказу щодо стягнення аліментів на утримання дитини, заявник має чітко визначити розмір аліментів відповідно до законодавства, вимога повинна бути безспірною, а отже доходи боржника мають бути підтверджені беззаперечними доказами. Цивільне процесуальне та сімейне законодавство встановлює чіткий розмір вимоги про присудження аліментів на дитину в наказному провадженні (ч. 3 ст. 184, ч. 5 ст. 183 СК України та п. п. 4, 5 ч.1 ст. 161 ЦПК України).

Що стосується наступної передумови, а саме наявність спору про право цивільне, то необхідно зазначити, що дана передумова стосується справ про стягнення аліментів, що розглядаються у позовному провадженні, для яких властивий наявний спір про право. До таких справ необхідно віднести справи про стягнення аліментів на утримання дитини, якщо наявний спір про розмір аліментів тощо; справи про стягнення аліментів на утримання батьків, одного з подружжя та інших членів сім'ї та родичів.

Як вже зазначалось, до негативних об'єктивних передумов належать передумови права на пред'явлення позову (заяви), з відсутністю яких закон пов'язує звернення до суду з заявою. Перелік таких передумов визначений ст. 186 ЦПК України. Однак, не всі визначені передумови можна віднести до справ про стягнення аліментів. Так, наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 186 ЦПК визначається, що суддя відмовляє у відкритті провадження, якщо є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції. Однак, означені справи про стягнення аліментів не можуть розглядатись у третейському суді відповідно до ч. 4 ст. 6 Закону України «Про третейські суди» [120].

Для здійснення права особи на захист у судовому порядку необхідно не тільки вищенаведені передумови, а також встановлені законом умов.

До таких умов необхідно віднести : територіальна юрисдикція (підсудність), дієздатність сторони (заявника), форма та зміст позовної заяви (заяви), а також вимога про сплату судового збору.

Щодо підсудності, то необхідно зазначити, що дотримання судами процесуальних норм інституту підсудності має велике значення, оскільки означає дотримання судами положення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, яка гарантує, що «кожен при вирішенні спору щодо його цивільних прав має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [58].

У цивільному процесуальному праві під підсудністю розуміють «сукупність норм цивільного процесуального права, що регулюють цивільні процесуальні правовідносини, пов'язані з розподілом справ між судами першої інстанції в залежності від характеру справ і території, на яку розповсюджується компетенція суду першої інстанції, який розглядає дану справу» [193, с. 253]. Тобто, визначити підсудність цивільної справи означає встановити компетентний, належний суд у цій справі.

Завдання інституту підсудності є розподіл цивільних справ між судами загальної юрисдикції задля більш швидкого і правильного розгляду і вирішення справи, найбільш ефективного захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів права. Підсудність визначає не наявність суб'єктивного права на звернення до суду за судовим захистом, а його здійснення з дотриманням встановленого законом порядку.

Відповідно до ч.1 ст. 23 ЦПК України «всі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються місцевими загальними судами як судами першої інстанції, крім справ, визначених частинами другою та третьою ст. 23 ЦПК України» [187].

Позов про стягнення аліментів у позовному провадженні (спрощеному або загальному) подається до суду за правилами альтернативної територіальної підсудності (за вибором позивача) відповідно до ч. 1. ст. 28

ЦПК України, а саме «позови про стягнення аліментів, оплату додаткових витрат на дитину, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача» [187]. З аналізу даної норми також вбачається що позови щодо аліментних зобов'язань можуть пред'являтися не тільки в інтересах дітей, а також й до повнолітніх дочки або сина щодо утримання батьків (ст. 202 СК України), крім того і стосовно виконання аліментних зобов'язань стосовно подружжя (ст. 75 СК України), та інших членів сім'ї (ст. ст.265-271 СК України).

Також разом з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини можуть пред'являтися інші вимоги, наприклад, вимога про позбавлення батьківських прав, визначення місця проживання малолітньої дитини, встановлення батьківства. Такі вимоги можуть об'єднуватись в одне провадження, що не суперечить цивільному процесуальному законодавству. Не зважаючи на те, що спори про позбавлення батьківських справ, визначення місце проживання малолітньої дитини відносяться до загальної територіальної підсудності, однак якщо вони розглядаються з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини, то такі вимоги можуть розглядатись також за правилами альтернативної територіальної підсудності (ст. 28 ЦПК України), тобто за вибором позивача.

Тлумачення ст. ст. 27, 28 ЦПК України свідчить, про те що підсудність за вибором позивача (альтернативна територіальна підсудність) передбачає право позивача за своїм вибором звернутися до суду з вимогою за підсудністю, яка підпадає до одного із декілька судів чітко визначених в законі. Однак, таке правило альтернативної територіальної підсудності не позбавляє особу права на звернення з позовною заявою за правилами загальної підсудності (ст. 27 ЦПК України). Відповідно до ч. 16 ст. 28 ЦПК України позивач має право на вибір між кількома судами, яким згідно з цією статтею підсудна справа, за винятком виключної підсудності, встановленої ст. 30 ЦПК України.

Такого висновку дійшов й Верховний Суд у своєї постанові. Так, 11 вересня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 725/2910/19 відмовив у задоволенні касаційної скарги відповідачеві, який наполягав, «що спір про визначення місця проживання малолітньої дитини розглядається за місцем проживання відповідача, а не позивача. Однак, з аналізу матеріалів справи вбачається, що вимога про визначення місця проживання малолітньої дитини об'єднана з вимогою про стягнення аліментів на дитину та розглядається в одному провадженні. У касаційній скарзі відповідач зазначив, що суди не врахували те, що справу розглянуто з порушенням правил підсудності, а саме – в частині позовних вимог щодо визначення місця проживання малолітньої дитини позов повинен пред'являтися за місцем реєстрації відповідача.

Верховний Суд відхилив касаційну скаргу та обґрунтував це тим, «…що на момент пред'явлення позовної заяви про визначення місця проживання малолітньої дитини та стягнення аліментів на утримання дитини до суду, остання проживала з позивачем, тому при об'єднані в одному позові кількох вимог, одна з яких підлягає розгляду за правилами загальної підсудності, а інша – за правилами альтернативної територіальної підсудності, то справа може розглядатись за правилами альтернативної територіальної підсудності у суді за вибором позивача» [90].

Питання щодо стягнення аліментів з іноземних громадян вирішується згідно із законодавством України, такого висновку дійшов Верховний Суд у постанові від 16 жовтня 2018 року у справі № 295/4474/15-ц (провадження № 61-29205 св 18) у якій зазначено, що «Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом громадянки України, громадянина Королівства Швеція, про позбавлення батьківських прав та про стягнення аліментів на утримання дитини. За результатами розгляду Верховний Суд дійшов висновку, що оскільки позивачем у зазначеній справі виступала громадянка України, яка має постійне місце проживання і місце реєстрації на території України, суди

правильно визначилися з характером спірних правовідносин та правильно застосували закон України, що їх регулює» [91]. Аналогічна позиція сформульована у постанові Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 628/8821/13-ц (провадження № 61-17538св18) [89].

Закон України «Про міжнародне приватне право» закріплює, що «зобов'язання щодо утримання, які виникають із сімейних відносин, крім випадків, передбачених статтею 66 даного Закону, регулюються правом держави, у якій має місце проживання особа, котра має право на утримання» [112].

Отже, якщо у справах про стягнення аліментів позивачем (особа, яка має право на утримання) є громадян України та проживає на території України, то позовна заява подається за правилами альтернативної територіальної підсудності відповідно до ч. 1 ст. 28 ЦПК України.

Якщо справа про стягнення аліментів на утримання дитини розглядається в порядку наказного провадження. Підсудність у наказному провадженні визначена ст. 162 ЦПК України, що передбачає загальний порядок визначення територіальної підсудності. С. Я. Фурса справедливо звертає увагу на те, що «у справах наказного провадження територіальна підсудність визначається в залежності від пред'явленої вимоги на підставі якої суд видає судовий наказ» [186, с. 604].

Оскільки, як вже зазначалось вище, законодавець передбачає правила територіальної юрисдикції (підсудності) для справ у наказному провадженні, а саме заява про видачу судового наказу подається за загальними правилам підсудності. Загальні правила територіальної підсудності передбачають, що позов про стягнення аліментів може пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача (ч.1 ст. 28 ЦПК України). Тому, необхідно погодитись з точкою зору Н.В. Волкової яка зазначає, що «… якщо розглядається вимога про стягнення аліментів на утримання дитину у порядку наказного провадження, то за аналогією необхідно застосовувати альтернативну територіальну підсудність… Отже відповідна заява з вимогою

про стягнення аліментів на утримання дитини у порядку наказного провадження може пред'являтися також й за зареєстрованим місцем проживання чи перебування заявника» [128, с.91].

За попередньою редакцією ЦПК України недотримання правил підсудності тягло за собою повернення заяви позивачеві, про що суд постановляв ухвалу. Справа передавалась до належного суду лише якщо порушення правил було виявлено судом після відкриття провадження та до початку розгляду справи по суті. Тільки у випадках передбачених цивільним процесуальним законодавством, а саме : якщо було не відоме місце проживання, перебування відповідача та відповідач після відкриття провадження пред'явив клопотання про розгляд справи за його місцем проживання, перебування; якщо заяву було подано з порушенням правил територіальної підсудності; якщо відповідно до відводів самовідводів немає можливості утворити новий склад суду або ліквідовано суд, в якій має розглядатись відповідна справа. У випадках якщо мало місце помилка позивача щодо вибору територіальної підсудності, то наступали для нього негативні наслідки. Незважаючи на законодавчі приписи, існували непоодинокі випадки коли суди не зазначали в ухвалі про повернення позовної заяви до якого саме суду за підсудністю необхідно звернутися, що в свою чергу приводило до певних складностей у позивача.

Згідно з нормами цивільного процесуального законодавства у чинній редакції ст. 185 ЦПК України, яка встановлює підстави для залишення позовної заяви, повернення заяви, вже не містить таку підставу для повернення заяви, як «справа не підсудна цьому суду». У разі якщо справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду, то суд самостійно передає справу на розгляд до суду відповідної підсудності. Передача справи здійснюється на підставі відповідної ухвали не пізніше 5 днів після закінчення строку на її оскарження, у разі подання скарги – не пізніше 5 днів після залишення її без задоволення.

При цьому спори між судами про підсудність не допускаються. Справа обов'язково має бути прийнята до провадження судом, якому надіслана. Отже, запровадженими новаціями вирішено проблему для позивачів у разі неправильного визначення належного суду – саме на суд фактично покладається обов'язок визначити правильну підсудність справи та передати її на розгляд відповідному суду.

Наступною умовою реалізації права на звернення до суду є цивільна процесуальна дієздатність, яка визначена ст. 47 ЦПК України, а саме «цивільна процесуальна дієздатність – здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді. За загальним правилом цивільна процесуальна дієздатність фізичних осіб настає в повному обсязі при досягненні 18 років» [187].

Також необхідно звернути увагу, що згідно з ч. 2 ст. 47 ЦПК України «неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом» [187]. Крім того, особа, яка не досягли повноліття набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Відповідно до ч. 2 ст. 18 СК України законодавець надає право особі, який виконалось чотирнадцять років безпосередньо звертатись до суду з метою захисту своїх прав та інтересів.

Сімейним законодавством передбачено, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу (ч.2 ст.18 СК України). Аналогічна норма закріплена у ч. 4 ст. 152 СК України, яка передбачає, «що дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років» [152]. З таким положенням законодавства не погоджується В. І. Труба та зазначає, що «дана норма не повною мірою відповідає чинному цивільному і цивільному процесуальному законодавству, що обумовлене, зокрема, асистемним прийняттям СК України

і ЦК України» [170, с. 77-79]. З. В. Ромовська, навпаки вважає, що «…дитині, якій виконалось 14 років має право самостійно подати позовну заяву на захист своїх прав або інтересів, зокрема позовну заяву й про стягнення аліментів» [130, с. 40].

Такої ж думки дотримується й В.А. Кройтор та зазначає, що « згідно зі ст. 18 СК України кожен учасник сімейних правовідносин, який досяг чотирнадцятирічного віку, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Дитина, яка досягла чотирнадцять років, має право на звернення до суду із заявою про видачу судового наказу про присудження аліментів» [66, с. 88].

Отже, необхідно підтримати точку зору науковців, які вважають, що особа, якій виповнилось чотирнадцять років має право на звернення до суду, з метою захисту своїх прав та інтересів, що випливають із сімейних правовідносин, зокрема, має право на звернення з вимогою про стягнення аліментів. Також цивільне процесуальне законодавство передбачає, що якщо заява подана неповнолітньою особою, якій виповнилось чотирнадцять років суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи (ч. 2 ст. 47 ЦПК України).

РОЗДІЛ 2.
СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1 Особи, які наділенні правом на звернення до суду у справах про стягнення аліментів та їх цивільний процесуальний правовий статус

В умовах просування України шляхом демократичних перетворень, інституційних змін у системі держави й суспільства, посилення прав і свобод людини однією із ключових проблем залишається забезпечення ефективності й дієвості права на судовий захист. Як відомо, право на судовий захист, насамперед, передбачає право на звернення до суду з питань захисту порушених прав або інтересів. Тому від ефективності цього права залежить дієвість усієї системи цивільних прав і свобод [12, с.110].

Звернення до суду відповідного суб'єкта, якому законом надане таке право, на захист свого або чужого права чи охоронюваного законом інтересу є одностороннім процесуальним за змістом волевиявленням, метою якого є судовий захист порушеного права.

Сфера сімейних відносин настільки своєрідна, що право повинно обмежувати його суб'єктів від надмірного втручання в цю галузь суспільних відносин [23, с. 16]. Тому, сімейне законодавство досить чітко визначає суб'єктів, які наділенні правом на звернення до суду у справах про стягнення аліментів, та не підлягає зміні за згодою сторін, оскільки аліментні зобов'язання носять особистий характер. Крім того необхідно зазначити, що право на утримання належить членам сім'ї. Оскільки сім'я – це коло осіб, пов'язаних майновими і особистими немайновими правами і обов'язками, що випливають не тільки з шлюбу і спорідненості, а й інших відносин - спорідненості, усиновлення, іншої форми прийняття дітей на виховання, то аліментні зобов'язання досить численні і різноманітні по колу суб'єктів, які мають право на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів.

Законом виділені певні групи аліментних зобов’язань залежно від одержувачів аліментів і платників аліментів. Щодо стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, то з аналізу норм сімейного законодавства вбачається, що таке право має один із батьків або інший законний представник дитини, разом з яким проживає дитина. Таке положення передбачено і у п. 17 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» [108]. З вищенаведеного вбачається, що якщо дитина не проживає з такою особою, то вона і не наділена правом на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини. Наприклад, якщо на підставі рішення органу опіки та піклування або рішення суду про встановлення опіки з бабусею або дідусем постійно проживає дитина, про яку вони піклуються та яку утримують, то у такому випадку батьки позбавлені права на звернення до суду з позовною заявою (заявою) про стягнення аліментів. З такою заявою також можуть звернутися до суду опікун (піклувальник); представник закладу, в якому перебуває дитина; орган опіки та піклування.

Сімейне законодавство передбачає, що з позовною заявою (заявою) про стягнення аліментів на утримання дитини без спеціальних на те повноважень може звернутися особа, з якою фактично проживає дитина. До таких осіб необхідно віднести : діда, бабу (ст. 258 СК), сестру, брата, мачуху, вітчима (ст. 262 СК України) [44, с. 100]. Такий обов’язок щодо утримання є взаємний, отже з підстав визначених законом внуки, правнуки зобов’язані утримувати бабу, діда, прабабу, прадіда (ст. 266 СК України); повнолітні брати, сестри зобов’язані утримувати малолітніх, неповнолітніх братів та сестер (ст. 267 СК України); повнолітні падчерка, пасинок зобов'язані утримувати непрацездатних мачуху, вітчима (ст. 270 СК України). У такому випадку має право на звернення з вимогою про стягнення аліментів та особа, у якої відповідно до норм законодавства виникло право вимоги стягнення аліментів на їх утримання.

Відповідно абз. 3. п. 15 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів», «у випадках постійного проживання дитини у державних чи комунальних закладах охорони здоров'я, навчальних або інших дитячих закладах та якщо батьки не приймають участь в утриманні своїх дітей, то адміністрація відповідного закладу, де постійно проживає дитина наділені правом звернення до суду і в інтересах дитини, оскільки виконує функції опікуна та піклувальника згідно зі ст. 245 СК України» [108].

Відповідно до ч. 3 ст. 199 СК України також мають право звертатися до суду з позовною заявою про стягнення аліментів повнолітні дочка, син, які продовжують навчатися до 23 років, а також той із батьків, з яким вони проживають.

У абз. 3 п. 20 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» зазначається, що «якщо позов пред'являється одним із батьків з ким проживає повнолітні дочка, син, то суд має право залучити до участі у справі (якщо залежно від її обставин визнає необхідним) повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися і на користь яких у зв'язку з цим стягуються аліменти» [108].

Щодо звернення батьків з позовом про стягнення аліментів на повнолітніх дочку, сина, виникають певні зауваження. В даному випадку, необхідно погодитись з Ю. С. Червоним, що «…навряд чи виправданим є встановлення в законі правила щодо звернення батьків у вищенаведеному випадку, оскільки батьки не є законними представниками своїх повнолітніх дітей, тому не мають права пред'являти позов про стягнення аліментів на їх утримання» [77, с. 316]. Л. В. Сапейко з цього приводу зазначає, що «досягнувши повноліття, особа отримує здатність своїми діями набувати прав і самостійно їх здійснювати, тому саме вона має вирішувати питання щодо необхідності залучення батьків до свого утримання»[138].

Таким чином, вважаємо за необхідне запропонувати внесення змін до ч. 3 ст. 199 СК України та викласти її в наступній редакції: «Право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів мають повнолітні дочка, син, які продовжують навчання до 23 років».

У випадках, коли виникає обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги відповідно до ст. 202 СК України, то з вимогою про стягнення аліментів мають право на звернення один із батьків, або обоє батьків.

Не мають право на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів батьки, які були позбавлені батьківських прав за рішенням суду з підстав, встановлених ст. 164 СК України і ці права не були поновлені, оскільки рішення батьківських прав тягне за собою втрату всіх прав, якими мати, батько володіли як батьки, в тому числі і право на отримання аліментів (ст. 166 СК України).

Дискусійним залишається питання про визначення процесуального статусу особи, яка звертається в суд з позовом про стягнення аліментів. Як справедливо зазначає В. Н. Корнілов, «визначення сторін не викликає ускладнень у теорії в тих випадках, коли суб'єктами аліментних зобов'язань виступають повнолітні громадяни» [62, с.11]. З такою точкою зору необхідно погодитись, оскільки повнолітня особа має право на звернення до суду з метою захисту своїх особистих прав та інтересів та займає правовий статус позивача у справі. Так, наприклад, у справах про стягнення аліментів на утримання батьків, один із батьків, який має право на утримання, пред'являє позовну заяву до повнолітніх дочки, сина та займає правовий статус позивача, а відповідно повнолітні дочка, син набувають статус відповідача.

Однак, якщо справи про стягнення аліментів розглядаються щодо неповнолітніх осіб, то з визначенням позивача виникають певні складності.

З цього приводу у доктрині права існують певні дискусії. Деякі науковців у справах про стягнення аліментів на утримання дитини позивачем визначають того із батьків, хто проживає з дитиною та постійно її утримує.

Так, наприклад, М. А. Вікут називала позивачем особу, яка зверталась з позовом про стягнення аліментів [18, с. 112-113]. О. І. Пергамент вказувала, що мати неповнолітньої дитини є представником і «пред'являє позов на захист її інтересів від свого імені, а не як законний представник дитини» [83, с. 144].

З. В. Ромовська зазначала, що якщо особа зверталася до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини, то вона займала подвійний процесуальний статус, а саме, законного представника дитини та позивача у справі, оскільки має власний матеріально-правовий інтерес у справі [132, с. 361]. Така позиція авторки обґрунтовувалась тим, що попередня редакція ст. 179 СК України передбачала, що власником аліментів є та особа, яка отримувала кошти із сплати аліментів, тобто на ім'я якої здійснювалась виплати таких коштів, а дитина мала право тільки приймати участь у розпорядженні одержаними на її утримання аліментами.

Дане твердження втратило актуальності з прийняттям Закону України № 2037-VIII від 17.05.2017 року та внесення відповідних змін до ст. 179 СК України, оскільки відповідно до внесених змін аліменти, що отриманні на утримання дитини, тепер визначаються власністю самої дитини. Відповідно, той на чиє ім'я виплачуються аліменти може тільки розпоряджатися даними коштами виключно в інтересах дитини за цільовим призначенням. Крім того, відповідно ч. 1 ст. 186 СК України до обов'язків органів опіки та піклування входить перевірка цільового витрачання аліментів. Така перевірка може здійснюватись за заявою особи, яка сплачує аліменти або за власною ініціативою органів опіки та піклування.

В юридичній літературі існує й інші точка зору, прихильники якої вважають, що позивачем у справі про стягнення аліментів на дитину є сама дитина. Так, наприклад, Л. В. Сапейко дотримується такої точки зору та аргументує це тим, що «цивільне процесуальне право передбачає, що позивачем у будь-якій цивільній справі є особа, права якої порушені, тому найбільш правильним було б вважати, що позивачем буде сама неповнолітня особа, інтереси якої будуть захищатися через законного представника –

батька, з яким вона проживає, а в судовій практиці – сприйняти таку форму позовної заяви про стягнення аліментів, де позивачем зазначалася б дитина, права якої порушуються ненаданням одним із батьків коштів» [138, с. 234-235]. Така точка зору автора є більш вдалою, та заслуговує на підтримку. Необхідно також зазначити, що за загальним правилом, закріпленому в ст. 4 ЦПК України, кожна особа має право звернутися в установленому законом порядку в суд за захистом порушеного або оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Особами, яка має право на звернення до суду в справах за позовами про стягнення аліментів є як неповнолітні діти, так і інші непрацездатні члени сім'ї, які потребують допомоги. Однак, особисто захищати свої права може тільки особа, яка досягла повноліття (18 років), або емансиповані відповідно законодавства. Суб'єктом аліментних правовідносин є дитина, яка має право на одержання утримання від своїх батьків. Але, будучи недієздатною, вона не може самостійно здійснювати свої права і обов'язки у цивільному судочинстві, отже й не має права на звернення до суду. У даному випадки позов про стягнення аліментів має бути пред'явлений одним із батьків (опікуном), з яким постійно проживає дитина, який набуває статусу законного представника. Таким же правом користуються і громадяни, які хоча і не є опікунами (піклувальниками) неповнолітніх, але останні знаходяться у них на вихованні та постійно з ними проживають.

Такої ж точки зору дотримується Е. Е. Салумаа та зазначає, що «у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини процесуальний статус позивача займає сама неповнолітня дитина, а особа, яка діє в її інтересах є законним представником» [136, с. 14].

Л. А. Кондрат'єва вважає, що «…здійснюючі захист прав та інтересів неповнолітніх дітей на утримання шляхом звернення до суду з позовною заявою про стягнення аліментів на утримання дитини, один із батьків з ким проживає дитина є законним представником дитини (один із них може бути відповідачем), … оскільки у справах про стягнення аліментів неповнолітній не може звертатися до суду у зв'язку з відсутністю цивільної процесуальної

дієздатності. В даному випадку таким правом відповідно до норм законодавства наділенні законні представники дитини або органи та особи, які мають право на звернення до суду в інтересах дитини. І в кожному разі юридично заінтересованою особою у справі завжди є неповнолітня дитина, адже саме вона є суб'єктом спірних матеріальних правовідносин (аліментного зобов'язання). Саме неповнолітня дитина наділена суб'єктивними правами на належне утримання батьками. І саме про її права та інтереси йде мова в цивільному процесі, з приводу яких суд ухвалює рішення про стягнення аліментів. Тому саме неповнолітню дитину необхідно визначати позивачем у справі про стягнення аліментів на його утримання» [60, с. 97-98].

На підставі вищенаведеного можна прийти до висновку, що відповідно до доктрини права існують декілька точок зору щодо визначення позивача у справах про стягнення аліментів на утримання дитини, а саме:

1) позивачем є особа, яка пред'являє позов до суду про стягнення аліментів на утримання дитини;

2) позивачем є сама дитина, а особи які звертаються до суду є її законними представниками;

3) особа, яка пред'явила позов про стягнення аліментів, є законним представником дитини та позивачем у справі про стягнення аліментів.

Як справедливо зазначає Г. Я. Тріпульський, «відсутність критерію, за яким можна визначити, чи є особа стороною в справі, призводить до того, що на практиці законні представники часто виступають в процесі не від імені та в інтересах особи, яку представляють, а у власних інтересах та від власного імені» [167, с. 137-138].

Для визначення правового статусу позивача у справі про стягнення аліментів на утримання дитини необхідно звернутися до визначення самого поняття «позивач», як учасника справи у цивільному процесі.

Одна з рівноправних сторін, на захист прав і охоронюваних законом інтересів якої відкрито цивільну справу, називається позивачем. Як правило,

справа відкривається за заявою самої юридично заінтересованої особи. У передбачених законом випадках (ст. 56 ЦПК України) справа може бути відкрита за заявою органу опіки та піклування або за заявою законного представника (с. 59 ЦПК України) тощо. Процесуальне становище позивача у процесі займає особа, яка є суб'єктом спірного права, не залежно від того ким би цивільну справу в суді не було відкрито.

У процесуальній літературі було висловлено думку, що пред'явлення позовної заяви - це одна із суттєвих ознак, за якою необхідно визначати сторону процесу, однак це не є суттєвою ознакою поняття позивача. Особа стає позивачем не завдяки пред'явленню позовної заяви і відкриття провадження у справі. Той факт, що обставини, які свідчать, що порушені, не визнані або оспорювані права позивача, змушують його звертатися до суду і шукати в нього захисту. Позивач звертається до суду з вимогою щодо виконання зобов'язань, які відповідно до законодавства протилежна сторона добровільно не виконує або з вимогою примусити іншу сторону виконати певні процесуальні дії або утриматися від таких тощо. Таким чином, він хоче захистити власні, суб'єктивні матеріально-правові інтереси. Він буде прагнути, щоб суд прийняв рішення про задоволення його вимог [199, с. 43].

Отже, позивачем у цивільному процесі є особа, яка вважає, що її права та інтереси порушені, невизнані або оспорюються, на захист яких вона звертається до суду з позовною заявою та на підставі якої відкривається провадження у справі. Якщо особа не досягла повноліття, то відповідно до норм ЦПК України у суді її захищають відповідно її батьки, усиновлювачі, піклувальники, опікуни чи інші особи, визначені законом (ст. 59 ЦПК України). Крім того, відповідно до цивільного процесуального законодавства органи місцевого самоврядування, фізичні особи можуть звертатися до суду з заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб [20, с. 28].

Проаналізувавши різні точки зору щодо визначення позивача у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, необхідно зазначити, що позивачем у справі про стягнення аліментів на утримання

дитину буде сама дитина. Оскільки відповідно до ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства», «кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного й соціального розвитку. Неповнолітня дитина має право на утримання, а батьки або особи, які їх замінюють, несуть обов'язок за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України» [113]. Обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття випливає з положень ст. 180 СК України. Відповідно до законодавчих приписів «аліменти, одержані на дитину, є саме власністю дитини» (ч. 1 ст. 179 ЦПК України) [152].

На підставі вищенаведеного необхідно зазначити, що неповнолітня дитина у справах про стягнення аліментів на її утримання займає процесуальний правовий статус позивача. Оскільки позивачем виступає неповнолітня особа, то як вже зазначалось її права та інтереси відповідно до норм цивільного процесуального законодавства захищають законні представники або відповідні органи, які мають право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Так, наприклад, відповідно до ст. 59 ЦПК України «права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом та займають цивільний процесуальний статус законного представника» [187]. Також, відповідно до ст. 56 ЦПК України у випадках, встановлених сімейним законодавством, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах неповнолітніх дітей у справах про стягнення аліментів на їх утримання, наприклад, дід, баба, сестра, брат, мачуха, вітчим, особа, в сім'ї якої проживає дитина, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування тощо мають право на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини. Дане положення також підтверджується приписом ч. 5 ст. 56 ЦПК України, в якій зазначається, що «у разі відкриття провадження

за позовною заявою особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (крім прокурора), особа, в чиїх інтересах подано позов, набуває статусу позивача». Отже, сама неповнолітня дитина є позивачем у справі про стягнення аліментів.

На практиці є також непоодинокі випадки коли один із батьків, з ким проживає неповнолітня дитина звертається до суду з позовною вимогою про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини від свого імені та займає при розгляді справи правовий статус позивача. Так, наприклад, у справі № 545/1241/20, судового провадження № 2/545/707/20 від 17 вересня 2020 року відповідно до Рішення Полтавського районного суду Полтавської області встановлено, що «позивачка 25.05.2020 року звернулася до суду із позовом до відповідача про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, посилаючись на те, що від зареєстрованого ними 23.04.2004 року шлюбу мають неповнолітніх дітей, які проживають з позивачкою та залишаться проживати із нею. Відповідач не надає добровільної матеріальної допомоги на утримання дітей» [127].

Отже, з даного рішення вбачається, що мати дитини займає правовий статус позивача, що є помилковим з точки зору аналізу норм сімейного та цивільного процесуального законодавства, оскільки вона захищає не свій власний інтерес, а інтереси дітей, які мають право на утримання та є суб'єктами спірних матеріальних правовідносин.

Також, необхідно зауважити, що неправильне визначення правого статусу особи у цивільному судочинстві приводить до помилкового визначення їх процесуальних прав та обов'язків. Так, наприклад, якщо один із батьків, з ким проживає неповнолітня дитина, звертається до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини і помилково визначається позивачем у справі, то він набуває всі процесуальні права та обов'язки позивача. Крім загальних прав учасників справи, які визначені ст. 43 ЦПК України, сторони наділені і спеціальними правами відповідно до ст. 49 ЦПК України, а саме позивач вправі відмовитися від позову, змінити

підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог. Сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового процесу тощо. Щодо законного представника, то суд може обмежити вчинення ним певних дій, визначених цивільним процесуальним законодавством, якщо такі дії суперечать інтересам дитини, яку він представляє у суді, а обмежити позивача у вчиненні таких дій не має підстав. Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства, якщо у справі особу представляє законний представник та його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем у справі (ч. 6 ст. 49 ЦПК України); суд може призначити або замінити законного представника за клопотанням малолітньої або неповнолітньої особи, якщо це відповідає її інтересам (ч.4 ст. 63ЦПК України); суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо сторону представляє її законний представник та його дії суперечать інтересам дитини (ч.5 ст. 207 ЦПК України).

Якщо заяву про стягнення аліментів пред'являє особа або орган, яким законом надано право на звернення до суду в інтересах неповнолітніх осіб відповідно до ст. 56 ЦПК України, взагалі право на укладення мирової угоди вони не мають (ч. 1 ст. 57 ЦПК України).

Отже, якщо у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини помилково визначається позивачем один із батьків, або опікун, піклувальник, то він набуває прав та обов'язків позивача й суд не може застосувати до них вищенаведені норми закону, оскільки вони стосуються тільки законних представників. Таким чином порушуються права та інтереси неповнолітньої дитини на справедливий судовий розгляд. Тому важливо з'ясувати, хто саме є сторонами у справах про стягнення аліментів.

Стягнення аліментів може бути заявлено як до одного з батьків, так і до обох батьків. Як зазначає Л.Є. Гузь «до одного з батьків пред'являється позов про стягнення аліментів, якщо батьки разом не проживають, до обох батьків – якщо діти на законних підставах виховуються у відповідних осіб: діда, баби, у

дошкільному закладі, закладі охорони здоров'я тощо» [34, с. 279].

Таким чином, як правило, відповідачем (співвідповідачами) в таких справах є один із батьків або батьки, які відповідно до законодавства повинні виконувати обов'язок щодо сплати аліментів у примусовому порядку.

У справах про стягнення аліментів може бути застосований інститут співучасті. Необхідно зауважити, що співучасть може виникати і в інших справах щодо стягнення аліментів, так наприклад, позов про стягнення аліментів на утримання батьків може пред'являтися до одного, декількох чи всіх дітей одночасно. СК України дотримується принципу рівності прав та обов'язків дітей стосовно батьків. Як справедливо зазначає О. В. Розгон «обов'язок утримувати батьків лежить на всіх дітях, незалежно від того, до одного з дітей або до всіх звернена позовна заява батьків. Наявність цього правила пов'язана з тим, що всі повнолітні діти несуть рівний обов'язок з утримання своїх непрацездатних батьків. У випадку, коли аліментнозобов'язаними суб'єктами виступають кілька дітей, то в цьому разі можна говорити про самостійні, автономні зобов'язання кожної дитини з утримання батьків» [129, с. 85]. Таким чином, у даних категорія справ можлива співучасть на стороні відповідача. Також можлива співучасть на стороні позивача, наприклад, у справах про стягнення аліментів на утримання декількох неповнолітніх дітей.

Відповідно до ст. ст. 265, 267, 268, 269 СК України відповідачем у справі про стягнення аліментів на утримання дитини можуть бути й інші особи, такі як дід і баба, повнолітні брати та сестри, вітчим та мачуха тощо, оскільки на даних осіб законодавець покладає обов'язок утримувати дитину при певних умовах, визначених чинним законодавством.

У справах про стягнення аліментів можуть приймати участь й треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору, вони приймають участь у справах даної категорії в тих випадках, коли відповідач сплачує аліменти на утримання дітей від першого шлюбу. Підставою участі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору в

даному випадку є його юридична заінтересованість у результаті справи, яка полягає в тому, що у випадку задоволення позову про стягнення аліментів рішенням суду може вплинути на права або обов'язки щодо однієї із сторін. Внаслідок цього може зменшитися розмір аліментів на дітей від першого шлюбу і тим самим погіршиться їх матеріальне становище. В якості третіх осіб у даному випадку необхідно залучати саме дітей, а не дружину від першого шлюбу, яка буде їх законним представником у процесі, оскільки саме рішення суду про задоволення вимог про стягнення аліментів буде впливати на права та обов'язки дитини, яка вже одержує аліментів та є власником таких коштів. Вирішуючи вимоги про стягнення аліментів, суд повинен завжди перевіряти, чи не є вимога спробою домогтися в обхід закону зниження розміру аліментів особам, якими вони сплачуються, або ж зменшення розміру збитку, заподіяної відповідачем. Тому в якості третіх осіб слід залучати всіх тих, хто отримує за рішенням суду від відповідача не тільки аліменти, але на користь яких з відповідача здійснюються зазначені стягнення [75, с. 20].

Отже, якщо суддя, з'ясував, що відповідач сплачує аліменти за рішенням суду на інших дітей або їм здійснюються виплати за іншими виконавчими документам, вважаємо за необхідне залучити таку заінтересовану особу до участі в розгляді справи в якості третьої особи на стороні відповідача.

Отже, у справах про стягнення аліментів позивачем буде сама особа, яка має право на утримання, незалежно від віку, оскільки вона є суб'єктом спірних матеріальних правовідносин. Якщо така особа не досягла повноліття, то в її інтересах звертається до суду як законний представник (мати, батько, опікун піклувальник тощо), або орган та особа, які мають право звернення з заявою до суду в інтересах інших осіб. Відповідачем є особа, яка відповідно до сімейного законодавства повинна виконувати обов'язок щодо сплати аліментів у примусовому порядку.

2.2. Відкриття провадження у справах про стягнення аліментів та їх підготовка до розгляду

Цивільний процес є системою дій щодо здійснення правосуддя у цивільних справах, що охоплює процесуальні дії суду, учасників справи, представника, та інших учасників процесу, та здійснюється в межах чіткої цивільної процесуальної форми. Тобто рух цивільної справи в межах цивільного судочинства відбувається в результаті врегульованих нормами цивільного процесуального законодавства послідовних процесуальних дій суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Вся сукупність цих процесуальних дій та процесуальних правовідносин, їх взаємопов'язаність та сувора послідовність складають систему цивільного процесу [45, с. 56].

Відкриття провадження – це самостійна стадія цивільного процесу, яка має свою мету, завдання. Провадження у справі відкривається на підставі пред'явленого позову про стягнення аліментів. До такої позовної заяви не застосовується позовна давність, тому особа може звертатися до суду з позовною заявою про стягнення аліментів незалежно від терміну, який минув з моменту виникнення права на аліменти (якщо аліменти не виплачувалися раніше за договором про сплату аліментів).

Позовна заява про стягнення аліментів повинна відповідати вимогам, що зазначаються в ст. ст. 175, 177 ЦПК України.

А саме, позовна заява про стягнення аліментів має бути складена в письмової формі і містити в собі: найменування суду, до якого заява подається; ім'я, прізвище та по-батькові позивача, відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представником - також відомості про представника (його місце проживання, поштовій індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі); зміст позовних вимог; спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом; викладання обставин, що стверджують

про обов'язок утримання, а також перелік документів та інших доказів, що підтверджують ці факти та додаються до заяви.

Новелою цивільного процесуального законодавства є п. 9 ч. 3 ст. 175 ЦПК України, а саме необхідність зазначення у позовній заяві попереднього (орієнтовний) розрахунку суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи. З цього приводу Н. Ю. Голубєва зазначає, що «…такий перелік має бути обов'язково поданий, оскільки у зворотному випадку ця особа може втратити взагалі можливість вимагати відшкодування відповідних витрат у силу приписів ч. 2 ст. 134 ЦПК України. Далі авторка звертає увагу, що « … у разі неподання стороною попереднього розрахунку суми судових витрат суд може відмовити їй у відшкодуванні відповідних судових витрат, що сформульоване як право, а не обов'язок суду» [78, с 261-262].

Крім того необхідно зазначити, що цивільним процесуальним законодавством передбачено, що якщо не буде в позовній заяві про стягнення аліментів зазначено про попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи, то суд має право відмовити йому у відшкодуванні судових витрат (ч. 2 ст. 134 ЦПК України).

Ще однією із новел цивільного процесуального законодавства є те, що відповідно до п. 10 ч. 3 ст. 175 ЦПК України у позовній заяві повинно буди зазначено про те, що позивачем не подано іншого позову (позовів) до цього ж відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

Також у позовній заяві про стягнення аліментів повинні міститися відомості про наявність або відсутності договору про сплату аліментів, оскільки при наявності такого договору суд не може розглядати позов про стягнення аліментів. Якщо вищезазначений договір належним чином засвідчений у нотаріуса добровільно не виконується, то він підлягає виконанню в примусовому порядку.

У позовній заяві про стягнення аліментів, наприклад, на утримання дитини, якщо в сім'ї декілька дітей, повинні бути зазначені відомості про кожну дитину окремо. Також в ній може міститися вимога про стягнення аліментів за минулий час. Така вимога може бути задоволена в межах десяти років, що обчислюються до моменту звернення до суду. Відповідно до сімейного законодавства така вимога про стягнення аліментів за минулий час носить винятковий характер і обумовлена двома пов'язаними між собою обставинами:

1) до моменту звернення до суду за період, зазначений заявником, відповідачем аліментні зобов'язання не виконувалися;

2) особа, яка звернулася з вимогою про стягненням аліментів за минулий час повинна зазначити в позовній заяві про вжиті нею заходів щодо їх отримання. Надати суду докази, що будуть підтверджувати, що вона вживала заходи щодо одержання аліментів з відповідача, але не могла їх одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати (ч. 2 ст. 191 СК України).

Отже, обов'язок доводити наявність цих обставин в їх взаємозв'язку покладається на позивача. Зокрема, необхідно надати відповідні докази, що будуть підтверджувати дані обставини, наприклад, докази того, що відповідач заперечував щодо укладення договору про сплату аліментів, приховував своє місце перебування, не надавав джерела і розмір доходів, відмовлявся надавати кошти на утримання тощо.

У позовній заяві про стягнення аліментів також може містись клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 2 ст. 184 ЦПК України).

До позовної заяви за загальними правилами додається документ, що підтверджує сплату судового збору. Однак, у разі пред'явлення позивачем позовної заяви про стягнення аліментів, як вже зазначалось, судовий збір не сплачується, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» [118].

Якщо пред'явлення позову здійснено особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, в заяві повинні бути зазначені підстави такого звернення (ч. 5 ст. 175 СК України).

Вимогою про зміст заяви є також необхідність про додавання до заяви її копій та копій документів згідно з кількістю відповідачів та третіх осіб відповідно до ст. 177 ЦПК України. Зазначене правило поширюється також й на справи про стягнення аліментів.

На позивача покладений обов'язок разом з позовною заявою надати до суду всі наявні в нього докази, що будуть підтверджувати ті обставини, на які посилається позивач у позовній заяві (якщо подаються письмові чи електронні докази позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів).

У разі, якщо форма або зміст заяви про стягнення аліментів не відповідають вимогам ст. 175 ЦПК України або до позовної заяви не додані її копії та копії відповідних документів (ст. 175 ЦПК України), суддя постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху. Постановляючи ухвалу про залишення позовної заяви про стягнення аліментів без руху, суддя повинен вказати позивачеві на недоліки, що містяться у позовній заяві та надати йому строк для усунення таких недоліків. Такий строк не може перевищувати десяти днів з дня отримання позивачем ухвали про залишення позовної зави про стягнення аліментів без руху.

Суд також має право повернути позовну заяву про стягнення аліментів з підстав передбачених у ч.4 ст.185 ЦПК України.

До таких підстав у справах про стягнення аліментів необхідно віднести наступні:

- якщо заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

- порушено правила об'єднання позовних вимог;

- до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору або заява про відкликання

позовної заяви. Щодо даної підстави, то необхідно зазначити, що у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, кошти, які отримуються на утримання відповідно до сімейного законодавства є власністю особи, яка має право на таке утримання, тобто власністю неповнолітньої дитини. Особа, яка звертається в інтересах неповнолітньої дитини є законним представником, наприклад, один із батьків з ким проживає дитина, або відповідні органи та особи, якім надано право звернення до суду в інтересах неповнолітніх осіб, якщо такі особи здійснюють дії не в інтересах дитини, то суд має право не приймати відмову від позову;

- позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду.

Якщо є підстави, які визначені у ст. 186 ЦПК України, то суд відмовляє у відкритті провадження. У справах про стягнення аліментів суд може відмовити у відкритті провадження з наступних підстав:

- є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної сили, за тими самими вимогами;
- у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- є рішення суду іноземної держави, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою, які звернулися із позовною заявою або до яких пред’явлено позов , якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва. Аліментні зобов’язання

носять особистий характер. У разі смерті одного з учасників аліментних правовідносин їх стягнення та виплата припиняється.

Якщо всі вищезазначені підстави для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження відсутні суд постановляє ухвалу про відкриття провадження у справі про стягнення аліментів.

Після відкриття провадження у справі про стягнення аліментів розпочинається наступна стадія цивільного процесу – підготовче провадження, що складається із сукупності процесуальних дій. Відповідно до ч. 3 ст. 189 ЦПК України «підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду» [187]. Варто відзначити, що підготовче провадження проводиться лише у випадках, якщо справа про стягнення аліментів розглядається в порядку загального позовного провадження. Тобто у випадках, коли вимога про стягнення аліментів об’єднана з вимогами про визнання батьківства, позбавлення батьківських прав тощо.

Метою цієї стадії є врегулювання спору до розгляду справи по суті. Якщо врегулювати спір на даній стадії неможливо реалізується наступна мета - підготовка справи до розгляду справи по суті для забезпечення правильного і швидкого вирішення цивільної справи.

Цивільне процесуальне законодавство визначає завдання підготовчого провадження, до яких відносить: «остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу; з’ясування заперечень проти позовних вимог; визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів; вирішення відводів; визначення порядку розгляду справи; вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті» (ст. 189 ЦПК України) [187].

Процесуальною формою підготовчого провадження є підготовче засідання. Для виконання вищенаведених завдань підготовчого провадження у кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження, проводиться підготовче засідання (ст. 196 ЦПК України). У справах щодо спрощеного позовного провадження підготовче засідання не проводиться.

Відповідно до ст. 198 ЦПК України підготовче засідання проводиться за правилами, встановленими Розділом ІІІ, Главою 6 ЦПК України з урахуванням особливостей підготовчого засідання, встановлених ЦПК України.

Підготовче засідання проводиться судом з повідомленням учасників справи та здійсненням ним процесуальних дій визначених у ст. 197 ЦПК України.

У підготовчому засіданні у справах про стягнення аліментів суд оголошує склад суду, а також прізвища, імена та по-батькові секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, з'ясовує наявність підстав для відводів.

Відповідно до ст. 197 ЦПК України суд у підготовчому засіданні з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді.

Щодо таких процесуальних дій судді як з'ясування чи бажають сторони передати справу на розгляд до третейського суду, то як вже зазначалось, справи про стягнення аліментів не можуть бути передані на розгляд до третейського суду.

Сторони у справах про стягнення аліментів не позбавлені права на врегулювання спору шляхом укладення мирової угоди або звернення з заявою до суду для проведення врегулювання спору за участю судді, однак у доктринах права існують певні дискусії щодо цього.

Відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін.

Укладення мирової угоди між сторонами та визнання її судом має наслідком закриття провадження у справі. У юридичній літературі зазначається, що «суд зобов'язаний роз'яснити сторонам наслідки прийняття такого рішення у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди, зокрема неможливість повторного звернення до суду із приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; обов'язок добровільно виконувати зобов'язання, визначені мировою угодою, і можливість її примусового виконання» [188, с. 306].

Також, необхідно зазначити, що цивільним процесуальним законодавством передбачено, що виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, а ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом (ст. 208 ЦПК України). Отже, у разі невиконання умов мирової угоди однією зі сторін інша сторона має право на примусове її виконання. Відповідно до ст. 260 ЦПК України, ухвала суду про затвердження мирової угоди має відповідати й вимогам ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» [101].

Як зазначає А. Коцюруба, «держава всіляко має сприяти використанню інституту мирової угоди. Одним із таких заохочень стало положення щодо розподілу судових витрат у разі укладення мирової угоди, а саме – повернення позивачу половини сплаченого ним при поданні позову судового збору (ст. 142 ЦПК України). Безперечно, такі новели були необхідними для інституту мирових угод при їх подальшій реалізації» [64, с. 29].

Однак, у юридичній літературі постають дискусії щодо обсягу взаємних поступок, на які можуть піти сторони у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей. Так, Л. А. Кондрат'єва вважає, що мирова угода не може укладатись щодо справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини та суд повинен відмовляти у визнанні такої мирової

угоди. Науковець аргументує це тим, що «батьки мають самостійний обов'язок щодо утримання своєї дитини й через це не є суб'єктом спірних правовідносин. Тож вони можуть діяти не в інтересах своєї дитини та укладення між батьками мирової угоди позбавить їх права повторного звернення до суду при невиконанні такої угоди» [59, с. 78].

Із цим можна погодитися частково, оскільки з аналізу сімейного законодавства вбачається : по-перше, відповідно до ч. 1 ст. 181 СК України способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними; по-друге, якщо батьки відповідно до ст. 189 СК України у добровільному порядку мають право укласти договір про сплату аліментів на неповнолітню дитину, то вони також мають й право на укладення мирової угоди, яка не порушуватиме права дитини у випадках, коли вони дійшли певної згоди. Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 207 ЦПК України «суд має право відмовити у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, за умови, що така мирова угода суперечать закону чи порушує права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваною; або одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє» [187].

З аналізу судової практики вбачається, що суди визнають мирову угоду про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, якщо це не суперечить інтересам дитини та не порушують права і інтереси інших осіб. Як приклад, у судовому засіданні при розгляді справи про стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, сторони подали спільну письмову заяву про укладення мирової угоди та закриття провадження у справі з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок. Дрогобицький міськрайонний суд Львівської області від 30 вересня 2019 року у справі № 442/6548/19, провадження № 2/442/1698/2019 постановив ухвалу про визнання мирової угоди укладеною між сторонами, за якою сторони визначили щомісячний розмір аліментів, який становить 3000 (три тисячі) грн. на утримання неповнолітніх дітей (сина та дочки) до досягнення ними повноліття [177].

На підставі вищенаведеного вважаємо, що у справах про стягнення аліментів, в тому числі й стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, сторони мають право на укладення мирової угоди на будь-якій стадії судового процесу.

Також, відповідно до норм цивільного процесуального законодавства сторони можуть подати клопотання про врегулювання спору за участю судді у справах про стягнення аліментів.

Відповідно до ч. 1 ст. 201 ЦПК України підставами проведення врегулювання спору за участю судді є згода сторін, яка надана до початку розгляду справи по суті. З аналізу вищенаведеної норми, вбачається, що суд у підготовчому засідання з'ясовує у сторін чи не бажають останні врегулювати спір за участю судді. А. Коцюруба звертає увагу, що «питання щодо врегулювання спору за участю судді вирішується в підготовчому засіданні за пропозицією судді при обов'язковій згоді сторін на її застосування (п. 14 ч. 2 ст. 197 ЦПК)» [64, с. 29]. Такої ж позиції дотримаються й інші науковці. Так С. В. Дяченко зазначає, «що таку згоду учасники справи мають висловити під час підготовчого засідання»[40, с. 76].

Якщо справа про стягнення аліментів розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, у якому не проводиться підготовче засідання та відповідно до ч. 5 ст. 279 ЦПК України суд розглядає справу без повідомлення сторін за наявності у справі матеріалів, а врегулювання спору за участю судді проводиться до початку розгляду справи по суті, можна припустити, що у справах про стягнення аліментів, який розглядається у спрощеному позовному провадженні не застосовується даний інститут.

Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (ч. 2 ст. 201 ЦПК України). Дана позиція законодавця є виправданою, оскільки метою даного інституту є врегулювання спору між сторонами та результат такого врегулювання є укладення мирової угоди між сторонами, яка не може порушувати права та інтереси інших осіб, які не є стороною спору.

Отже, якщо сторони надають згоду на врегулювати спору за участю судді у справах про стягнення аліментів, яка розглядається у загальному позовному провадженні, то суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі.

Порядок проведення врегулювання спору за участю судді визначається ст. 203 ЦПК України. Врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення та продовженню не підлягає.

Також законодавець передбачає, що «якщо сторони не примирились та не дійшли певної згоди, компромісу за наслідками проведення врегулювання спору за участю судді, то повторне звернення щодо проведення врегулювання спору за участю судді не допускається» (ч. 2 ст. 202 ЦПК України) [187].

Відповідно до ч. 1 ст. 204 ЦПК України, підставами припинення врегулювання спору за участю судді є: «а) якщо сторони подали заяву про припинення такого врегулювання спору; б) якщо вже закінчився строк проведенні такої процедури; в) якщо одна із стороні затягував врегулювання спору (припинення за ініціативою судді); г) якщо сторони уклали мирову угоду» [187].

У випадку припинення врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню. Також суддя приймає рішення щодо поновлення провадження у справі та відповідна справа передається на розгляд іншому судді.

У юридичній літературі, деякі автори звертають увагу на можливі зловживання при реалізації вищенаведеної норми, якою врегульовано, що, якщо сторони не домовляться, суддя передає справу на розгляд іншого судді. Так, наприклад, Т. Бережна, аналізуючи законодавче регулювання вирішення справи за участю судді, зазначає: «Чим не варіант замінити суддю, спершу ініціювавши процедуру медіації, а потім від неї відмовившись? Всі зазначені дії знаходяться у правовому полі, проте чи дійсно є вони недобросовісними,

зловживанням процесуальними правами та діями, за які до автора таких маневрів можна застосувати штраф?» [10, с. 20].

Незважаючи на те, що така модель врегулювання спору за участю судді є успішною в багатьох державах, наприклад, таких як Австрія, Італія, Канада Німеччина, Швеція тощо, однак за результатами статистичних даних такий інститут майже не застосовується в Україні. Так, наприклад, всього по Україні за 2018 рік у цивільних справах за цією процедурою розглянуто 95 справ, завершено було 30. Найбільша кількість таких справ (11) розглянуто у Вінницький області [161].

У разі необхідності у справах про стягнення аліментів у підготовчому засіданні суд вчиняє процесуальні дії такі як: заслуховує уточнення позовних вимог та заперечень проти них та розглядає відповідні заяви; вирішує питання про призначення експертизи, виклик у судове засідання експертів, свідків, залучення перекладача, спеціаліста; вирішує заяви та клопотання учасників справи; направляє судові доручення тощо.

Одним із важливих завдань підготовчого провадження у справах про стягнення аліментів є остаточне визначення предмету спора. На підставі цього у підготовчому засіданні суд може роз'яснювати учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи. Разом з тим, особливості положення суду в змагальному процесі повинні враховуватись при виконанні іншого завдання підготовчого засідання – з'ясування, якими доказами кожна сторона буде обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо невизнаних обставин [72, с. 116-120].

Поняття предмету доказування в цивільному процесі визначено законодавцем у ч. 2 ст. 77 ЦПК України та у п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12. 06. 2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції», а саме: «предметом доказування необхідно визначити факти, що обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для

вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення» [106].

До предмету доказування в науці цивільного процесуального права відносять факти як матеріально-правового, так і процесуально-правового характеру. Встановлення кола фактів, що підлягають доказуванню, є неможливим без віднайдення тієї правової норми, на підставі якої повинен бути вирішений спір [203, с. 19]. Так, у справах про стягнення аліментів предмет доказування залежить від підстав виникнення аліментних зобов'язань.

Так, наприклад, у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей до предмету доказування можна віднести наступні обставини (факти):

1) наявність батьківських відносин між відповідачем та неповнолітньою дитиною (наявність аліментних зобов'язань);

2) вік дитини;

3) відсутність договору про сплату аліментів;

4) перебування неповнолітньої дитини на утриманні особи, яка висунула позов про стягнення аліментів на її утримання (проживання дитини разом з цією особою);

5) ненадання грошового утримання, у випадках здійснюється стягнення аліментів за минулий час;

6) чи знаходяться на утриманні у відповідача інші особи тощо

Також, Н. В. Волкова погоджуючись та додатково обґрунтовуючи позицією С. В. Васильєва, до предмета доказування зараховує «ненадання утримання неповнолітній дитині або невідповідність утримання, що надається, розміру, встановленому законом; наявність або відсутність постійного місця роботи, наявність регулярного заробітку або іншого доходу (при визначенні розміру аліментів у частці від заробітку (доходу)); наявність у платника аліментів нерегулярного, мінливого доходу, одержання ним частини доходу в натуральній формі; стан здоров'я та матеріальне становище

дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; та інші обставини, що мають істотне значення» [128, с. 94].

Якщо заявлені вимоги про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі, до предмету доказування додатково включаються обставини, при наявності яких аліменти можуть бути присуджені саме в твердій сумі, а не в процентному відношенні до заробітку: відсутність заробітку або наявність нерегулярного, мінливого доходу або отримання доходу повністю або частково в натурі.

Предмет доказування на утримання одного з подружжя залежить від підстав, щодо яких особа має право на звернення до суду, а саме: факту наявності шлюбних відносин; факту наявності чи відсутності договору щодо сплати аліментів між подружжям; факту непрацездатності одного з подружжя, який потребує допомоги; факту наявності в другого з подружжя матеріальної можливості для сплати аліментів тощо [128, с. 82].

На підтвердження права вимоги про утримання можуть буди надані такі докази: свідоцтво про реєстрацію шлюбу; довідка про доходи відповідача; довідка про розмір доходів позивача; медичні документи щодо інвалідності тощо.

Варто звернути увагу на судову практику, щодо розгляду справ про стягнення аліментів на одного з подружжя. Так, Верховний Суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу на рішення Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області та рішення апеляційного суду Вінницької області. Суд встановив, що в позовній заяві позивач просив суд стягнути із колишньої дружини аліменти на його утримання. Рішенням Жмеринського міськрайонного відмовлено в позовних вимогах. Суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції про відмову в задоволенні позовних вимог, оскільки позивач не надав доказів того, що інший із подружжя має можливість надавати таку допомогу. У касаційній скарзі зазначалось, що позивачеві безпідставно відмовлено у

стягненні аліментів з колишньої дружини, оскільки саме відповідач має довести можливість або неможливість надавати йому допомогу. Касаційний суд підтримав позицію суду першої інстанції, доводи позивача про те, що відповідач має довести можливість або неможливість надавати йому допомогу, є помилковими, оскільки відповідно до вимог статті 60 ЦПК України (у редакції, чинній на час розгляду справи), докази подаються сторонами та іншими учасниками справи, однак позивач не надав суду будь-яких доказів про доходи дружини. Тож, Верховний Суд постановив касаційну скаргу залишити без задоволення [97]. Отже, відповідно до зазначеного рішення тягар доказування можливості платника надавати матеріальну допомогу покладається на позивача.

Предмет доказування у справах про стягнення аліментів з інших членів сім'ї та родичів збігається з підстав, відповідно до яких в осіб виникає право на пред'явлення позову про стягнення аліментів. Так, наприклад, за ч.1 ст. 267 СК України, до предмета доказування у справах про стягнення аліментів із повнолітніх братів та сестер належать такі обставини: установлення родинного зв'язку; потреба в матеріальній допомозі; відсутність батьків або встановлення поважної причини, з якої вони не можуть надавати допомогу; можливість надання матеріальної допомоги братам, сестрам тощо.

Для підтвердження кожної із обставин сторонам необхідно пред'явити відповідні докази, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обгрунтовують вимоги й заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Також, суд у підготовчому засіданні у справах про стягнення аліментів встановлює, чи сторони повідомили про всі обставини справи, чи сторони подали всі необхідні докази, на підтвердження своїх вимог та заперечень; за необхідності приймає рішення щодо проведення огляду письмових, речових і електронних доказів у місці їх знаходження; вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше тощо (п. п. 6,7 ч. 2 ст. 197 ЦПК України).

За загальним правилом, докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. Однак, коли у зазначених осіб є складнощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний витребувати такі докази (ст. 84 ЦПК України).

Однією із новел ЦПК України є те, що суд наділений правом збирати докази з власної ініціативи, що стосуються предмета спору, у випадках коли це необхідно для захисту малолітніх або неповнолітніх осіб (ч. 2 ст.13 ЦПК України) [19, с. 67]. Отже, у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, суд має право з власної ініціативи збирати відповідні докази для підтвердження обставин по справі, у випадках коли це необхідно для їх захисту.

Суд у справах про стягнення аліментів на стадії підготовчого провадженні також вирішує питання про склад учасників судового процесу. Правильне визначення складу учасників процесу в кожній конкретній цивільній справі є гарантією захисту прав останніх. Помилки при визначенні складу учасників процесу можуть призвести до ухвалення незаконного рішення [11, с. 35].

Відповідно до аналізу нової редакції ЦПК України суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин є: суд, учасники судового процесу [187]. До учасників судового процесу законодавець відносить учасників справи, представників та інших учасників судового процесу.

Для визначення учасників справи необхідно визначити суб'єкти спору щодо стягнення аліментів. Необхідно також зазначити, що сімейне законодавство регулює особисті немайнові та майнові відносини між членами сім'ї та іншими родичами. Відносини щодо утримання належать до майнових відносин, що регулюються сімейним законодавством. Між суб'єктами аліментних правовідносин існують родинні чи інші сімейні зв'язки (батьки-діти; подружжя-колишнє подружжя; внуки-дідусі і бабусі; брати і сестри; усиновителі і усиновлені; мачуха, вітчим і падчерка, пасинок; фактичні вихователі). Зазначені суб'єкти, і є сторонами у справі. Також, звертаємо увагу, що особа, яка має право вимоги про стягнення аліментів відповідно до

норм сімейного законодавства - є позивачем у справі. Як уже було зазначено, якщо така особа не досягла повноліття, то в її інтересах звертається до суду законний представник (мати, батько, опікун піклувальник тощо), або орган та особа, яка має право звернення з заявою до суду в інтересах інших осіб. Відповідно відповідачем буде особа, яка відповідно до законодавства є аліментнозобов'язаною особою.

Також, суд може вирішувати питання про залучення у справу співвідповідачів, так наприклад, якщо опікун, як законний представник неповнолітньої дитини пред'явив позов про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини до одного із батьків, а відповідно до норм сімейного законодавства обов'язок щодо утримання неповнолітніх дітей лежить на обох батьків, то суд може за клопотанням сторони позивача залучити до участі у справі іншого з батьків, до якого не пред'являлась вимога про стягнення аліментів.

Крім сторін, у справах позовного провадження до складу учасників справи відносяться треті особи. Відповідно до абз. 2 п. 23 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» зазначено, «що якщо аліменти вже сплачуються особою до якою пред'являється позов про стягнення аліментів суд має залучити до участі осіб на користь, яких сплачується уже аліменти. Останні залучаються до участі у справі, як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, оскільки рішення суду може вплинути на права та обов'язки особи, яка вже отримує аліменти від платника аліментів» [108].

Дане положення міститься також у нормах цивільного процесуального законодавства, а саме відповідно до ст. 53 ЦПК України, якщо суд при відкритті провадження у справі або при підготовці справи до розгляду по суті з'ясує, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, то він їх залучає до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Такі особи залучаються

до участі у справі до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Також, їх може бути залучено до участі у справі за заявою учасників справи.

Вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку.

У підготовчому засідання можуть здійснюватись інші дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи про стягнення аліментів по суті.

Після вчинення всіх підготовчих дій суд призначає справу до розгляду по суті, визначає дату, час і місце проведення судового засідання (декількох судових засідань - у разі складності справи) для розгляду справи по суті та встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються під час розгляду справи по суті, про що зазначається в протоколі судового засідання.

2.3. Судовий розгляд справ про стягнення аліментів по суті у загальному позовному провадженні

Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів здійснюється за загальними правилами позовного провадження у цивільному судочинстві, з урахуванням особливостей, що обумовлені правовою природою зазначеної категорії справ.

При розгляді справ про стягнення аліментів необхідно враховувати деякі матеріально-правові аспекти аліментних зобов'язань, які зумовлюють процесуальні особливості розгляду таких справ.

Розгляд справи по суті повинен розпочатися не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з моменту

закінчення такого строку. Суд розглядає справу про стягнення аліментів по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті.

Варто зазначити, що минулою редакцією ЦПК України, був передбачений розумний строк для розгляду справ про стягнення аліментів, проте, не більше одного місяця з дня відкриття провадження у справі. Також у виняткових випадках за клопотанням сторони з урахуванням особливостей розгляду справи суд міг ухвалою продовжити розгляд справи, але не більше як на п’ятнадцять днів. Вважаємо, що строк розгляду справи про стягнення аліментів за чинним цивільним процесуальним законодавством є більш реальним.

Процесуальною формою стадії розгляду справи по суті є судове засідання. Відповідно до ст. 211 ЦПК України розгляд справи про стягнення аліментів відбувається у судовому засіданні про що суд повідомляє учасників справи. Останній має право заявити клопотання про розгляд справи за його відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учасники справи, судовий розгляд справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів.

За загальними правилами цивільного процесуального права судовий розгляд складається з відповідних частин, кожна з яких містить відповідні завдання та зміст. Судовий розгляд справ про стягнення аліментів складається з наступних частин : відкриття розгляду справи по суті; з’ясування обставин та дослідження доказів; судові дебати та ухвалення рішення.

Основними завданнями відкриття справи про стягнення аліментів по суті є певні процесуальні дії, які здійснює головуючий, а саме: оголошує справу, яка розглядатиметься; встановлює осіб тих, хто бере участь у судовому засіданні; перевіряє повноваження представників; роз’яснює права та обов’язки перекладачу та приводить його до присяги (у разі його наявності у справі); ставить питання про видалення свідків із залу судового засідання (при їх наявності); оголошує склад суду і роз’яснює право на відводу; з’ясовує обізнаність учасників справи з їхніми правами та обов’язками та роз’яснює їх у разі необхідності; з’ясовує, чи мають учасники справи заяви чи клопотання,

пов’язані з розглядом справи, які не були заявлені з поважних причин раніше; вирішує питання щодо можливості розгляду справи про стягнення аліментів при наявному складі учасників; роз’яснює експертові його права та обов’язки та приводить його до присяги (у разі його наявності у справі); роз’яснює спеціалісту його права та обов’язки (у разі його наявності у справі).

Відповідно до абз. 2 п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 року [107] явка до суду є правом, а не обов’язком сторони у справі. Незважаючи на це, цивільне процесуальне законодавство передбачає у ст. 223 ЦПК України наслідки неявки в судове засідання учасника справи.

Необхідно зауважити, що відповідно до ч. 1 ст. 158 ЦПК України розгляд судом цивільної справи в загальному позовному провадженні здійснюється в судовому засіданні. Суд зобов’язаний повідомити учасників справи у встановленому законом порядку про час та місце судового засідання. Про що і наголошує Верховний Суд у своїй постанові від 25.04.2018 року у справі № 295/5011/15-ц, провадження № 61-1125св17 та зазначає «про необхідність обов’язково повідомити учасника справи про розгляд справи та якщо відповідно до якого відсутні відомості щодо належного повідомлення та вручення йому судової повістки, є порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У ст. 6 даної Конвенції зазначається, що кожна особа має певні права що стосуються справедливого та публічного розгляду його справ упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру. Крім того, у пункті 26 рішення Європейського суду з прав людини від 15 травня 2008 року у справі «Надточій проти України» (заява № 7460/03) зазначено про необхідність дотримуватись принципу рівності сторін, який встановлює, що кожна із сторін має право на розумну можливість представляти свою сторону

в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом» [95].

Отже, наслідки неявки до суду учасників справи, які передбаченні ст. 223 ЦПК України можуть наступити тільки в тому випадку, якщо учасник справи належним чином повідомлений про час і місце судового засідання.

Відповідно до ч. 4 ст. 223 ЦПК України, у разі повторної неявки в судове засідання відповідача, повідомленого належним чином, суд вирішує справу на підставі наявних у ній даних чи доказів (постановляє заочне рішення).

Необхідно зазначити, що справи про стягнення аліментів можуть розглядатись у заочному порядку. Розгляд справ про стягнення аліментів у заочному порядку можливій тільки у випадках наявних умов визначених у ст. 280 ЦПК України. До таких умов законодавець відносить неповідомлення відповідачу про розгляд справи у судовому засіданні, а саме про час та місце проведення такого засідання. Наступною підставою є те, що відповідач не з'являється до судового засідання без поважних причин, не повідомляючи суд про поважність причини не явки його до судового засідання. Інша підстава – непред'явлення відзиву відповідачем в установлений строк. І ще однією важливою підставою є те, що позивач надав згоду на розгляд справи в заочному порядку. При наявності всіх вищенаведених умов суд вирішує справу у заочному порядку на підставі наявних у справі доказів.

Однак, з таким положенням законодавства не погоджується Л. А. Кондрат'єва та зазначає, що «така позиція законодавця не може розцінюватися як така, що сприяє захисту прав та інтересів позивачів, особливо стосовно неповнолітніх осіб та пропонує при розгляді справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей визнати явку батька/ матері неповнолітнього/малолітнього обов'язковою і передбачити відповідальність за невиконання цієї умови» [60, с. 130]. З цього приводу необхідно зазначити, що така точка зору не в повній мірі відповідає інтересам дитини, оскільки відповідач, який належним чином повідомлений про час і місце судового

засідання, не з’являється до суду без поважних причин, чим затягує розгляд справи по суті.

Крім того, даний інститут можливий тільки у позовному провадженні, де позивач надає відповідні докази на підтвердження своїх вимог, а у випадку неможливості їх утримати може звернутися до суду з клопотанням про витребування таких доказів. Також необхідно констатувати, що заочний розгляд відповідає положенням Рекомендації № R (85) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, які направлені на вдосконалення судової системи. Заочний розгляд справи у цивільному процесі спрямований на оптимізацію судових процедур, спрощення судочинства та створений, як один із найбільш ефективних засобів боротьби із зловживаннями з боку відповідачів їх процесуальними правами у цивільному процесі [78, с. 507].

Отже, при наявності всіх умов визначених у ст. 280 ЦПК України суд може постановити ухвалу про розгляд справи про стягнення аліментів у заочному порядку. Необхідно звернути увагу, що це право суду, а не його обов’язок. Такого висновку дійшов Верховний Суд у своїй постанові у справі № 363/3637/13-ц від 26.06. 2018 року, провадження № 61-8871св18 [96].

Розгляд справи і ухвалення рішення про стягнення аліментів у заочному порядку проводиться за правилами загального чи спрощеного позовного провадження (ч. 2 ст. 281 ЦПК України).

Наступною частиною судового засідання є з’ясування обставин та дослідження доказів. Дана частина стадії розгляду справи по суті розпочинається з того, що суд надає право сторонам та іншим учасникам справи виступити з вступним словом. Отже, спочатку з вступним словом виступає позивач, а потім відповідач. Якщо у справі приймають участь треті особи, то така особа виступає зі вступним словом після тієї сторони на стороні якої вона приймає участь у процесі. Вступним словом можуть також виступати й ніші учасники справи відповідно до ст. 227 ЦПК України.

Виступаючи з вступним словом сторона або інший учасник справи стисло викладають свої вимоги, заперечення щодо предмету спору та при необхідності надають відповідні пояснення щодо них. Також учасники справи мають право задавати питання один одному, але тільки з дозволу суду. Такі питання ставляться у черговості, що передбачена ч. 5 ст. 227 ЦПК України.

Суд, заслухавши вступне слово учасників справи, з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує докази в порядку, який був визначений у підготовчому засіданні.

Для окремих видів аліментних зобов'язань законодавцем передбачені спеціальні застереження. Зокрема, особливі правила підлягають застосування при розгляді справ про стягнення аліментів на неповнолітніх дітей.

Необхідно зазначити, що однією з найпоширеніших проблем у судовій практиці при визначені розміру аліментів судом – є приховування платником аліментів свого реального доходу. На підставі цього законодавець ввів низку положень щодо визначення розміру аліментів, а саме розширив коло обставин, які суд має право враховувати при визначення розміру аліментів. Раніше, до внесених змін до ч. 1ст. 182 СК України «суд при визначені розміру аліментів мав право враховувати : стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина» Даний перелік був розширений та крім вищезазначених обставин законодавцем були включені додаткові обставини, такі як : «наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав; і доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів» [152]. Крім того, суд не обмежується розміром заробітку (доходу) платника аліментів у

разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід) і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати.

Як справедливо зазначає Л. Я. Свистун, «суд має брати до уваги всі обставини справи, досліджуючи джерела доходів особи, з якої будуть стягуватися аліменти на дитину, враховувати наявність нерухомого майна, транспортного засобу, земельних ділянок, тобто реальний рівень його життя» [142, с. 93].

Про це також зазначається щодо справ про стягнення аліментів на утримання повнолітньої дочки, сина, які продовжують навчання. Так, у постанові Верховного Суду від 23 січня 2019 року зазначено, що «якщо виникає необхідність утримувати повнолітню дитину суд повинен враховувати всі джерела, що утворюють її дохід, обов'язок обох батьків із надання відповідної матеріальної допомоги та спроможність останніх її надавати» [36].

Стаття 181 СК України встановлює, що «за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина. Суд визначає частку заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину. Якщо стягуються аліменти на двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття (ст. 183 СК України)» [152]. Визначення розміру аліментів у частковому відношенні до заробітку (доходу) батьків найбільшою мірою відповідає інтересам дитини і є зручним, оскільки усуває необхідність одержувача аліментів повторно звертатися до суду з вимогою про зміну розміру аліментів у випадках збільшення або зменшення заробітку (доходу) зобов'язаного до сплати батька.

У постанові Кабінет Міністрів України «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей,

батьків, інших осіб» від 26 лютого 1993 року № 146 надається перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Відповідно до п. 1 вказаної постанови утримання аліментів з працівників провадиться з усіх видів заробітку і додаткової винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом, в тому числі з: « основної заробітної плати за посадовим окладом, тарифною ставкою, відрядними розцінками тощо; усіх видів доплат і надбавок до заробітної плати; грошових і натуральних премій …» [114]. Перелік є доволі великим, тому тут не наводиться нами в повному обсязі.

Крім того законодавець щодо справ про стягнення аліментів на неповнолітню дитину встановлює мінімальний розмір аліментів, який на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів (ч. 2 ст.182 СК України).

Необхідно звернути увагу, що на законодавчому рівні вперше визначено мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину, який становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів (ч. 2 ст.182). Щодо даної новели сімейного законодавства О. Р. Балацька зазначає, що «саме такого орієнтиру повинні дотримуватись суди під час ухвалення рішень про стягнення аліментів на утримання дитини, що стало важливою гарантією належного утримання дитини»[9].

Також аліменти, як вже зазначалось, за заявою одержувача аліментів можуть стягуватись у твердій грошовій сумі. Зауважимо, що розмір аліментів, визначений судом або за домовленістю між батьками у твердій грошовій сумі, підлягає індексації відповідно до закону (ч. 2 ст. 184 СК України). Індексація проводиться згідно із Законом України «Про індексацію грошових доходів населення», відповідно до ст. 2 даного закону, «індексації підлягають грошові

доходи громадян, отримані ними у гривнях на території України, які не мають разового характеру. Але підвищення розміру аліментів за аліментним договором може бути, якщо воно передбачене в умовах цього договору або за судовим рішенням» [111].

Щодо стягнення аліментів на дитину з іноземного громадянина, то розмір аліментів повинен вказуватися лише в твердій грошовій сумі згідно з положеннями Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інші види сімейного утримання 2007 року [24]. З цього приводу І. М. Чістякова зазначає, що «вказана норма не завжди виконується українськими судами» [195, с. 72]. Так, у рішенні Корюківського районного суду Чернігівської області від 20 квітня 2018 р. в справі № 736/460/18 суд прийняв рішення про призначення аліментів на користь двох неповнолітніх дітей із батька, який є громадянином Туреччини в розмірі 1/3 частини усіх видів його заробітку щомісячно (проте не менше ніж 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку) [126].

При розгляді справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини можуть виникнути певні ускладнення, що сприяють затягуванню процесу. У деяких країнах у зв’язку з цим передбачений порядок стягнення аліментів до ухвалення рішення. Так, наприклад, відповідно до сімейного законодавства Російської Федерації існує таке поняття, як тимчасове стягнення аліментів до ухвалення рішення. Відносно стягнення аліментів з батьків на утримання неповнолітніх дітей законодавство Російської Федерації передбачає можливість тимчасового стягнення аліментів до вирішення спору, наприклад, при затягуванні судового розгляду по суті (ускладнення з отриманням доказів про заробітну плату і інших доходів відповідача; зупинення провадження у справі в зв’язку з знаходженням відповідача в тривалому службовому відрядженні або в лікувальному закладі; вибуття з процесу особи, яка виконувала до цього функції законного представника неповнолітнього, і відсутність нового законного представника тощо) [67, с. 43].

Таке законодавче положення є доречним з огляду на те, що у випадку розгляду справ про стягнення аліментів на неповнолітню дитину у загальному позовному провадженні судовий процес може виявитися досить тривалим, в деяких випадках виявляється необхідність вирішення питання про порядок тимчасового утримання одержувача аліментів до ухвалення судом рішення, оскільки аліменти часто є для їх одержувача основним джерелом існування. Так, наприклад, якщо аліментні платежі є істотним джерелом для проживання неповнолітньої дитини, і факт нужденності підтверджується матеріалами справи, а судовий розгляд затягується (у зв'язку з розшуком відповідача або неодноразовим відкладенням справи через його неявку, або з необхідністю заміни законного представника та призначення нового тощо), то виникає необхідність отримання аліментів до ухвалення рішення. Крім того, відповідно до норм сімейного законодавства батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей незалежно від працездатності батьків та їх матеріального стану. Розмір же аліментів, що підлягають сплаті на утримання неповнолітніх дітей, визначено в сімейним законодавством, тому суд може тимчасово стягнути аліменти в цьому розмірі з моменту звернення за аліментами. Отже, дана міра стане гарантією забезпечення неповнолітніх дітей, які потребують утримання, необхідними засобами існування на період розгляду спору.

Також необхідно звернути увагу, що ЦПК УРСР 1963 року передбачав подібне положення. Так, у розділі 23 «Негайне виконання судових рішень» у ст. 220 ЦПК УРСР 1963 року передбачалось право суду постановити ухвалу про стягнення аліментів до постановлення рішення [187].

На підставі вищенаведеного, пропонуємо відновити дане право суду на законодавчому рівні та закріпити положення про надання право суду за клопотанням позивача про тимчасове стягнення аліментів до вирішення справи по суті у позовному провадженні постановити відповідну ухвалу. Також, передбачити порядок щодо визначення терміну тимчасового отримання аліментів, а саме - аліменти на неповнолітніх дітей виплачуються з

моменту пред'явлення позову до моменту набрання рішенням суду про стягнення аліментів законної сили. Розмір тимчасово сплачуваних аліментів визначається щодо аліментних зобов'язань батьків і дітей за правилами сімейного законодавства України. Ухвали про тимчасове стягнення аліментів на неповнолітню дитину є одночасно виконавчим документом та підлягає негайному виконанню. В подальшому при задоволенні позовних вимог про стягнення аліментів, аліменти будуть нараховуватись з моменту набрання рішенням суду законної сили.

Пропонуємо доповнити ЦПК України статтею «Стягнення аліментів на неповнолітніх дітей до вирішення спору судом» та викласти її в наступній редакції:

«1. У справі про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей до розгляду справи по суті у порядку позовного провадження суд вправі за клопотанням сторони постановити ухвалу про тимчасове стягнення аліментів з моменту пред'явлення позову до набрання рішенням суду про стягнення аліментів законної сили.

2. Розмір стягуваних аліментів на неповнолітніх дітей до вирішення спору : на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину. Якщо аліменти стягуються на неповнолітню дитину у твердій грошовій сумі - у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

3. Ухвала про тимчасове стягнення аліментів на неповнолітню дитину є одночасно виконавчим документом та підлягає негайному виконанню. В подальшому при задоволенні позовних вимог про стягнення аліментів, аліменти будуть нараховуватись з моменту набрання рішенням суду законної сили».

Однією із особливостей розгляду справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, є те що такі вимоги можуть розглядатись

разом з іншими взаємопов'язаними вимогами, такими, як: розірвання шлюбу, встановлення батьківства, позбавлення батьківських прав.

Щодо розгляду справ про позбавлення батьківських прав, то необхідно зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину» від 17.05.2016 № 1370-VIII [104] були внесені зміни до ст. 166 СК України, відповідно до яких одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину.

Н. В. Волкова щодо вищезазначених внесених змін до сімейного законодавства надає своє визначення та зазначає, що «дані зміни є позитивними, оскільки основною метою їх прийняття є захист прав та інтересів дитини та забезпечення кожній дитині належного виховання, посилення відповідальності осіб за реалізацію своїх батьківських прав, у випадку позбавлення їх батьківських прав» [21, с. 19].

Відповідно ч. 3 ст. 166 СК України при задоволенні позову щодо позбавлення батьківських прав суд наділений правом одночасно приймати рішення про стягнення аліментів на неповнолітню дитину. Також законодавець передбачає порядок, якщо у випадку відмови мати, батько або інших законних представників дитини від одержання аліментів від особи, яку позбавлено батьківських прав, суд у рішенні суду про позбавлення батьківських прав зазначає, що вищенаведені особи у місячний термін після вступу рішення суду в закону силу повинні відкрити особистий рахунок дитини для перерахування аліментів на її утримання.

Необхідно зазначити, що спори у стягненні аліментів частіше всього виникають у випадку, коли батьки розривають шлюб та дитина залишається проживати з одним із батьків.

У судовій практиці існують непоодинокі випадки, коли при розгляді справ про розірвання шлюбу в якому є неповнолітні діти, відсутній договір про стягнення аліментів на неповнолітню дитину та не заявлено вимогу про

стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини тим із батьків, з ким вона залишається проживати. Крім того, така особа відмовляється від отримання аліментів, намагаючись тим самим відгородити дитину від батька (матері), з яким розриває шлюб, це перш за все обумовлено бажанням повністю припинити стосунки з іншим із батьків. Таким чином порушуються права та інтереси дитини, оскільки саме дитина має право на утримання та кошти, які виплачується у наслідок стягнення аліментів, і які є власністю дитини. Отже, в таких випадках дитина через нераціональне рішення одного з батьків може бути позбавлена належного фінансового забезпечення своїх потреб.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що з метою недопущенння порушення прав та інтересів дитини на належне утримання, на законодавчому рівні необхідно закріпити право суду вийти за межі заявлених вимог та з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів.

На підставі цього пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 112 СК України нормою, яка передбачала право суду з власної ініціативи вирішувати питання про стягнення аліментів у справах про розірвання шлюбу у судовому порядку та викласти у наступній редакції :

«При задоволенні позову про розірвання шлюбу, якщо у подружжя є неповнолітні діти, суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на їх утримання, якщо така вимога не заявлена особою, з якою визначено місце проживання дитини та не вирішена у добровільному порядку. У разі якщо мати, батько з ким залишається проживати неповнолітня дитина відмовляються отримувати аліменти, суд зобов’язує їх відкрити протягом місяця після вступу рішення суду в закону силу особистого рахунку дитини для перерахування аліментів».

Під час визначення судом розміру аліментів одному з подружжя за рішенням суду, відповідно до ст. ст. 80, 81 СК України, суд повинен урахувати такі обставини: «можливість одержання утримання від повнолітніх дочки, сина, батьків; обставини, що мають істотне значення; види доходів, які

враховуються під час визначення розміру аліментів. За рішенням суду аліменти присуджуються, як правило, у грошовій формі» [152].

Щодо визначення розміру аліментів на утримання повнолітніми дочкою, сином своїх батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги суд керується нормою ст. 205 СК України, в якій зазначено, «що суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін. При визначенні розміру аліментів та додаткових витрат суд бере до уваги можливість одержання утримання від інших дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка та своїх батьків» [152]. Дане положення також міститься й у п. 21 постанови Пленуму ВСУ «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 року № 3.

Суд визначаючи розмір аліментів, повинен також взяти до уваги наявність інших повнолітніх дітей, які відповідно до законодавства також зобов'язані їх утримувати. Отже, при визначенні розміру аліментів на батьків, повинні братися до уваги всі обставини, а саме : непрацездатність батьків; потреба в матеріальній допомозі; матеріальне становище кожного із дітей, які зобов'язані утримувати своїх батьків; наявність на утримані повнолітніх дітей інших осіб; доходи батьків, наприклад, пенсії, можливі державні пільги, субсидії, наявність у батьків майна, яке може приносити дохід тощо.

Отримання матір'ю/батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчать, що батько/мати не потребують матеріальної допомоги. Такого висновку дійшов Верховний суд у постанові від 05 вересня 2019 року у справі № 212/1055/18-ц (провадження № 61-2386сво19) про стягнення аліментів на утримання непрацездатної матері. За результатами розгляду Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив наступне: «судами встановлено, що відповідач є рідним сином позивача, остання є пенсіонеркою та отримує пенсію у зв'язку з втратою годувальника, більшу ніж

прожитковий мінімум, встановлений законом для осіб, які втратили працездатність, має онкологічне захворювання. Справи щодо призначення, зміни, стягнення аліментів. Огляд судової практики Верховного Суду та тлумачення ст. 202 СК України свідчить, що обов'язок повнолітніх дітей утримувати своїх батьків виникає на підставі складу юридичних фактів: 1) походження дитини від матері, батька (кровне споріднення) або наявність між ними інших юридично значущих зв`язків (зокрема, усиновлення); 2) непрацездатність матері, батька; 3) потреба матері, батька в матеріальній допомозі. Зобов'язання повнолітніх дітей утримувати батьків не виникає у разі відсутності хоча б однієї із зазначених умов. Обов'язок повнолітніх дітей не пов'язується з їх працездатністю і можливістю надавати батькам матеріальну допомогу. При встановленні, чи батьки потребують матеріальної допомоги, повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність у матеріальній допомозі. При цьому отримання матір'ю чи батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що батько (мати) не потребують матеріальної допомоги. Таким чином, у справі, що переглядається, суд першої інстанції, правильно встановивши обставини справи й застосувавши норми матеріального права, дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивачка є пенсіонеркою, непрацездатною, має важке захворювання, потребує лікування, а тому має необхідність у матеріальній допомозі, яку відповідач, який є її сином, не надає, хоча є працездатним, офіційно працевлаштований і має можливість сплачувати аліменти на утримання матері. Постановою Верховного Суду від 05 вересня 2019 року постанову Дніпровського апеляційного суду від 11 грудня 2018 року скасовано, рішення Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 21 серпня 2018 року залишено в силі» [88].

Відповідно до сімейного законодавства повнолітні син, дочка зобов'язані утримувати своїх батьків, незалежно від їх матеріального стану. Матеріальний стан повнолітній дочки, сина впливає тільки на визначення

судом розміру аліментів, але не звільняє їх від обов’язку утримання своїх батьків.

Якщо у ході розгляду справи в суді про стягнення аліментів з повнолітньої дочки, сина на утримання непрацездатних та нужденних батьків буде встановлено, що є рішення суду про позбавлення батьківських прав відносно відповідачів, то суд відмовляє в задоволені позову в повному обсязі відповідно до частини 2 статті 202 СК України. Відповідно до ст. 204 СК України, якщо в ході розгляду справи про стягнення аліментів на утримання батьків суд з’ясує, що останні ухилялися від виконання своїх батьківських обов’язків, то діти також звільняються від обов’язку утримувати таких батьків (ст. 204 СК України). Також були внесені відповідні зміни до ст. 204 СК України та доповненні нормою, відповідно до якої повнолітні дочка, син звільняються від обов’язку утримувати матір, батька з наступних підстав : «дочка, син звільняються судом від обов’язку утримувати матір, батька та обов’язку брати участь у додаткових витратах, якщо буде встановлено, що мати, батько не сплачували аліменти на утримання дитини, що призвело до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три роки, і така заборгованість є непогашеною на момент прийняття судом рішення про визначення розміру аліментів на батьків. У виняткових випадках суд може присудити з дочки, сина аліменти на строк не більш як три роки»[154].

Розглядаючи справу про стягнення аліментів з інших членів сім’ї та родичів на дітей і непрацездатних повнолітніх осіб, які потребують матеріальної допомоги суд визначає їх розмір відповідно до ч. 1 ст. 272 СК України, а саме у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі.

Також при визначенні розміру аліментів суд повинен брати до уваги матеріальний та сімейний стан платника та одержувача аліментів.

Якщо позов пред’явлений не до всіх зобов’язаних осіб, а лише до деяких з них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних осіб надавати утримання. При цьому сукупний розмір аліментів, що підлягає

стягненню, не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (ч. 2 ст. 272 СК України).

Сімейне законодавство передбачає випадки, коли суд має право звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком, з наступних підстав: нетривалого проживання з їхнім матір'ю, батьком; негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини (ч.2 ст. 268 СК України).

Аналізуючи дану норму Н. В. Волкова зазначає, що « суд має право також звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком у зв'язку з нетривалим проживання з їхнім матір'ю, батьком. Однак законодавець не визначає ні мінімального, ні максимального строку в даному випадку. Тому в кожному конкретному випадку суд сам вирішує чи є їх проживання нетривалим» [128, с. 113].

Суд також повинен з'ясувати чи була негідною поведінка у шлюбних відносинах матері, батька дитини. Щодо визначення негідної поведінки, то законодавство не надає роз'яснень, тому це поняття є оціночним та суд у кожному конкретному випадку повинен встановити факт негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини щодо другого з подружжя або до дітей на підставі пред'явлених доказів сторонами.

В юридичній літературі науковці до негідної поведінки в шлюбі матері, батька дитини відносять : «… зловживання спиртними напоями, бійки, порушення подружньої вірності, постійне відбування адміністративного покарання [35, с. 535] насилля по відношенню до другого з подружжя або дітей, розповсюдження відомостей, що не відповідають дійсності щодо до другого подружжя, дітей [144, с. 495] тощо.

Після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами головуючий надає сторонам та іншим учасникам справи можливість дати додаткові пояснення, які можуть доповнити матеріали справи. Після цього суд

постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів (ст. 241 ЦПК України).

Розгляд справи по суті, за загальним правилом, закінчується саме ухваленням рішення, яке повинно відповідати вимогам визначеним законодавством.

Необхідно зазначити, що у цивільному процесуальному законодавстві відсутній чіткий перелік вимог, яким повинно відповідати судове рішення. Однак, у ст. 263 ЦПК України зазначається тільки про законність та обґрунтованість судового рішення. Відповідно до ч. 2 ст. 263 ЦПК України законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права.

У п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судове рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 року № 14 зазначається, що «рішення буде вважатися законним у випадках коли суд, виконав всі вимоги цивільного судочинства відповідно до статті 2 ЦПК, вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин відповідно до статті 10 ЦПК, а також правильно витлумачив ці норми. Якщо спірні правовідносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права)» [117].

Як справедливо зазначає І. В. Андронов, «науковці, як правило, під законністю судового рішення розуміють дотримання судом чинних норм матеріального і процесуального права при розгляді і вирішенні цивільних справ» [3, с. 81]

Щодо визначення такої вимоги як обгрунтованість судового рішення, то відповідно до ч. 5 ст. 263 ЦПК України обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Ухвалення судового акта завжди повинно ґрунтуватися на обставинах справи, встановлених судом. Тому будь-який судовий акт у цивільному процесі, незалежно від процесуальної форми його вираження, обов'язково має бути не лише законним, а й обґрунтованим [3, с. 93].

В літературі не міститься єдиної думки щодо специфіки рішень в справах про стягнення аліментів. Більшість авторів вказують на те, що самий судовий розгляд в справах про стягнення аліментів має свої особливості, тому і рішення суду містить певні особливості, зокрема в частині, що стосується змісту рішення.

Щодо змісту рішення суду про стягнення аліментів, то воно повинно відповідати загальним вимогам, що передбаченні ст. 265 ЦПК України. Рішення суду відповідно до цивільного процесуального законодавства складається з чотирьох частин. Так, у вступній частині рішення суду зазначається: час та місце ухвалення рішення суду; найменування суду, що ухвалив рішення; прізвище та ініціали судді, прізвище та ініціали секретаря судового засідання; номер справи; ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи; вимоги позивача; прізвища та ініціали представників учасників справи. Також необхідно зауважити, що необхідно зазначити всіх учасників справи, навіть тоді коли вони особисто не приймали участь при розгляді справи, або справа розглядалась за їх відсутністю.

Описова частина рішення суду про стягнення аліментів повинна містити стислий зміст позиції позивача і підстави позовних вимог відповідно до позовної заяви про стягнення аліментів, а також стислий зміст заперечень відповідача у випадку внесення змін щодо підстав, предмету, розміру позовних вимог; чи визнає відповідач позов; якщо визнає – повністю або частково; зупинення поновлення провадження та інші процесуальні дії які вчинялись у справі.

Мотивувальна частина рішення в справах про стягнення аліментів повинна містити встановлені судом фактичні обставини, що мають значення для справи, їх юридичну оцінку, а також оцінку всіх доказів. Зазначається

зміст спірних правовідносин, з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини.

В даній частині рішення суду зазначається мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику. Дане положення є новелою цивільного процесуального законодавства і законодавець уперше покладає такі обов'язки на суд. З цього приводу І. В. Андронов зазначає, що «виконання судами даної вимоги процесуального закону дасть можливість сторонам судового спору відчути, що вони були почуті судом, а їх аргументи прийняті до уваги. На цьому також наголошує Європейський суд з прав людини у деяких своїх рішеннях (наприклад, рішенні у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (Hirvisaari v. Finland) від 27 вересня 2001 року)» [3, с. 144].

В мотивувальній частині рішення суду про стягнення аліментів обов'язково має бути зазначено, якими нормами (назви, статті, її частини, абзацу, пункту, підпункту закону) матеріального та процесуального права суд керувався при розгляді справи та ухваленні рішення про стягнення аліментів.

Відповідно до п. 6 ч. 4 ст. 265 ЦПК України суд зобов'язаний в даній частині вказати норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування.

У резолютивній частині рішення слід зазначати лише висновок суду про стягнення аліментів з зазначенням розміру таких стягнень. Також в цій частині зазначається розподіл судових витрат, строки та порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження; повне ім'я сторін та інших учасників справи, їх місце проживання чи перебування, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (за його наявності) або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України.

Якщо справа про стягнення аліментів розглядалась в заочному порядку, то крім вище зазначено у резолютивній частині рішення має міститися строк і порядок подання заяви про його перегляд (до ст. 282 ЦПК України).

Якщо суд ухвалює рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, він повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним (ст. 266 ЦПК України).

Також, суд, який ухвалив рішення, може визначити порядок його виконання (ст. 267 ЦПК України).

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 430 ЦПК України допускається судом негайне виконання рішень у справах про стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць.

Також, необхідно зауважити, що у справах про стягнення аліментів не допускається поворот виконання, незалежно від того, в якому порядку ухвалено рішення, крім випадків, коли рішення було обґрунтоване на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача (ч.2 ст. 445 ЦПК України).

2.4. Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у спрощеному позовному провадженні

Позовне провадження направлено на розгляд та вирішення найбільш різноманітних за матеріально-правовими особливостями категорій цивільних справ. Оскільки таких справ доволі багато, загальна процедура позовного провадження, яка має ці особливості враховувати, є громіздкою. Це ускладнює доступ до судочинства в сфері цивільного процесу та затягує розгляд цивільних справ. Ось чому питання диференціації позовного провадження завжди було в полі зору доктрини цивільного процесу [48, с. 64; 166, с. 141].

Відповідно до Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України,

Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в цивільному процесуальному законодавстві вперше позовне провадження поділяється на загальне позовне провадження та спрощене позовне провадження (ст. 19 ЦПК України). Отже, новелою ЦПК України є введення абсолютно нового порядку розгляду справ, а саме за процедурою спрощеного позовного провадження.

У Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», зазначалось, що «введення у цивільне судочинство спрощеного позовного провадження зумовлено необхідністю дотримання розумних строків розгляду справ, процесуальної економії часу та зменшення навантаження на суди. Все це має бути досягнуто за рахунок спрощення процедури та прискорення розгляду нескладних та менш значних справ, а в передбачених законом випадках – розгляду справи без виклику сторін» [99].

Європейська комісія з ефективності правосуддя *(CEPEJ)* зазначає, що «…одним зі способів покращення здійснення правосуддя у розумні строки зі збереженням якості судових рішень, беручи до уваги особливості справи, що розглядається, є, по-перше, прискорені (або ургентні — *urgent*) провадження, спрямовані на кращу відповідність потребам осіб, які звертаються до суду, та, по-друге, спрощені або примирні процедури, які розраховані на розгляд простих або безспірних справ, щоб надати суддям більше часу для розгляду тих спорів, які вимагають ретельного судового розгляду у судових засіданнях» [2, с. 257].

І. О. Ізарова визначає, що однією серед надзвичайно важливих й актуальних новел цивільного процесуального законодавства України є «…запровадження загального та спрощеного порядків розгляду спорів, що свідчить про невпинний рух України на шляху запровадження справді європейських стандартів правосуддя» [50, с. 36].

Спрощене позовне провадження поряд із наказним провадженням та заочним розглядом справи сприймається науковцями як додаткова, специфічна, спрощена форма розгляду й вирішення справи, які за своєю природою є оптимізуючими провадженнями та повинні утворювати систему та узгоджуватися між собою і істотно зменшити навантаження на суди [183, с. 46].

Спрощене позовне провадження має стати чимось середнім між традиційним позовним провадженням і наказним провадженням. Є. С. Смагіна справедливо зазначає, «що на відміну від наказного провадження процедура спрощеного позовного провадження передбачає розгляд справ по суті заявлених вимог в змагальному процесі з урахуванням позиції обох сторін спору, але зі скороченими часовими і фінансовими витратами сторін і суду» [156, с. 58].

Як передбачалося законодавцем, спрощене позовне провадження у цивільних справах має стати прогресивним і затребуваним процесуальним інститутом, який би істотно спростив доступ до правосуддя і дозволив негайно, на підставі поданих сторонами доказів захисти їх права та інтереси у малозначних справах.

Ще однією метою введення спрощеного позовного провадження слід визнати необхідність знизити навантаження на суддівський корпус і оптимізувати робочий час суддів і направити його основний обсяг на рішення більш складних справ.

Основна мета спрощеного позовного провадження, як слушно зазначає І. Ярошенко, «пов’язана насамперед із необхідністю пришвидшити вирішення певних категорій справ завдяки «спрощенню основних складових частин цивільного процесу, не знижуючи рівень юридичних гарантій» [205, с. 219].

Відповідно до ч. 4 ст. 19 ЦПК України спрощений порядок позовного провадження передбачений для розгляду «1) малозначних справ; 2) справ, що виникають із трудових відносин; 3) справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо

від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; 4) справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи» [187].

Щодо справ про стягнення аліментів, то законодавець відносить їх до малозначних справ, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) (п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України).

Відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України вбачається, що в порядку спрощеного позовного провадження можуть розглядатись справи про стягнення аліментів, оскільки дана норма передбачає, що «…не можуть бути розглянуті справи у спорах що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів».

Справи про стягнення аліментів можуть розглядатись у прощеному позовному провадженні за певної вимоги, а саме: якщо справа про стягнення аліментів на утримання дитини не об'єднана для розгляду з іншою вимогою, яка витікає з сімейних правовідносин, наприклад, з вимогою про встановлення батьківства, позбавлення батьківських прав тощо [202, с. 113-114].

З аналізу норм цивільного процесуального законодавства вбачається відсутність визначення такого поняття як «спрощене позовне провадження».

В теорії цивільного процесуального права також немає єдиного погляду щодо визначення даного терміну. Складність визначення поняття «спрощене провадження», як справедливо зазначає О. Ткачук «пов'язана, по-перше, із включенням до нього значної кількості різнорідних процедур цивільного судочинства, що мають подекуди автентичну специфіку у національних правопорядках, по-друге, з неоднозначністю термінології, що застосовується для дослідження цього поняття» [165, с. 48].

Цікавою є точка зору Ю. Ю. Грибанова, який під спрощеним провадженням розуміє «особливу, специфічну форму вирішення цивільно-правових спорів у рамках позовного провадження, що являє собою сукупність цивільних процесуальних правовідносин, в основу комплексного характеру

яких покладено сукупність передумов матеріального та процесуального характеру» [29, с. 69].

Н. Ю. Сакара наголошує на тому, що «спрощене позовне провадження не має статусу самостійного провадження. Воно є наслідком диверсифікації цивільної процесуальної форми позовного провадження шляхом виключення з неї окремих судових процедур та процесуальних дій, а також закріплення факультативного характеру для деяких з них» [135, с. 202]. З такою точкою зору варто погодитись, оскільки спрощене провадження відповідно до норм цивільного процесуального законодавства не є самостійним видом провадження та відноситься до позовного провадження.

Окремої уваги заслуговує сам термін «малозначні справи». Науковцями слушно зауважується, що він є доволі своєрідним. Значення справи для заявника не залежить від ціни позову чи складності розгляду справи, тому навряд чи треба ділити справи на значні та малозначні [51, с. 28].

Законодавець також не надає визначення малозначні справи, однак визначає критерії за якими справа може бути визнана малозначною та розглянута за правилами спрощеного позовного провадження.

І. О. Ізарова та Ю. Д. Притика до основних критерій диференціації малозначних справ, що розглядаються у спрощеному позовному провадженні відносять : « ціну позову та категорію справ» [52, с. 54].

Н. Ю. Сакара зазначає, що «такі критерії можна умовно поділити на дві групи : ті, які визнаються малозначними внаслідок прямої вказівки в законі; ті, які можуть бути визнані малозначними судом» [134, с. 167].

Аналізуючи норми ЦПК України, спрощене позовне провадження відноситься до позовного провадження, отже наявний спір про право, однак на відміну від загального позовного провадження у спрощеному позовному провадженні можуть розглядатись не всі спори, а тільки ті, що підпадають під підстави, що визначені законодавством (ст.19 та ст. 274 ЦПК України). Крім того, на відміну від загального позовного провадження, як вже зазначалось, у

спрощеному позовному проваджені можуть розглядатись і вимоги, які зазначені у ч. 1 ст. 161 ЦПК України на вибір особи.

Головною особливістю спрощеного позовного провадження є також його письмова форма, оскільки розгляд цивільних справ здійснюється за загальними правилами без виклику учасників справи та проведення усного розгляду, судом досліджуються докази в письмовій формі.

Пред'являючи позовну заяви до суду з вимогою про стягнення аліментів, позивач має право подати клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження. Таке клопотання може бути подано до суду у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній (ч.1 ст. 276 ЦПК України) та має стосуватися розгляду в порядку спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд не приймає його до розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі (ст. 276 ЦПК України). Звертаємо увага на те, що законодавець не передбачає спеціальних вимог до змісту позовної заяви у справах, що розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження, отож вона має відповідати вимогам ст. 175 ЦПК України та містити в собі клопотання про розгляд справи у спрощеному позовному провадженні або таке клопотання може подаватися окремо.

Суд вирішує питання щодо віднесення такої справи до малозначних та розгляду її в порядку спрощеного позовного провадження на стадії відкриття провадження у справі відповідно (ст. 277 ЦПК України). Однак, необхідно зазначити, якщо справа є малозначною за законом, то визнавати її такою судом немає необхідності. Оскільки справи про стягнення аліментів є малозначними справами відповідно до закону, то підставами розгляду такої справи в порядку спрощеного провадження визначені у п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України, ст. 274 ЦПК України. Отже, достатнім буде зазначити в ухвалі про відкриття провадження у справі, що така справа є малозначною в силу закону та підлягає розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, посилаючись на

відповідні підстави визначені законом. Аналогічний висновок було зроблено в ухвалах Верховного Суду, зокрема, від 12 березня 2018 року в справі № 280/236/17 [175], від 14 березня 2018 року в справі № 127/22669/17, провадження № 61-12455 ск18 [176].

Своєю чергою відповідач в установлений судом строк має право подати заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження. Суд розглядаючи таку заяву має право задовольнити вимоги відповідача та призначити розгляд справи у загальному позовному провадженні, якщо заперечення відповідача будуть ґрунтовними - суд постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням (ч.4 с.277 ЦПК України).

Якщо відповідач пропустив строк пред'явлення такого заперечення, то він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк з поважних причин (ч.5 ст. 277 ЦПК України).

Отже, якщо відповідач пропустив строк, який було визначено судом для пред'явлення заперечення, то відповідно відповідач разом з запереченням подає клопотання про поновлення строку, обґрунтовуючи поважність пропуску строку. Крім того законодавець не встановлює в який саме строк відповідач має право пред'явити заперечення проти розгляду справи у спрощеному позовному провадженні, а тільки вказує на те, що суд визначає такий строк в ухвалі про відкриття провадження.

З цього приводу слушною є думка науковців, які зазначають, що «у такому випадку слід виходити з визначених чинним ЦПК України (ч. 2 ст. 121 ЦПК) засад розумності процесуального строку – тобто суд, з урахуванням особливостей справи має встановити такий строк, щоб він передбачав час, достатній, для надання вмотивовано ї заяви та відповідає завданню цивільного судочинства. З огляду на те, що такий строк триває паралельно з строком на надання відзиву на позов, логічним буде обмежити його строком на надання

відзиву, тобто протягом п’ятнадцяти днів із дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 278 ЦПК)» [78, с. 502].

Однак, необхідно наголосити, що вищенаведене правило щодо права відповідача пред’явити до суду заперечення проти розгляду справи у спрощеному позовному провадженні не стосується справ, що підлягають розгляду тільки в порядку спрощеного провадження (ч. 7 ст. 277 ЦПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 274 України у спрощеному провадженні підлягають розгляду малозначні справи; справи що виникають з трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд.

Оскільки до малозначних справ відповідно до п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України відносяться справи про стягнення аліментів, то відповідач позбавлений права пред’явити заперечення проти розгляду справи у спрощеному позовному провадженні щодо справ про стягнення аліментів.

Аналізуючи судову практику у справах про стягнення аліментів, необхідно зазначити, що є зволікання з боку суду щодо дотримання положення визначеного у ч.7 ст. 277 ЦПК України. Отже, у судовій практиці є непоодинокі випадки коли розгляд справи про стягнення аліментів розпочато за правилами спрощеного провадження, після чого прийнято рішення про перехід до розгляду за правилами загального позовного провадження.

Так, наприклад, відповідно до Ухвали Святошинського районного суду м. Києва від 17.09.2020 року (справа № 2/759/1487/21; провадження №759/15631/20) у цивільній справі за позовом про стягнення аліментів на утримання малолітніх дітей відкрито спрощене позовне провадження. У жовтні 2020 року надійшло клопотання від відповідача про призначення справи в загальному порядку. Розглянувши клопотання про перехід від спрощеного провадження в загальне провадження, дослідивши матеріали справи, суд постановив увалу про перехід з розгляду справи в порядку

спрощеного провадження в розгляд справи за правилами загального позовного провадження від 2 січня 2021 року посилаючись на п.2 ч.4 ст. 277 ЦПУК України та ч. 6 ст. 277 ЦПК України [182].

Аналогічну Ухвалу прийняв Березівський районний суд Одеської області від 22.08.2019 року (справа № 494/852/19; провадження № 2/494/493/19) [174]; Катеринопільський районний суд Черкаської області від 18 березня 2021 року (справа № 698/99/21; провадження № 2/698/222/21)[178] тощо.

Отже, відповідно до ч. 7 ст. 277 ЦПК України суди помилково приймають рішення про перехід розгляду справи про стягнення аліментів з спрощеного позовного провадження до загального позовного провадження.

Відповідно до цивільного процесуального законодавства у спрощеному позовному провадженні не розглядається зустрічний позов. Про це свідчить ч. 4 ст. 193 ЦПК України, а саме «…у випадку подання зустрічного позову у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд постановляє ухвалу про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження» [187].

Щодо даного положення, то досліджуючи судову практику у справах про стягнення аліментів, необхідно зазначити, що суди виконують дані приписи закону. Так, наприклад, відповідно до Ухвали Козівського районного суду Тернопільської області від 21 жовтня 2019 року (справа № 600/784/19; провадження № 2/951/121/2020) «у цивільній справі за позовом про стягнення аліментів відкрито спрощене позовне провадження. 11.11.2019 року відповідач через канцелярію суду подав заяву, згідно якої заперечив проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження. Крім того, відповідачем подано зустрічну позовну заяву про оспорювання батьківства. Суд від 12.02.2020 року постановив ухвалу про перехід з розгляду в порядку спрощеного провадження цивільної справи про стягнення аліментів, посилаючись на ч.4ст. 193 ЦПК України» [179].

Відповідно до ч. 1 ст. 279 ЦПК України розгляд справи про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження здійснюється судом за правилами, встановленими ЦПК України для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, з особливостями, визначеними у Розділі 3, Глави 10 ЦПК України.

ЦПК України передбачає певні особливості подання заяв по суті справи у спрощеному позовному провадженні, а саме відзив подається протягом п'ятнадцяти днів із дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі; позивач має право подати до суду відповідь на відзив, а відповідач - заперечення протягом строків, встановлених судом в ухвалі про відкриття провадження у справі; треті особи мають право подати пояснення щодо позову в строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, а щодо відзиву - протягом десяти днів із дня його отримання (ст. 278 ЦПК України).

Щодо строків розгляду справ про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження, то відповідно ст. 275 ЦПК України така справа розглядається протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі.

Підготовче судове засідання при розгляді справ про стягнення аліментів у спрощеному позовному провадженні не проводиться (ч. 3 ст. 279 ЦПК України).

Суд розглядає справи про стягнення аліментів в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними матеріалами. Отже, розгляд справ буде здійснюватись в порядку письмового провадження відповідно ч. 13 ст. 7 ЦПК України. Звісно, сторони мають право подати клопотання про розгляд справи у спрощеному позовному провадженні в судовому засіданні. Суд може відмовити в задоволенні такого клопотання за одночасного існування таких умов: «1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) характер спірних правовідносин та предмет

доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи» (ч. 6 ст. 279 ЦПК України) [187].

Також, до особливостей розгляду справ у спрощеному позовному провадженні слід віднести і те, що розгляд справи по суті в порядку спрощеного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судове засідання не проводиться; перше судове засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі (ст. 279 ЦПК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 60 ЦПК України ЦПК України малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність. Отже, у малозначних справа обов'язкове представництво адвокатом учасників справи відсутнє. При розгляді справи про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладених у заявах по суті справи (ч. 8 ст. 279 ЦПК України).

Докази у справах про стягнення аліментів, що розглядаються у спрощеному позовному провадженні подаються за загальними правилами позовного провадження, а саме - сторони та інші учасники справи подають докази до суду разом з письмовими заявами учасників справи: з позовної заявою (ч. 3 ст. 175 ЦПК України), з відзивом (ч. 3 ст. 178 ЦПК України), з відповіддю на відзив (ч. 3 ст. 179 ЦПК України), з запереченням (ч. 3 ст. 180 ЦПК України), з поясненнями третьої особи щодо позову або відзиву (ч. 3 с. 182 ЦПК України). Відповідно до ч. 8 ст. 279 ЦПК України при розгляді справи у порядку спрощеного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їх усні пояснення та показання свідків. Якщо розгляд справи проводиться в судовому засіданні, то судові дебати не проводяться.

Оскільки у справах спрощеного позовного провадження не проводиться усний розгляд, судові засідання по ним не призначаються, то припустимо й правила про оголошення судового рішення також не застосовуються, гарантією реалізації принципу гласності буде правило, по якому копія рішення суду надсилається учасникам справи.

Також, до особливостей спрощеного позовного провадження необхідно віднести деякі обмеження щодо апеляційного і касаційного оскарження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 369 ЦПК України апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи.

Щодо касаційного оскарження, то необхідно зазначити, що відповідно до п.2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п’ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб не підлягають касаційному оскарженню, крім випадків, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

РОЗДІЛ 3.
ОСОБЛИВОСТІ ВИДАЧІ СУДОВОГО НАКАЗУ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ

3.1. Процесуальний порядок пред'явлення заяви про видачу судового наказу у справах про стягнення аліментів на дитину

Проведення судової реформи в Україні, внесення змін до процесуального та сімейного законодавства позначилось й на розгляді справ про стягнення аліментів у наказному провадженні та на самому судовому наказі, видача якого і є метою наказного провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 19 ЦПК України – наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність якого заявнику невідомо.

Запорукою ефективності судочинства є оперативне вирішення заявленої вимоги. У міжнародній практиці визнана можливість застосування спрощених процедур розгляду вимог позивача, які засновані на безперечних доказах або мають низьку ціну. Рада Європи в числі таких форм рекомендує використовувати проведення виключно письмового судочинства або проведення судового розгляду без засідань. Однією з процедур письмового розгляду вимог в українській практиці є наказне провадження.

У науковій літературі, незважаючи на те, що законодавець твердо переконаний в ефективності розгляду справ в порядку наказного провадження, відсутня єдина думка про сутність даного інституту. Так, деякі науковці не розглядають наказне провадження як вид здійснення правосуддя [30, с. 327-329; 172,с. 13; 141,с. 37-38, 59].

Серед науковців також точаться різні думки щодо можливості віднесення наказного провадження до самостійного виду цивільного судочинства. Більшість науковців зазначають, що наказне провадження є самостійним видом цивільного судочинства [123, с. 63; 196, с. 155]. Так,

наприклад, С. Я. Фурса зазначає, що « наказне провадження - один із видів проваджень цивільного судочинства, у якому без розгляду справи по суті на підставі безспірних вимог та доказів, поданих заявником, видається судовий наказ» [186, с. 602].

Більш радикальною є думка Н. О. Громошиної, яка пропонує розглядати «наказне провадження не як вид цивільного судочинства, а як допроцесуальну та водночас альтернативну процедуру, що її здійснює суддя з метою пришвидшеного захисту права кредитора та встановлення спірності чи безспірності вимоги» [31, с. 297].

І. В. Андронов наголошує, що «на сьогоднішній день наказне провадження залишається невід'ємним структурним елементом цивільного процесу. В порядку наказного провадження здійснюється судовий захист порушених прав заявників, а отже, реалізується основне завдання цивільного судочинства, передбачене ч. 1 ст. 2 ЦПК України» [3, с. 269].

Не вдаючись до дискусій, необхідно зазначити, що наказне провадження є самостійним видом в порядку якого здійснюється цивільне судочинство. Дане положення підтверджується нормами цивільного процесуального законодавства, а саме відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими ЦПК України у порядку наказного провадження.

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства України розгляд справ про стягнення аліментів на дитину можливе в наказному провадженні, що передбачає звернення до суду з заявою про видачу судового наказу (п.п.4-5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України).

Щодо розгляду справ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) у порядку наказного провадженні серед науковців точаться певні дискусії. Так, наприклад, А. В. Шабалін зазначає, «що розгляд справ про стягнення аліментів у порядку наказного провадження має досить суперечливий характер». Та аргументує свою позицію тим, що «суд повинен визначити розмір аліментів відповідно до ст. 182 СК України на підставі

певних обставин, що входять до предмету доказування, отже безспірна процедура не може бути застосована у справах про стягнення аліментів, скільки суд повинен мати достатньо доказів, як цього вимагають спеціальні норми СК України, можливо лише в межах позовного провадження» [198, с. 88-89]. З такою точкою зору не можна погодитись, оскільки цивільне процесуальне та сімейне законодавство чітко визначає розмір аліментів, який стягується у наказному провадженні. Крім, того заявник має надати безспірні докази на підтвердження даної вимоги про стягнення аліментів на дитину, які суд розглядає без виклику учасників справи. Перевагою стягнення аліментів у наказному провадженні є його оперативність та спрощений порядок розгляду. Оперативність розгляду справ про стягнення аліментів на дитини підтверджується тим, що судовий наказ відповідно до заявлених вимог повинен бути ухвалений протягом п’яти днів з дня надходження до суду заяви про видачу судового наказу у справах про стягнення аліментів (ч. 1 ст.167 ЦПК України). Видача судового наказу проводиться без судового засідання і виклику учасників справи, оскільки саме ідеєю наказного провадження є розмежування безспірних та спірних справ про стягнення аліментів. Як зауважують науковці, що «лише у випадку стягнення аліментів у мінімальному розмірі буде відсутній спір про їх розмір, тобто вимога про стягнення аліментів є безспірною, а отже, і стягнути їх можна у спрощеному порядку» [65, с. 283].

Отже, з огляду на їх соціальну значущість, вимоги про стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, не пов’язані з оспорюванням або встановленням батьківства (материнства) або необхідністю залучення інших зацікавлених осіб, виділені окремо і підлягають розгляду в рамках наказного провадження, що сприяє швидкому здійсненню правосуддя і відновленню прав неповнолітніх дітей на належне утримання. Порядок стягнення аліментів на неповнолітніх осіб у наказному провадженні є більш ефективним, оскільки розгляд даної категорії справ у загальному позовному провадженні може

сприяти затягування судової процедури, що часом негативно позначається на матеріальному становищі неповнолітніх дітей.

СК України встановлює чіткий розмір присудження аліментів на дитину в наказному провадженні, у випадку визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі, який становить 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (ч. 3 ст. 184). Якщо визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини, то відповідно до ч. 5 ст. 183 СК України той із батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину. Якщо особа бажає заявити вимогу про стягнення аліментів на дитину, наприклад, в твердій грошовій сумі, то відповідно даній особі необхідно звертатись до суду в позовному провадженні з позовною заявою.

Аналогічна норма також міститься у цивільному процесуальному законодавстві (п. п. 4, 5 ч.1 ст. 161 ЦПК України).

Аналізуючи положення п. п. 4, 5 ч.1 ст. 161 ЦПК України Н. В. Волкова справедливо зазначає, що «законодавець передбачає певні вимоги, за якими можливо розглядати справи про стягнення аліментів у наказному провадженні» [128, с. 90]. До таких вимог необхідно віднести : по-перше, чіткий розмір аліментів, що визначається законом; по-друге, безспірність справ, що передбачає відсутність вимог щодо встановлення та оспорювання батьківства (материнства); по-третє, відсутність інших заінтересованих осіб.

Звертаємо увагу, що у п. п. 4-5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України надає перелік вимог за якими може бути виданий судовий наказ у справах про стягнення аліментів та носить вичерпний характер.

Однією із позитивних змін цивільного процесуального законодавства щодо наказного провадження стало надання заявникові права вибору в якому

порядку буде розглядатись справа у наказному або у спрощеному позовному провадженні. Таке право визначається у ч. 2 ст. 161 ЦПК України, а саме що заявник наділений правом вибору звернутися до суду з вимогами, визначеними у ч.1 ст. 161 ЦПК України, в наказному або в спрощеному позовному провадженні» [187].

З цього приводу слушна думна є І.В. Андронова, що «наведена норма закону надає особі, право якої порушене, більше можливості для вибору тієї процесуальної форми захисту свого права, яку вона вважає найбільш зручною та ефективною у даній конкретній ситуації» [3, с. 269].

Отже, у особи є вибір у справах про стягнення аліментів звернення до суду з вимогою, що визначена у п. п. 4,5 ч. 1. ст. 161 ЦПК України у порядку наказного або спрощеного позовного провадженні. Оскільки наказне провадження передбачає розгляд справ у яких відсутній спір про право на підставі безспірних доказів, то вищенаведене положення можна вважати виправданим. За минулою редакцією ЦПК України такої можливості заявникові законодавець не надавав, він повинен був звернутися з вимогою до суду у наказному провадженні, і тільки у випадку відмови у видачі судового наказу, особа мала право звернутися до суду у позовному провадженні. З приводу цього виникали певні труднощі, наприклад, якщо заявник пред'являв вимогу про стягнення аліментів за вимогою наказного провадження, однак не міг отримати довідку про доходи боржника, а відповідно до порядку розгляду справ у наказному провадженні немає можливості звернутися до суду з клопотанням про витребування такого доказу, то суд як правило відмовляв у видачі судового наказу, й тільки тоді особа мала право звернення з такою вимогою до суду в позовному провадженні. Така проблема була вирішення законодавцем шляхом наданням особі права альтернативного вибору звернення до суду у справах про стягнення аліментів у порядку наказного або спрощеного позовного провадженні.

Згідно з ч. 2 ст. 42 ЦПК України у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник, хоча у ч. 3 ст. 171 ЦПК України законодавець у

нормах цивільного процесуального законодавства зазначається заявник, а в дужках – стягувач, у ч. 2 ст. 172 ЦПК України просто зазначається стягувач. Підтримуємо точку зору Ю. Труфанової, яка вважає, що «такі терміни як «заявник» та «стягувач» в даному випадку є тотожними» [171, с. 121].

Відповідно до ч. 2 ст. 160 ЦПК України «із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги щодо стягнення аліментів, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб»[187]. З заявою про видачу судового наказу у справах про стягнення аліментів на утримання дитину можуть звернутися ті самі особи, які мають право на звернення й у позовному провадженні, а саме один із батьків або інших законний представник дитини, разом з яким проживає дитина, органи опіки та піклування, адміністрація закладу, в якому перебуває дитина тощо. Дитина в даному випадку буде заявником, в силу того, що вона є неповнолітньої, то в її інтересах можуть звернутись законні представники або органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб відповідно сімейного законодавства України.

Боржником у зазначеній категорії є носій відповідного обов'язку утримувати дитину. Зазвичай, ним є один із батьків дитини або інші члени сім'ї та родичі, на яких законом покладено обов'язок утримувати дитину: дід, баба, брати, сестри, мачуха, вітчим та інші особи (статті 265, 267–269 СК України) тощо [197, с. 305].

У доктринах сімейного та цивільного процесуального права точаться певні дискусії щодо можливості стягнення аліментів на утримання повнолітніх дочки, сина у порядку наказного провадження. У цій площині В. А. Кройтором була висловлена думка про те, що «питання про присудження аліментів на повнолітніх дітей, які продовжують навчання, не може розглядатися в порядку наказного провадження, оскільки по-перше, в законодавстві не передбачено прожиткового мінімуму для дитини, яка досягла 18 років, а по-друге, такі аліменти присуджуються, зазвичай, у твердій грошовій сумі, тому суд повинен з'ясувати матеріальне становище боржника,

а це свідчить про наявність спору про право» [66, с. 90]. Критикуючи таку точку зору Г. В. Чурпіта зазначає, що «по-перше, відповідно до частин 2, 3 ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» діти, які досягли 18 років, належать до категорії працездатних осіб, для яких законом регламентовано певний розмір прожиткового мінімуму для відповідної демографічної групи населення; по-друге, розгляд справ про визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі відповідно до ч. 1 ст. 184 СК України здійснюється судом в порядку окремого провадження, що, навпаки, підтверджує відсутність, а не наявність спору про право» [197, с. 302]. З такою точкою зору навряд також можна погодитись, оскільки справи про стягнення аліментів відповідно до ч. 1 ст. 184 СК України здійснюється або в позовному провадженні, якщо є наявний спір стосовно самого розміру аліментів, або відповідно до чинної редакції п. 5 ч.1 ст.161 ЦПК України, якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі. З цього питання необхідно вважати справедливим твердженням науковців, що «справи про стягнення аліментів на повнолітніх дітей та непрацездатних повнолітніх дітей не можуть розглядатись у порядку наказного провадження» [76, с. 126].

Здійснивши аналіз судової практики щодо вищенаведеного питання, необхідно зазначити, що суди, як правило, відмовляють у видачі судового наказу про стягнення аліментів на повнолітніх дітей. Так, наприклад, відповідно до Ухвали Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05 листопада 2018 року (справа № 214/5773/18; провадження 2-н/214/753/18) суд дійшов висновку про наявність підстав для відмови у видачі судового наказу про стягнення аліментів на повнолітніх дітей. Посилаючись на п. 3 ч. 1 ст. 165 ЦПК України, суддя відмовляє у видачі судового наказу, якщо заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам статті 161 цього Кодексу, оскільки відповідно до норм сімейного законодавства особа має правовий статус дитини до вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 6 СК України), таким чином, керуючись вищевикладеним, суд вважає, що заявлена вимога

про стягнення аліментів на утримання повнолітніх дітей у порядку наказного провадження не відповідають вимогам ст. 161 ЦПК України» [181].

Так, необхідно звернути увагу на законодавчу термінологію, відповідно до п. п. 4, 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України зазначається про стягнення аліментів на дитину. Згідно з ч. 1 ст. 6 СК України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Крім того, у Розділі ІІІ, Глави 16 СК України передбачається обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, а не дитини. Отже, можна констатувати, що у наказному провадженні не можуть розглядатись справи про стягнення аліментів на повнолітніх дочку або сина.

Сама заява про стягнення аліментів у наказному провадженні за формою і змістом повинна відповідати вимогам ст. 163 ЦПК України.

До заяви додаються докази, що підтверджують заявлені вимоги заявника. Відповідно до юридичної природи цивільних справ, що розглядаються в наказному провадженні основним засобом доказування є письмові докази (документи), що подаються разом з заявою про видачу судового наказу заявником. Цивільне процесуальне законодавство передбачає правила щодо обов'язку доказування, а саме відповідно до ч. 1 ст.81ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. З огляду на процесуальні особливості розгляду справ у наказному провадженні, то необхідно зазначити, що вище наведене правило не застосовується в повній мірі у наказному порядку. Оскільки, заявник у заяві про видачу судового наказу зазначає вимоги і обставини, на яких він ґрунтуються, перелік доказів, якими заявник обґрунтовує обставини, на яких ґрунтуються його вимоги та додає до заяви всі необхідні документи (ст.163 ЦПК України). В свою чергу, після видачі судового наказу суд надсилає боржникові копію судового наказу. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача про видачу судового наказу разом з доданими до неї документами (ст. 169 ЦПК України). З аналізу вище наведених норм вбачається, що обов'язок по доказуванню покладається тільки на заявника.

У зв'язку з цим можна говорити про спрощений характер даного провадження, отже й процедура доказування також спрощена. Необхідно також зазначити, що предмет доказування формується учасниками справи, які стверджують про існування певних фактів у заявах по суті справи, а суд остаточно визначає з цих фактів, які з них мають юридичне значення для справи, а отже входять до предмета доказування, а які ні. У справах позовного провадження на формування предмета доказування впливають позивач, відповідач, треті особи, а у справах наказного провадження - докази пред'являються тільки заявником, тому і вплив на формування предмета доказування має тільки заявник. О. О. Грабовська зазначає, що «основу предмета доказування у справах наказного провадження складають факти та обставини, які обґрунтовують вимоги заявника і разом із достовірними доказами свідчать про можливість видачі судом судового наказу» [26, с. 19].

При розгляді справ про стягнення аліментів на дитину предмет доказування у справах позовного та наказного проваджень в цілому буде збігатися. Так, у справах наказного провадження до предмету доказування необхідно віднести наступні обставини: факт батьківства боржника; знаходження неповнолітньої дитини на утриманні особи, яка пред'явила вимогу про стягнення аліментів а дитину (проживання дитини з заявником); вік дитини тощо.

Також необхідно зазначити, що суд у наказному провадженні на відміну від позовного провадження, здійснює наступні процесуальні дії:

- перевіряє підпадає чи ні справа під перелік вимог, які визначені у ст. 161 ЦПК України;
- встановлює відсутність спору. Відповідно до цивільного процесуального законодавства розгляд справ у наказному провадженні можливий тільки за наявності безспірної вимоги заявника, що підтверджується належно оформленими документами (ч. 3 ст. 19 ЦПК України). Щодо відсутність спору про право як однієї з умов видачі судового наказу у справах про стягнення аліментів можна говорити, якщо заявник разом

з заявою про видачу судового наказу подасть до суду безспірні і беззаперечні докази. Д. Д. Луспеник зазначає, що «безспірність вимог за якими видається судовий наказ, все ж таки є досить відносною. Прикладом цього може бути свідчення того, що боржник не виконує своє зобов'язання та за якихось причин відмовляється від його добровільного виконання, тобто фактично оспорює вимоги, хоча і до суду не звертається. Крім того при наявності спору про право, який не можливо вирішити тільки на підставі поданих заявником документів, суддя відмовляє у прийнятті заяви про видачу судового наказу» [70, с. 311].

Щодо безспірності вимоги щодо стягнення аліментів, у своєму дослідженні О. В. Губанова зазначає, що «відповідно до ч. 5 ст. 183 СК України можна звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу до боржника у разі, коли останній має регулярний дохід, офіційно працевлаштований» [33, с. 16-17].

Видача судового наказу про стягнення аліментів на дитину є можливою, якщо така вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб (п.4,5 ч.1 ст.161 ЦПК України). Якщо розглядати справи про оспорювання чи визнання батьківства (материнства), то відповідно до норм законодавства вони підлягають розгляду у загальному позовному провадженні, оскільки наявний спір про право. Від вирішення такого спору залежатиме і можливість стягнення аліментів, оскільки якщо судом буде встановлено походження дитини від даної особи, то у неї виникає обов'язок щодо утримання такої дитини або навпаки, якщо суд відмовить у задоволені позову щодо встановлення батьківства, то обов'язку щодо утримання не виникає. Тому одночасно в одному провадженні із вирішенням питань про визнання чи оспорювання батьківства (материнства) вирішується питання про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини шляхом об'єднання таких вимог та такі вимоги розглядаються у загальному позовному провадженні. У випадку, якщо боржник вже сплачує аліменти на утримання інших осіб, то

відповідно до абз. 2 п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» «суд має вчинити передбачені ЦПК України дії щодо залучення одержувача аліментів до участі у справі. Останній залучається до участі у справі, як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, оскільки рішення суду може вплинути на права та обов'язки особи, яка вже отримує аліменти від платника аліментів» [108]. Отже, якщо є спір щодо встановлення чи оспорювання батьківства (материнства) або необхідно залучити третіх осіб у справах про стягнення аліментів на неповнолітню дитини, то суд відповідно до ст. 165 ЦПК України відмовляє у видачі судового наказу. Аналогічне положення міститься у п. 14 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних прав «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» від 23 грудня 2011 року № 14 в якому зазначається, що «суддя має відмовити у прийнятті заяви про видачу судового наказу на підставі п. 1 ч. 3 ст. 100 ЦПК України, якщо така вимога пов'язана із необхідністю залучення інших зацікавлених осіб (зокрема, особи, яка вже отримує аліменти від боржника)» [115].

Проаналізувавши вищенаведене, необхідно зауважити, що не завжди суд може встановити дані обставини щодо необхідності залучення інших заінтересованих осіб та ухвалює судовий наказ, оскільки суд здійснює дослідження доказів поданих тільки заявником. Відповідно до ч. 1 ст. 170 ЦПК України боржник обмежений правом подання заяви про скасування судового наказу у випадку видачі даного наказу на вимогу стягнення аліментів на дитину та згідно з ч.3 ст.167 ЦПК України судовий наказ оскарженню в апеляційному порядку не підлягає. У разі видачі судового наказу щодо справ про стягнення аліментів на дитину, то відповідно до п. п. 4, 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, судовий наказ може бути переглянуто тільки за нововиявленими обставинами. А у випадку, якщо у боржника є особи, яких він утримує, то він

може звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів у позовному провадженні.

На підтвердження вищенаведених обставин у справах про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні заявник може надати наступні письмові докази:

- свідоцтво про народження дитини, яке буде підтверджувати факт походження дитини від батьків та вік дитини;
- свідоцтво про шлюб або рішення суду про розірвання шлюбу;
- письмовий доказ, який буду посвідчувати те, з ким проживає дитина; це може бути рішення суду про розірвання шлюбу, якщо разом з вимогою про розірвання шлюбу розглядалась вимога про визначення місця проживання дитини; рішення суду або органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини; договір нотаріально завірений про визначення місця проживання дитини у добровільному порядку;
- довідки про доходи боржника;
- якщо дитина находиться на вихованні у інших осіб, то відповідне рішення про встановлення опіки/ піклування.

За загальними правилами наказного провадження до заяви про видачу судового наказу додаються також документ, що підтверджує сплату судового збору (ч. 3 ст. 163 ЦПК України). Згідно із ст. 164 ЦПК України за подання заяви про видачу судового наказу справляється судовий збір у розмірі, встановленому законом. Однак, Закон України «Про судовий збір» у п.3 ч.1 ст. 5 передбачає звільнення від сплати судового збору заявника у разі подання заяви щодо видачі судового наказу про стягнення аліментів.

Заява підписується заявником або його представником, якщо заява підписана представником то до заяви повинно бути додано документ, що підтверджує його повноваження.

Якщо заяву про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини подано в електронній формі до боржника, який має зареєстровану офіційну

електронну адресу, заявник у подальшому повинен подавати будь-які процесуальні та інші документи, пов’язані з розглядом його заяви виключно в електронній формі.

Також відповідно до ч. 5 ст. 163 ЦПК України заявник має право відкликати заяву про видачу судового наказу до її розгляду судом.

Відповідно до ст. 165 ЦПК України суддя має право відмовити у видачі судового наказу, якщо :

1) заява подана з порушеннями вимог форми та змісту заяви про видачу судового наказу, яка передбачена ст. 163 ЦПК України;

2) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

3) заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам ст. 161 ЦПК України;

4) наявні обставини, передбачені ч.6 ст. 186 ЦПК України;

5) з моменту виникнення права вимоги пройшов строк, який перевищує позовну давність, встановлену законом для такої вимоги, або пройшов строк, встановлений законом для пред’явлення позову в суд за такою вимогою. Щодо даної підстави, то вона не застосовується у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, оскільки по даній категорії справ не передбачається позовна давність, оскільки батьки зобов’язані утримувати своїх неповнолітніх дітей від народження до повноліття (ч. 1 ст. 181 СК України). Отже, заява про видачу судового наказу за вимогою про присудження аліментів може бути подана до суду в будь-який момент, незалежно від того, скільки часу минуло з моменту виникнення права на аліменти, але до досягнення дитини повноліття.

Також, необхідно звернути увагу, що сімейним законодавством (ч. 2 ст. 191 СК України) передбачається стягнення аліментів за минулий час. З цього приводу справедливо зазначають науковці, що «стягнення аліментів за минулий час в порядку наказного провадження не допускається, оскільки в цьому випадку буде мати місце спір про право» [76, с. 127].

6) судом раніше виданий судовий наказ за тими самими вимогами, за якими заявник просить видати судовий наказ;

7) судом раніше відмовлено у видачі судового наказу з підстав, передбачених пунктами 3-6 частини першої цієї статті;

8) із поданої заяви не вбачається виникнення або порушення права грошової вимоги, за якою заявником подано заяву про видачу судового наказу;

9) заяву подано з порушенням правил підсудності. Щодо даної вимоги, то необхідно зазначити що відповідно п. п. 5-9 ст.165 ЦПК України передбачається порядок визначення місця проживання або знаходження боржника - фізичної особи, а саме : «у разі якщо боржником у заяві про видачу судового наказу вказана фізична особа звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання фізичної особи - боржника. Така інформація має бути надана протягом п’яти днів з моменту отримання відповідним органом реєстрації місця проживання (перебування) особи відповідного звернення суду. У разі якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи - боржника, суд відмовляє у видачі судового наказу» [187].

Деякі науковці не вдаючись до дискусій вважають, що дане положення законодавства є недоліком наказного провадження у справах щодо стягнення аліментів [137, с. 76]. З точки зору визначення підсудності, то заява про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, як вже зазначалось, подається за місцем проживання заявника, отже дитини.

Про відмову у видачі судового наказу суддя постановляє ухвалу не пізніше десяти днів з дня надходження до суду заяви про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини.

Якщо відсутні підстави про відмову у видачі судового наказу, то суд розглядає заяву про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини без виклику учасників справі на підставі існуючих

безспірних доказів. Така заява розглядається судом без проведення судового засідання протягом п'яти днів з дня її надходження, або протягом п'яти днів з дня отримання судом у порядку, передбаченому ч. ч. 5, 6 ст. 165 ЦПК України, інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – боржника. Розглянувши заяву про видачу судового у справах про стягнення аліментів суддя видає судовий наказ або постановляє ухвалу про відмову у видачі судового наказу (ст. 167 ЦПК України).

3.2. Судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини

Відповідно до ч. 1ст. 160 ЦПК України судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК України.

Судовий наказ, який видається за результатами розгляду зави про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини повинен відповідати вимогам визначених у ст. 168 ЦПК України.

Щодо змісту судового наказу, то законодавець передбачає у ст. 168 ЦПК України тільки реквізити, що повинні міститись у судовому наказі та не поділяє його на певні частини як, наприклад, рішення суду, що складається з чотирьох частин (вступна, описова, мотивувальна і резолютивна) з зазначенням відомостей, які містяться в кожній із цих частин (ст. ст. 260, 265 ЦПК України). Такий підхід, як справедливо стверджує І. В. Андронов «не можна вважати вдалим рішенням з точки зору юридичної техніки навіть з огляду на простоту даного виду судових актів» [3, с. 278].

Однак, в теорії цивільного процесуального права науковці зазначають, що судовий наказ по своїй структурі має певні частини. Одні автори зазначають, що «через специфіку наказового провадження, що полягає у спрощеному варіанті розгляду заяви, зміст судового наказу істотно відрізняється від змісту судового рішення: він містить у собі лише три частини

— вступну, мотивувальну і резолютивну [189, с. 289]. Інші, вважають, що «судовий наказ є невмотивованим судовим актом, у його змісті відсутня мотивувальна частина» [16, с. 138].

Такої ж точки зору дотримується й В. В. Комаров та зазначає, що «судовий наказ містить тільки вступну та резолютивну частину, оскільки судовий наказ не містить мотивів суду, в ньому тільки вказується закон, на підставі якого боржник зобов'язаний здійснювати певні дії» [121, с. 293].

З цього приводу слушною є думка І. В. Андронова, який зазначає, що «дійсно, саме лише посилання на норму закону, застосовану судом, не можна вважати належним мотивуванням судового рішення. Однак відсутність належного мотивування ще не свідчить про відсутність мотивувальної частини як структурного елемента судового наказу. В мотивувальній частині судового наказу міститься посилання на закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги. Вказуються як норми матеріального, так і процесуального права» [3, с. 280].

Отже, на підставі вищенаведеного судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини, складається із наступних частин:

- вступна частина, в якій зазначається: дата видачі наказу; найменування суду, прізвище та ініціали судді, який видав судовий наказ; повне ім'я стягувача і боржника, їх місце проживання чи перебування, реєстраційний номер облікової картки платника податків стягувача та боржника за його наявності або номер і серія паспорта стягувача та боржника, а також інші дані, якщо вони відомі суду, які ідентифікують стягувача та боржника;

- мотивувальна частина, яка містить посилання на закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги. В даній частині необхідно зазначати норми матеріального права, а також і на норми процесуального права.

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства рішення суду про стягнення аліментів підлягають негайному виконанню (п.1 ч.1 ст. 430 ЦПК України). В доктринах цивільного процесуального права ведуться певні

дискусії щодо звернення до негайного виконання судового наказу. Одні науковці зазначають про «неприпустимість звернення судового наказу до негайного виконання, аргументуючи це тим, що судовий наказ видається заявникові для виконання після набрання ним законної сили» [43, с. 63]. Інші вважають, що судовий наказ можливо звернути до негайного виконання [73].

Про можливість звернення судового наказу про стягнення аліментів на дитину до негайного виконання передбачено у абз. 2 п.14 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011 року № 14 «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження», а саме «судовий наказ про стягнення аліментів у межах суми платежу за один місяць підлягає негайному виконанню, а згідно з частиною другою цієї статті суд має право допустити негайне виконання судового наказу в разі стягнення всієї суми заборгованості із заробітної плати» [115].

Отже, необхідно зазначити судові накази про стягнення аліментів на дитину підлягають негайному виконанню. Отже, суд в мотивувальний частині повинен посилатися на п. 1 ч.1 ст. 430 ЦПК звертаючи судовий наказ про стягнення аліментів до негайного виконання.

- резолютивна частина, в якій повинно бути зазначено яка сума аліментів стягується з боржника на утримання неповнолітньої дитини. Також, необхідно звернути увагу, що вимоги про стягнення аліментів відповідно до п.п. 4-5 ч.1 ст. 161 ЦПК України підлягають стягненню в повному обсязі, тому суд в резолютивній частині зазначає про задоволення вимог заявника щодо стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини. У разі понесенням заявником витрат щодо розгляду справи, зазначається яка сума підлягає стягненню з боржника на користь заявника. Також в резолютивній частині судового наказу зазначається, що під час розгляду вимог у порядку наказного провадження та видачі судового наказу суд не розглядає обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті.

У резолютивній частині також повинно міститись відомості щодо дати набрання судового наказу законної сили, дата його видачі стягувачу та строк пред'явлення до виконання. В даній частині судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини повинно бути зазначено, що такий наказ підлягає негайному виконанню, у межах суми платежу за один місяць або всієї суми (п. 1 ч.1 ст. 430 ЦПК України).

Відповідно до п. 16 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011 року № 14 «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» встановлюється, що судовий наказ за своїм змістом повинен відповідати вимогам, що визначені в ЦПК. Оскільки судовий наказ одночасно є виконавчим документом, то він повинен відповідати й вимогам що застосовуються до виконавчого документа» [115].

У чинному ЦПК України прямої вказівки, що судовий наказ є одночасно й виконавчим документом не має, на відміну від минулої редакції ЦПК України, а саме у минулій редакції у ч. 2 ст. 103 ЦПК України зазначалось, що судовий наказ має відповідати вимогам виконавчого документу відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Однак відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» судовий наказ є виконавчим документом, отже судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини за своїм змістом повинен відповідати також й вимогам, що визначенні у ст. 168 ЦПК України та у ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження».

Також у юридичній літературі зазначається, що у судовому наказі про стягнення аліментів, окрім реквізитів, передбачених ст. 168 ЦПК України, мають міститися відомості про ім'я і дату народження дитини (дітей), на утримання якої (яких) стягуватимуть аліменти, строк стягнення аліментів. Так, наприклад, А. А. Трофімов запропонував крім вищенаведених даних, вказувати у таких судових наказах дату та місце народження боржника, місце його роботи, момент, із якого стягують аліменти [168, с. 24]. Однак, щодо

вимоги про дату народження боржника, то дана вимога вже передбачена у ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження».

Оскільки судовий наказ щодо стягнення аліментів на утримання дитини не підлягає скасуванню, то в резолютивній частині судового наказу не зазначаються відомості про порядок та строки подання заяви про скасування судового наказу. Однак, необхідно зазначити, про можливість перегляду судового наказу про стягнення аліментів за нововиявленими обставинами. Щодо даного питання у нормах цивільного процесуального законодавства є певна неузгодженість, а саме у ч. 1 ст. 423 ЦПК України зазначається, що «рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами» [187]. З даної норми вбачається, що судовий наказ не входить до переліку актів, що підлягають перегляду за нововиявленими обставинами. Отже, з метою усунення законодавчих прогалин, вважаємо за необхідне доповнити ч. 1 ст. 423 ЦПК України, та викласти у наступній редакції:

«1. Рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами. Судовий наказ, яким закінчено розгляд справи про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей), що набрав законної сили, може бути переглянутий за нововиявленими обставинами».

Цікавим вважається приклад судової практики, а саме Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 28 березня 2018 року (справа № 753/698/18; провадження № 8/753/10/18). Мати неповнолітньої дитини звернулась до суду із заявою про перегляд судового наказу, постановленого Дарницьким районним судом м. Києва від 07 грудня 2017 року про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дочки, за нововиявленими обставинами. У своїй заяві зазначила, що при видачі судового наказу суду не були відомі факти, які суттєво впливають на розгляд справи. До таких підстав вона відносить те, що вона активно приймає участь

у вихованні, розвитку та утриманні своєї дочки. Крім того, дочка постійно проживає разом з нею в одній квартирі. Суд розглянувши заяву прийшов до висновку про задоволення вимог»[124].

З аналізу даного рішення вбачається, що суд задовольняє вимоги на підставі визначеної п.1.ч.2 ст. 423 ЦПК України, а саме: «підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи». Аналогічна підстава передбачена й у п.3 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» від 30 березня 2012 року № 4 [109].

Однак, якщо розглянути дану підставу, то законодавець передбачає, що це повинні бути істотні обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи. Але особа, яка звертається з заявою про перегляд судового наказу про стягнення аліментів на дитину відповідно до вищенаведеної справи, знала про обставини, які існували на момент розгляду справи та зазначає про них в самої заяві. Тому, виникає питання, чи можливо взагалі відповідно до даної підстави переглядати судовий наказ про стягнення аліментів?

Також необхідно врахувати той факт, що питання про те, які обставини можна вважати істотними, є оціночним, і вирішуються судом у кожному конкретному випадку з урахуванням того, чи ці обставини могли спростувати факти, покладені в основу судового рішення, та вплинути на висновки суду під час його ухвалення таким чином, що якби вказана обставина була відома особам, які беруть участь у справі, то зміст судового рішення був би іншим.

В юридичній літературі по-різному надається тлумачення поняттю нововиявлені обставини. Однак незважаючи на це, майже всі науковці сходяться на тому, що нововиявлені обставини – це юридичні факти об'єктивної дійсності, а не висновки або доводи учасників справи, і це не

викликає сумнівів. Нововиявлені обставини є об'єктивними, незалежними від свідомості існуючих явищ, дій, подій, процесу матеріального світу, які не були відомі заявнику на час розгляду справи.

Нововиявлені обставини мають підтверджуватися фактичними даними (доказами), що в установленому порядку спростовують факти, покладені в основу судового рішення. Суд має право скасувати судове рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини можуть вплинути на юридичну оцінку обставин, здійснену судом у судовому рішенні, що переглядається. Не можна допускати скасування рішення що вступило в закону силу на підставі лише голослівного твердження про відкриття нових обставин. Необхідно переконатися в тому, що зазначені обставини дійсно існували, інакше судове рішення втратить стабільність і авторитет як акт правосуддя.

Відповідно до ч. 4 ст. 423 ЦПК України не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами: «1) переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи; 2) докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом» [187].

Також, необхідно врахувати особливий порядок розгляду заяв про видачу судового наказу про стягнення аліментів на дитину. Отже, суд у порядку наказного провадження досліджує тільки докази (документи), які надані заявником. Якщо ж обставини не були предметом дослідження у наказному порядку та не надавалась їм оцінка, тоді як вони можуть вплинути на висновки суду під час винесення судового наказу? Вважаємо за можливе перегляд судового наказу про стягнення аліментів у зв'язку з нововиявленими обставинами. Необхідно також враховувати, що при видачі судового наказу не розглядалася обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті. Крім того, боржник позбавлений права пред'явити заяву про скасування судового наказу, а має право тільки на перегляд судового наказу за нововиявленими обставинами.

Слушною є позиція Верховного Суду, який у своїй постанові від 16 жовтня 2019 року (справа № 554/325/16-ц; провадження № 61-20049св19) встановивши наявність обставини, яка суттєво впливає на прийняте судом рішення, а саме, «що при видачі судового наказу від 18 березня 2019 року суду не було відомо про наявність судового наказу від 13 грудня 2018 року, за яким вже стягнуто аліменти на утримання неповнолітнього на користь матері, місцевий суд ухвалив справедливе рішення про скасування судового наказу № 263/2998/19 (2-н/263/165/2019) від 18 березня 2019 року та відмову у видачі судового наказу. Мотивуючи своє рішення тим, що законодавством визначені способи захисту порушеного права боржника у випадку видачі судового наказу про стягнення аліментів (пункт 4 частини першої статті 161 ЦПК України) є подання позову про зменшення розміру аліментів або звернення до суду із заявою про перегляд такого судового наказу за нововиявленими обставинами. При розгляді вказаної справи суд дійшов висновку про неможливість одночасного існування двох судових наказів із тотожних підстав. Апеляційний суд визначив, що судовий наказ за яким вже стягуються аліменти не відноситься до нововиявленої обставини та скасував ухвалу місцевого суду. При цьому залишивши поза увагою, що у п. 6 ч. 1 ст. 165 ЦПК України однією з підстав для відмови у видачі судового наказу визначено той випадок, коли судом раніше виданий судовий наказ за тими самими вимогами, за якими заявник просить видати судовий наказ» [92].

Існують також і інші прогалини у цивільному процесуальному законодавстві щодо перегляду судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини у зв'язку з нововиявленим обставинами, на які доречно звертає увагу І. В. Андронов. Так, автор у своєї роботі зазначає про недосконаліть щодо правового регулювання порядку перегляду та скасування судових наказів про стягнення аліментів на утримання дітей, а саме, що «у зв'язку з відсутністю у переліку актів, що можуть переглядатись за нововиявленими обставинами судового наказу призвела до того, що положення ч. 4 ст. 429 ЦПК України не містять відповіді на питання, який саме

судовий акт повинен ухвалити суд у випадку скасування судового наказу, що переглядається» [3, с. 292].

Так, насправді, з аналізу судової практики вбачається, що у разі задоволення заяви про перегляд судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини з підстав, визначених ч.2 ст. 423 ЦПК України суд в одному випадку приймає рішення суду про скасування судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини [125], а в іншому ухвалу суду [180].

Якщо розглянути приписи цивільного процесуального законодавства, то відповідно до ч.4 ст. 429 ЦПК України передбачається, що у випадку задоволення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами з підстав, визначених ч.2, п.п. 1, 3 ч.3 статті 423 ЦПК України, та скасування судового рішення, що переглядається в залежності від того який акт переглядається судом буде винесено відповідно або рішення суду, або ухвала, або постанова.

Отже положення вищенаведеної норми не передбачає, який судовий акт повинен бути винесений у разі задоволення заяви про перегляд судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини з підстав, визначених законодавством, та скасування судового наказу, що переглядається. Що в свою чергу призводить до різної судової практики, та потребує відповідних змін до цивільного процесуального законодавства.

Цивільним процесуальним законодавством встановлюється порядок складання, підписання та направлення стягувачу судового наказу (ч. 3 ст. 168 ЦПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 172 ЦПК України судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини набирає законної сили у день його видачі.

Після видачі судового наказу суд не пізніше наступного дня надсилає його копію боржникові відповідно до положень ст.169 ЦПК України. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача про видачу судового наказу разом з доданими до неї документами.

Суд протягом п’яти днів з дня набрання судовим наказом законної сили надсилає його копію стягувачу (ч. 2 ст. 172 ЦПК України).

Здійснивши аналіз судової практики та доктрин цивільного процесуального права необхідно визначити певні особливості судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини, а саме судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини :

1) є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей);
2) видається тільки з чітким дотримання вимог визначених у п.п.4-5 ч.1 ст. 161 ЦПК України за умови відсутності спору;
3) повинен відповідати вимогам ст. 168 ЦПК України та ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження»;
4) за своїм змістом складається із 3 частин: вступної, мотивувальної та резолютивної;
5) видається тільки у випадку, якщо задовольняється вимога в повному обсязі;
6) підлягає зверненню до негайного виконання відповідно до ст. 430 ЦПК України;
7) в ступає в закону силу у день його видачі (ч. 1 ст. 172 ЦПК України);
8) не підлягає скасуванню, отже боржник позбавлений права пред’явлення заяви про скасування такого наказу;
9) не може бути оскаржений в апеляційному порядку. Однак, може бути переглянутий у зв’язку з нововиявленими обставинами.

ВИСНОВКИ

Не претендуючи на остаточне вирішення окреслених у дисертаційному дослідженні проблем, за результатами проведеної наукової роботи отримано низку власних теоретичних висновків, що стосуються процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві, а також сформульовано окремі практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства. До таких висновків, зокрема, належать наступні:

1. Формування правового регулювання аліментних зобов'язань в Україні є тривалим історичним процесом. Його вдосконалення продовжується і на сучасному етапі розвитку вітчизняної правової системи. На підставі дослідження становлення та розвиток правового регулювання аліментних зобов'язань встановлено, що даний інститут пройшов певні етапи, розвитку, а саме :

1. період Київської Русі, під час якого шлюбно-сімейні правовідносини регулювалися звичаєвим правом (X ст. – XIV ст.);
2. період Литовсько-польської доби (XV ст. - XVIII ст.);
3. період Російської імперії (XVIII - початок XX ст.);
4. радянський період (1917 р. -1991 р.);
5. сучасний період незалежної України (з 1991 р. по теперішній час).

Додатково аргументовано необхідність поділу етапу сучасного періоду незалежної України на: 1) період з 1991 р. - 2002 р. та 2) з 2002 р. – по теперішній час.

2. Запропоновано визначення поняття «аліменти», а саме : аліменти – це виплати щодо утримання дітей, одного з подружжя, інших членів сім'ї та родичів в грошовій і (або) в натуральній формі, що сплачуються відповідно до рішення суду або договору в примусовому порядку особою, яка відповідно до норм сімейного законодавства зобов'язана здійснювати таке утримання.

Щодо дослідження «аліментних зобов'язань» встановлено, що аліментні зобов'язання відносяться до сімейних правовідносин, оскільки регулюються

СК України, та відрізняються від зобов'язань у цивільному праві, оскільки мають певні свої особливості, а саме : аліментні зобов'язання виникають тільки між суб'єктами сімейних правовідносин; аліментні зобов'язання виникають тільки з підстав, які визначені сімейним законодавством; аліментні зобов'язання носять особистий характер; аліментні зобов'язання не підлягають зворотному стягненню тощо.

Додатково аргументовано про доцільність визначення поняття «аліментне зобов'язання» як правовідносин, що регулюються сімейним законодавствам України відповідно до якого одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов та порядку, що визначені законодавством, а друга сторона має право вимагати виконання такого обов'язку.

Підтримано позицію науковців, які розмежують поняття «аліменти» та «утримання», оскільки дані поняття мають різне значення, різне наповнення та зміст, однак перебувають у стосунках підпорядкування. Аналізуючи норми сімейного законодавства та доктрини сімейного права встановлено, що «утримання» є більш ширшим за «аліменти», оскільки утримання здійснюється у добровільному порядку особами, які відповідно до сімейного законодавства зобов'язані утримувати, а у випадках не здійснення добровільного обов'язку щодо утримання застосовується стягнення аліментів у примусовому порядку за рішенням суду або за виконавчим написом нотаріуса.

3. Встановлено, що аліментні зобов'язання батьків і дітей поряд з аліментними зобов'язаннями подружжя належать до аліментних зобов'язань першої черги, оскільки зазначені особи зобов'язані надавати утримання одне одному незалежно від наявності у них інших родичів (аліменти другої черги – зобов'язання щодо взаємного утримання баби, діда, внуків, братів, сестер, третьої черги – аналогічні зобов'язання мачухи, вітчима, падчерки, пасинка, вихователя і вихованців, є додатковими (субсидіарними)).

Відповідно до проведеного дослідження, аргументовано, що підстави звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів збігаються з підставами виникнення права на стягнення аліментів, що визначені нормами сімейного законодавства, однак вони різняться в залежності від виду таких зобов'язань.

Додатково обгрунтовано, що обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися після досягнення повноліття виникає за обов'язкової сукупності таких підстав як : досягнення дочкою, сином віку повноліття (18 років), право отримання аліментів належить повнолітній особі до 23 років; продовження навчання (не залежить від форми навчання) повнолітніми сином, дочкою; потреба у зв'язку з навчанням у матеріальній допомозі; наявність у батьків можливості надавати таку допомогу.

4. З урахуванням аналізу чинного процесуального законодавства, встановлено, що розгляд справ про стягнення аліментів у судовому порядку має певні ознаки, а саме:

- справи про стягнення аліментів відносяться до цивільної юрисдикції. В судовому порядку дана категорія справ розглядається у випадку, якщо в добровільному порядку не виконаний обов'язок щодо сплати аліментів.

- справи про стягнення аліментів розглядаються у цивільному судочинстві в порядку загального позовного провадження або спрощеного позовного провадження, наказного провадження відповідно до вимог визначених цивільним процесуальним законодавством України. Однак у порядку наказного провадження можуть розглядатись справи про стягнення аліментів тільки на утримання неповнолітньої дитини;

- справи про стягнення аліментів незалежно від того чи розглядаються вони в порядку позовного (загального або спрощеного) або в порядку наказного провадженнях можуть застосовуватись правила альтернативної підсудності (за вибором позивача (заявника)) відповідно до ч. 1 ст. 28 ЦПК України;

- з вимогою про стягнення аліментів може звернутись до суду особа, якій виповнилось чотирнадцять років, з метою захисту свої прав та інтересів, що випливають із сімейних правовідносин;

- справи про стягнення аліментів не можуть розглядатись в третейському суді;

- за подачу позовної заяви (заяви) у справах про стягнення аліментів не сплачується судовий збір.

5. Підтримано та додатково аргументовано, що у справах про стягнення аліментів позивачем буде сама особа, яка має право на утримання, не залежно від віку, оскільки вона є суб'єктом спірних матеріальних правовідносин та власником одержаних аліментів. Якщо така особа недосягла повноліття, то в її інтересах звертається до суду як законний представник (мати, батько, опікун піклувальник тощо), або орган та особа, які мають право звернення з заявою до суду в інтересах інших осіб. Відповідачем є особа, яка відповідно до сімейного законодавства повинна виконувати обов'язок щодо сплати аліментів в примусовому порядку.

6. З урахуванням аналізу нормативних положень та основних теоретичних напрацювань визначено, що у справах про стягнення аліментів, в тому числі й стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, сторони у позовному провадженні мають право на укладення мирової угоди на будь-якій стадії процесу.

Також, відповідно до норм цивільного процесуального законодавства встановлено, що сторони можуть подати клопотання про врегулювання спору за участю судді у справах про стягнення аліментів, що розглядаються у порядку загального позовного провадження. Щодо розгляду справ про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження, то даний інститут не застосовується.

Встановлено, що у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, суд має право з власної ініціативи збирати відповідні

докази для підтвердження обставин по справі, у випадках коли це необхідно для їх захисту.

Аргументовано, що при наявності всіх умов, визначених у ст. 280 ЦПК України, суд може постановити ухвалу про розгляд справи про стягнення аліментів у заочному порядку.

Запропоновано на законодавчому рівні відновити положення про надання право суду до розгляду справи по суті у порядку позовного провадження за клопотанням позивача постановити ухвалу про тимчасове стягнення аліментів до набрання рішенням суду про стягнення аліментів законної сили. Також, передбачити порядок щодо визначення строку тимчасового отримання аліментів, а саме аліменти на неповнолітніх дітей виплачуються з моменту пред'явлення позову до моменту набрання рішенням суду про стягнення аліментів законної сили. Розмір тимчасово сплачуваних аліментів визначається щодо аліментних зобов'язань батьків і дітей за правилами сімейного законодавства України. Ухвали про тимчасове стягнення аліментів на неповнолітню дитину є одночасно виконавчим документом. В подальшому при задоволенні позовних вимог про стягнення аліментів, аліменти будуть нараховуватись з моменту набрання рішенням суду законної сили.

Запропоновано з метою недопущення порушення прав та інтересів дитини на належне утримання, на законодавчому рівні закріпити право суду при розгляді справ про розірвання шлюбу вийти за межі заявлених вимог та з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів у випадках, якщо така вимога не заявлена особою з ким визначено місце проживання дитини та не вирішена в добровільному порядку. Також надати право суду, у разі якщо мати, батько відмовляються отримувати аліменти, приймати рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України та зобов'язати матір, батька дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду.

7. Встановлено, що справи про стягнення аліментів можуть розглядатись в прощеному позовному провадженні за певної вимоги, а саме: якщо справа про стягнення аліментів не об'єднана для розгляду з іншою вимогою, яка витікає з сімейних правовідносин, наприклад, з вимогою про встановлення та оспорювання батьківства, позбавлення батьківських прав, визначення місце проживання дитини тощо.

Додатково аргументовано, що суд при відкритті провадження у справах про стягнення аліментів, якщо є клопотання позивача про розгляд справи в спрощеному позовному провадженні не вирішує питання щодо віднесення такої справи до малозначних справи, оскільки дана категорія справ відноситься до малозначної справи відповідно до закону, то підставами розгляду такої справи в порядку спрощеного провадження визначені у п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України, ст. 274 ЦПК України. Встановлено, що достатньо буде зазначити в ухвалі про відкриття провадження у справі, що така справа є малозначною в силу закону та підлягає розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, посилаючись на відповідні підстави визначені законом.

При аналізі питання щодо права відповідача подати заперечення проти розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження встановлено та додатково аргументовано, що дане правило не застосовується щодо справ про стягнення аліментів.

8. З урахуванням аналізу чинного законодавства, за результатами дослідження вимог, за якими може бути виданий судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини, зроблено висновок, що до таких вимог необхідно віднести: якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину; якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку

якщо ця вимога не пов’язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; якщо при стягненні аліментів на дитину не ставиться також питання про встановлення батьківства (материнства) й не оспорюється це право, оскільки в наказному провадженні розгляд спорів про право не допускається; якщо немає необхідності залучення до розгляду справи інших заінтересованих осіб.

Встановлено, що з заявою про видачу судового наказу у справах про стягнення аліментів на утримання дитини можуть звернутися ті самі особи, які мають право на звернення й у позовному провадженні, а саме один із батьків або інших законний представник дитини, разом з яким проживає дитина, органи опіки та піклування, адміністрація закладу, в якому перебуває дитина тощо. Додатково аргументовано, що дитина в даному випадку буде заявником, в силу того, що вона є неповнолітньої, то в її інтересах можуть звернутись законні представники або органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб відповідно сімейного законодавства України. Боржником у зазначеній категорії справ є носій відповідного обов’язку утримувати дитину (один із батьків дитини або інші члени сім’ї та родичі, на яких законом покладено обов’язок утримувати дитину: дід, баба, брати, сестри, мачуха, вітчим та інші особи (статті 265, 267–269 СК України) тощо).

Підтримано позицію науковців, які вважають, що справи про стягнення аліментів на повнолітніх дітей та непрацездатних повнолітніх дітей не можуть розглядатись у порядку наказного провадження.

З аналізу норм цивільного процесуального законодавства встановлено, що у порядку наказного провадження обов’язок по доказуванню покладається тільки на заявника. У зв’язку з цим процедура доказування є спрощеною на відміну від позовного провадження. Встановлено, що у справах позовного провадження на формування предмета доказування впливають учасники справи (позивач, відповідач, треті особи), а у справах наказного провадження

- докази пред’являються тільки заявником, тому і вплив на формування предмета доказування має тільки заявник.

9. Аргументовано, що судовий наказ за своєю структурою містить такий елемент як мотивувальну частину, не звертаючи на те, що у судовому наказі відсутнє належне мотивування, вданій частині обов’язково повинні бути зазначені норми як процесуального так і матеріального права. Отже судовий наказ у справах про стягнення аліментів складається з трьох частин, а саме : вступна частина, мотивувальна частина, резолютивна частина.

Підтримано та аргументовано про можливість звернення судового наказу про стягнення аліментів до негайного виконання відповідно до ст. 430 ЦПК України.

З аналізу норм цивільного процесуального законодавства встановлено певну неузгодженість щодо можливості перегляду судового наказу про стягнення аліментів за нововиявленими обставинами, а саме відповідно до ч. 1 ст. 423 ЦПК України судовий наказ не входить до переліку актів, що підлягають перегляду за нововиявленими обставинами. Запропоновано внести відповідні зміни та доповнити дану норму положенням, що судовий наказ, яким закінчено розгляд справи про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини (дітей), що набрав законної сили, може бути переглянутий за нововиявленими обставинами.

Здійснивши аналіз судової практики та доктринальні положення цивільного процесуального права встановлені певні особливості судового наказу про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, а саме : судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей); судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) видається тільки з чітким дотримання вимог визначених у п.п.4-5 ч.1 ст. 161 ЦПК України за умови відсутності спору; судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) повинен відповідати вимогам ст. 168 ЦПК України та ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження»; судовий

наказ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) за своїм змістом складається із 3 частин: вступної, мотивувальної та резолютивної; судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) видається тільки у випадку, якщо задовольняється вимога в повному обсязі; судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) підлягає зверненню до негайного виконання відповідно до ст. 430 ЦПК України; судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) в ступає в закону силу у день його видачі (ч. 1 ст. 172 ЦПК України); судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) не підлягає скасуванню, отже боржник позбавлений права пред'явлення заяви про скасування такого наказу; судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) не може бути оскаржений в апеляційному порядку, однак може бути переглянутий у зв'язку з нововиявленими обставинами.

На основі теоретичних пропозицій та висновків запропоновано зміни та доповнення до нормативно-правових актів щодо підстав та процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів, серед яких:

Сімейний кодекс України:

ч. 3 ст. 199 СК України та викласти в наступній редакції:

3. «Право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів мають повнолітні дочка, син, які продовжують навчання до 23 років».

ч. 3 ст. 112 СК України доповнити нормою та викласти наступній редакції :

«При задоволенні позову про розірвання шлюбу, якщо у подружжя є неповнолітні діти, суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на їх утримання, якщо така вимога не заявлена особою з ким визначено місце проживання дитини та не вирішена в добровільному порядку. У разі якщо мати, батько з ким залишається проживати неповнолітня дитина відмовляються отримувати аліменти, суд зобов'язує їх відкрити протягом місяця після набрання рішенням суду законної сили особистий рахунок на ім'я дитини для перерахування аліментів».

Цивільний процесуальний кодекс України:

ЦПК України доповнити статтею «Стягнення аліментів на неповнолітніх дітей до вирішення спору судом» та викласти в наступній редакції:

«1. У справі про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей до розгляду справи по суті у порядку позовного провадження суд вправі за клопотанням сторони постановити ухвалу про тимчасове стягнення аліментів з моменту пред'явлення позову до набрання рішенням суду про стягнення аліментів законної сили.

2. Розмір стягуваних аліментів на неповнолітніх дітей до вирішення спору - на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину. Якщо аліменти стягуються на неповнолітню дитину у твердій грошовій сумі - у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

3. Ухвала про тимчасове стягнення аліментів на неповнолітню дитину є одночасно виконавчим документом та підлягає негайному виконанню. В подальшому при задоволенні позовних вимог про стягнення аліментів, аліменти будуть нараховуватись з моменту набрання рішенням суду законної сили».

ч. 1 ст. 423 ЦПК України доповнити та викласти у наступній редакції:

«1. Рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами. Судовий наказ, яким закінчено розгляд справи про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей), що набрав законної сили, може бути переглянутий за нововиявленими обставинами».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/

2. European Judicial Systems. Edition 2014 (data 2012): Efficiency and Quality of Justice, Council of Europe, 2014. Available at: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014//Rapport_2014_en.pdf

3. Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 435 с.

4. Антокольская М. В. Алиментные обязательства : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 1988. 25 с.

5. Антокольская М. В. Семейное право : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрист, 2002. 336 с.

6. Афанасьєва Л. В. Аліментні зобов'язання інших членів сім'ї та родичів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2002. № 1. С.33-40

7. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. 15 с.

8. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 224 с.

9. Балацька О. Р., Мартинюк Т. О. Новели сімейного законодавства щодо захисту прав дитини на належне утримання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2020. № 1. URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20bornnu.pdf

10. Бережна Т. Процесуальне хуліганство та адвокатська творчість: де межа? *Юридична газета*. 2018. № 32–33 (634–635). С. 20.

11. Бондаренко Н. Л. Завдання стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду. *Вісник Київського національного університету*. 2004. № 60-62. С. 34-36.

12. Бонтлаб В. В. право на звернення до суду за захистом цивільних прав та інтересів: проблеми й перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 110-113.

13. Бошко В. И. Очерки советского семейного права / переработ. и доп. д. ю. н., проф. Рясенцевым В. А. Киев : Государственное издательство политической литературы УССР, 1952. 371 с.

14. Бурдо Е. П. Некоторые положения о корректности применения термина «обязательство» к алиментным правоотношениям. *Бизнес в законе*. 2014. № 3. С. 12–14.

15. Вербіцька М. В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 2. С. 32-36.

16. Вербіцька М. В. Наказне провадження у цивільному процесі України : дис. …канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2011. 231 с.

17. Виконавче провадження : підручник / за ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020. 460 с.

18. Викут М. А. Проблема правового регулирования процессуального положения и деятельности сторон в советском гражданском судопроизводстве : дисс… докт. юрид. наук. Свердловск, 1971. 205 с.

19. Волкова Н. В. Суб’єкти цивільних процесуальних правовідносин у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини. Visegrad Journal on Human Rights». 2017. № 5. С. 66-70.

20. Волкова Н. В. Щодо визначення позивача та відповідача у справах про визнання батьківства у судовому порядку. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.).* Одеса : Фенікс, 2014. С. 27-31.

21. Волкова Н. В. Щодо обов’язку суду приймати рішення про стягнення аліментів на утримання дитини у справах про позбавлення батьківських прав. *Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого*

столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.). Одеса : Юридична література, 2016. С. 18-20.

22. Ворожейкин Е. М., Белякова А. М. Советское право : учебник / под ред.: Грибанов В.П. Москва : Юридическая литература, 1974. 304 с.

23. Гаврилова С. Ю. Судопроизводство по делам об оспаривании отцовства (материнства) : автореф. дисс… канд. юрид. наук : 12.00.15. Саратов, 2001. 34 с.

24. Глазова-Конащук А. В. Порядок стягнення аліментів з іноземців. URL: http://just.cg.gov.ua/web_docs/2950/2017/12/docs/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0 BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0% D0 % BC.pdf.

25. Голубєва Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України : методологічні засади правового регулювання : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 642 с.

26. Грабовська О. Специфіка формування предмета доказування в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С.15-20.

27. Гражданский процесс : учебник / под ред. проф. В. В. Комарова. Харьков : Одиссей, 2001. 704 с.

28. Гресь Н. Н. Договорное регулирование алиментных обязательств по содержанию родителями своих детей. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2105. № 3. С. 49-52. URL: http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/2707

29. Грибанов Ю. Ю. Рассмотрение дел в порядке упрощенного производства в гражданском и арбитражном процессе: сравнительное исследование правовых систем России и Германии : дисс. … канд. юрид. наук: спец.: 12.00.15. Кемерово, 2007. 235 с.

30. Громошина Н. А. Дифференциация и унификация в гражданском судопроизводстве : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15. Москва, 2010. 409 с.

31. Громошина Н. А. Приказное производство // Гражданское процессуальное право : учебник / под. ред. М. С. Шакарян. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 584 с.

32. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т. / редкол.: П. С. Сохань та ін. Київ : Наукова думка, 1991-1998. Т. 10. 408 с.

33. Губанова О. В. Щодо правового регулювання стягнення аліментів на утримання дитини за судовим наказом. *Форум права*. 2019. 56(3). С. 13–20. URL: http://forumprava.pp.ua/files/013-020-2019-3-FP-Hubanova_4.pdf

34. Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект). Харків : Фактор, 2011. 464 с.

35. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Харків : Видавничий будинок «ФАКТОР», 2011. 576 с. URL: http://legalexpert.in .ua/komkodeks/sku/87- sku/3374-180.html.

36. Дайджест правових позицій Верховного Суду у сімейних спорах за І півріччя 2019 року / виконавці: Сандулєєва В., Куриленко Р., Нечипорук І. НААУ Секція з сімейного права. 2019. С. 11. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Daydjest%20pravovih%20pozitsiy%20VS_Ukr%20_SimeynihSporiv.pdf

37. Данилян М. А. К вопросу об истории развития алиментного законодательства в России. Современное право. *Новое в российском законодательстве*. 2012. № 4. С. 157-161.

38. Дерій О. О. Поняття аліментного зобов'язання. *Держава і право. Сер. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць.* 2013. № 59. С. 282-287.

39. Джумагазиева Г. С., Магомедкеримова А. А. История развития отечественного семейного законодательства в области алиментных отношений. *Исследования молодых ученых : материалы IX Междунар. науч. конф. (г. Казань, апрель 2020 г.).* Казань : Молодой ученый, 2020. С. 27-29. URL: https://moluch.ru/conf/stud/archive/368/15744/.

40. Дяченко С. В. Судова практика врегулювання спорів за участю судді в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 9. С. 75-77. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/18.pdf

41. Ерохина Е. В. Европейское семейное право : учебник. Оренбург : ООО ИПК «Университет», 2016. 240 с.

42. Ершова Н. М. Имущественные правоотношения в семье. Москва : Наука, 1979. 160 с.

43. Єрошенко О. Б. Проблеми розгляду вимог щодо стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати, в порядку наказного провадження. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2 (21). С. 59-64.

44. Єфременко В. В. Сторони у справах про стягнення аліментів на дітей. *Форум права*. 2007. № 3. С.97-103. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007- 3/07evvand.pdf

45. Жилин Г. А. Подготовка гражданских дел к рассмотрению в суде кассационной инстанции : дисс. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Екатеринбург, 1991. 207 с.

46. Журавська В. Аліментні зобов'язання. *Юридичний радник*. 2005. № 3. С. 44-46.

47. Заварза Т. В., Бервено С. М., Новікова Л. В.,. Тоцька К. М Порівняльний цивільний процес : навч.-метод. посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 156 с.

48. Зуб О. Ю. Спрощене провадження як модель цивільного судочинстві. *Проблеми законності : зб. наук. пр.* 2015. Вип. 131. С. 62-70.

49. Иванова С. А. Процессуальные особенности рассмотрения дел о взыскании алиментов : учебное пособие. Москва : Издательство Московского университета, 1975. 87 с.

50. Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні : новели позовного провадження. *Право України*. 2017. № 8. С. 33-44.

51. Ізарова І. О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991–2017. *Україна на шляху до Європи : реформа цивільного процесуального законодавства : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 липня 2017 р.) : зб. наук. праць*. Київ : ВД Дакор, 2017. С. 18–35.

52. Ізарова І. О., Притика Ю. Д. Спрощене позовне провадження цивільного судочинства України: виклики першого року застосування в судовій практиці. *Проблеми законності : зб. наук. пр.* 2019. № 145. С. 51-67.

53. Кодекс законів про родину, опіку, одруження і про акти громадянського стану УРСР : прийнятий 30 трав. 1926 р. (ЗУ УРСР. 1926. № 67–69. Ст. 440) ; за ред. від 04 серп. 1936 р. Київ : Юридичне видавництво Народного комісаріату юстиції Союзу РСР, 1938. 80 с.

54. Кодекс законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния Украинской ССР. Официальный текст с изменениями на 10 октября 1954 г. и с приложением постатейно-систематизированных материалов. Москва : Госюриздат, 1954. 103 с.

55. Кодекс про шлюб та сім'ю : Закон України від 20.06.1969 № 2006-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07#Text

56. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984р. № 80731-X. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

57. Конвенція ООН про права дитини. Ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

58. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. *Офіційний вісник України.* 2006. № 32. Ст. 2371.

59. Кондрат'єва Л. А. Деякі процесуальні особливості розгляду справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх осіб. Науковий вісник Чернівецького університету. 2005. Вип. 286: Правознавство. С. 76-80.

60. Кондрат'єва Л. А. Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 199 с.

61. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

62. Корнилов В. Н. Особенности рассмотрения дел о взыскании алиментов. Москва : ВЮЗИ, 1979. 49 с.

63. Костюченко Е. Ю. Алиментные обязательства родителей и детей по законодательству России и Германии: сравнительно-правовой анализ. Смоленск, 2010. 199 с.

64. Коцюруба А. Примирні процедури в цивільному судочинстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2(113). С. 28-32.

65. Кравчук В. М., О. І. Угриновська. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Фактор, 2010. 800 с.

66. Кройтор В. А. Особливості порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 86–93.

67. Куликова М. А., Решетникова И. В. Процессуальные особенности рассмотрения отдельных категорий дел в гражданском судопроизводстве : учеб.-практ. пособие / М. А. Куликова, И. В. Решетникова. Москва : ЮСТИЦИЯ, 2017. 204 с.

68. Курс советского гражданского процессуального права. Судопроизводство по гражданским делам : учебник / отв. ред. А. А. Мельников. Москва : Наука, 1981. Т. 2. С. 30.

69. Лакей І. А., Чеховська І. В. Аліментне зобов'язання на утримання дитини як вид сімейного правовідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 89. С. 88-91.

70. Луспеник Д. Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Харків : Харків юридичний, 2005. 432 с. Серія «Судова практика».

71. Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків : Харків юридичний, 2006. С. 22.

72. Луспеник Д. Д. Роль суду в цивільному змагальному процесі. *Юридичний журнал*. 2004. № 5. С. 116-120.

73. Луспеник Д. Д. Спірні питання судової практики щодо розгляду судами заяв у порядку наказного провадження. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2008. № 1. С. 57-63.

74. Масевич М. Г. Права и обязанности родителей и детей. Москва : Госюриздат, 1962. 70 с.

75. Матросов Н. А. Некоторые вопросы рассмотрения мировыми судьями дел о взыскании алиментов. *Мировой судья*. 2007. № 7. С. 2-7.

76. Наказне провадження в цивільному процесі : монографія / за заг. ред. В. І. Бобрика. Київ : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. 203 с.

77. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос., переробл. і доповн. / за ред. Ю. С. Червоного. Київ ; Одеса : Юрінком Інтер, 2008. 504 с.

78. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 840 с.

79. Никитина В. П. Алименты по советскому семейному праву : учеб. пособие. Саратов : Саратовский юридический институт, 1967. 135 с.

80. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье от 27 июня 1968 г. № 2834-VII. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1968. № 27. С. 241.

81. Пасічник М. С. Руська правда як основний законодавчий документ Давньої Русі. *Квалілогія книги*. 2013. № 1. С. 89–98.

82. Пахман С. В. Обычное гражданское право в России : юридические очерки. Т. II. Семейные права, наследство и опека. Спб., 1879. VII, [I], 400 с.

83. Пергамент А. И. Алиментные обязательства по советскому праву. Москва: Госюриздат, 1951. 167 с.

84. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С. 98-108.

85. Полюк Ю. І. Право на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав за цивільним процесуальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2019. 239 с.

86. Попов О. І. Інстанційна система судів цивільної юрисдикції. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2012. № 3. С. 145-151.

87. Порєва Л. Способи оплати аліментів на дітей. *Вісник прокуратури*. 2006. №3. С. 110-115.

88. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 212/1055/18-ц; провадження № 61-2386сво19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/ Review/84182574.

89. Постанова Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 628/8821/13-ц; провадження № 61-17538св18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78528804

90. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2020 р. у справі №725/2910/19. ЛІГА:ЗАКОН : інформаційно-правова система. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/91466347

91. Постанова Верховного Суду від 16 жовтня 2018 року у справі № 295/4474/15-ц; провадження № 61-29205 св 18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77684730

92. Постанова Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 554/325/16-ц; провадження № 61-20049св19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: http://od.reyestr.court.gov.ua/files/43/e0d59d5a45f9a0240b90ce761c563714.rtf

93. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 644/3610/16-ц; провадження № 61-12782св18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81796155.

94. Постанова Верховного Суду від 23.01.2019 у справі № 346/103/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79516702.

95. Постанова Верховного Суду від 25.04.2018 року у справі № 295/5011/15-ц; провадження № 61-1125св17. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73727554

96. Постанова Верховного Суду від 26.06. 2018 року у справі № 363/3637/13-ц; провадження № 61-8871св18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. Протокол: юридичний інтеренет ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_26_06_2018_roku_u_spravi_363_3637_13_ts/

97. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2018 року у справі № 130/2233/15-ц; провадження № 61-4364 св 18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72561101

98. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 4 декабря 1969 г. № 10 «О практике применения судами основ законодательства Союза ССР и Союзных республик о браке и семье». Обзоры судебной практики Верховного Суда Российской Федерации : база данных. URL: http://xn--b1azaj.xnp1ai/USSR/postanovlenieplenumavs-sssr/N10-ot-04.12.1969-sssr.html

99. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного

процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». База даних «Законопроекти» / ВР України. URL : URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415

100. Притуляк В. М. Утримання чоловіком дружини, з якою проживає дитина: підстави та порядок надання допомоги. *Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу* (м. Одеса , 17 жовтня 2016 р.). Одеса : Юридична література, 2016. С. 84-86.

101. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2016. № 30. Ст. 542.

102. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів : Закон України від 17.05.2017 р. № 2037-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2037-19.

103. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання : Закон України від 03.07.2018 р. № 2475-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19.

104. Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов’язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину : Закон України від 17.05.2016 № 1370-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon3.rada. gov.ua/ laws/ show/1370-19.

105. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 року № 1058-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15.

106. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : постанова Пленуму Верховного

Суду України № 14 від 18.12.2009 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8. С. 9.

107. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2: База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-09

108. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text

109. Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 року № 4. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-12#Text

110. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-%D0%BF

111. Про індексацію грошових доходів населення : Закон України від 03.07.1991 р. № 1282-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 42. ст. 551.

112. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 32. Ст. 422.

113. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14

114. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text

115. Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011року № 14. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11.

116. Про прожитковий мінімум : Закону України від 15.07.1999 року № 966-XIV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14.

117. Про судове рішення у цивільній справі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 року № 14. *Вісник Верховного Суду України.* 2010. № 1. С. 4.

118. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674 – VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17

119. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 року № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст.529.

120. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 6.

121. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / за заг. ред. В.В. Комарова. Харків : Харків юридичний, 2008. 928 с.

122. Пчелинцева Л. М. Семейное право России : учебник для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2004. 688 с.

123. Решетняк В. И., Черных И. И. Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе. Москва : Юридическое бюро «Городец», 1997. 80 с.

124. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 28 березня 2018 року. Справа № 753/698/18; провадження № 8/753/10/18 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73053239

125. Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 12 квітня 2019 року. Справа № 344/7978/18; провадження № 8/344/4/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81329632

126. Рішення Корюківського районного суду Чернігівської області від 20 квітня 2018 р. Справа № 736/460/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/73558410.

127. Рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 17 вересня 2020 року. Справа № 545/1241/20; провадження № 2/545/707/20 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91740277

128. Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 480 с.

129. Розгон О. В. Примусове стягнення аліментів на користь непрацездатних та нужденних батьків. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 5. С. 84–93.

130. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Правова єдність, 2009. 432 с.

131. Ромовська З. В. Права та обов’язки батьків і дітей. Львів : Вища школа, 1975. 146 с.

132. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 532 с.

133. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 288 с.

134. Сакара Н. Ю. Право на касаційне оскарження судових рішень у малозначних справах: проблеми законодавчого регулювання. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення : зб. наук. пр. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23-24 листопада 2018 р.)* / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханик-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 161-171.

135. Сакара Н. Ю. Спрощене позовне провадження як новела цивільного процесуального права. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018. URL: http://univd.edu.ua/General/publishing/Konf /25_05_2018/pdf/62.pdf.

136. Салумаа Э. Э. Судебные споры об алиментах несовершеннолетним детям : автореф. дисс… канд. юрид. наук. Тарту, 1962. 21 с.

137. Самілик Л. О., Кіраль Г. Ю. Особливості стягнення аліментів на дитину в порядку наказного провадження. *Держава та регіони*. 2019. № 3. С. 73-78.

138. Сапейко Л. В. Особливості судового розгляду справ про стягнення аліментів на дітей. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 42. С. 233-239.

139. Сапейко Л. В. Правове регулювання аліментних обов’язків батьків та дітей : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.03. Харків, 2003. 187 с.

140. Сапейко Л. В., Кройтов В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Ескада, 2008. 160 с.

141. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса. 2- е изд., перераб. и доп. Москва : Статут, 2014. 784 с.

142. Свистун Л. Я. Правове регулювання стягнення аліментів на дітей. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 88–94. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/18.pdf

143. Седунов Е. История становления алиментного законодательства в Российской империи и СССР. *Московский экономический журнал.* 2015. № 3. URL: http://qje.su/otraslevaya-i-regionalnaya-ekonomika/istoriya-stanovleniya-alimentnogo-zakonodatelstva-v-rossijskoj-imperii-i-sssr/

144. Семейное право Украины : учебник / под. ред. Ю. С. Червоного. Київ : Правова єдність, 2009. 640 с.

145. Семейное право Украины : учебник / под. ред. Ю.С. Червоного. Харьков : Одиссей, 2005. 520 с.

146. Семейное право: Учебник / под ред. П. В. Крашенинникова. Москва : Статут, 2008. 302 с.

147. Семёнова А. Становление и развитие алиментных обязательств по содержанию родителей: историко-правовое исследование. In: Legea şi Viaţa. 2019, . № 5/2(329), pp. 163-167.

148. Семенова А. П. Особливості стягнення аліменті за цивільним процесуальним кодексом УРСР 1963 року. Держава та регіони. Сер.: Право, 2019. № 4 (66). С.17-21.

149. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. В. П. Мироненко. Київ : Правова єдність, 2008. 477 с.

150. Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. Київ : Істина, 2002. 304 с.

151. Сімейне право. Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. : у 2 кн. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я., 2005. 896 с.

152. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

153. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової, 2008. 855 с.

154. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.

155. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-те видання. Київ : Алерта; ЦУП, 2011. 524 с.

156. Смагина Е. С. Проблемы упрощенного производства в гражданском процессе. Законы России: опыт, анализ, практика. 2016. № 9. С. 57-63.

157. Советский гражданский процесс : учебник / под общей ред. С. Ю. Каца и Л. Я. Носко. Киев : Вища школа, 1982. 424 с.

158. Сокол О. О. Історико-правовий аналіз розвитку протидії ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання не працездатних батьків. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2015. № 4 (50). С. 88-94.

159. Співак В. М., Гопанчук В. С. Законодавство України про шлюб та сім'ю. Київ : Наукова думка, 1998. 164 с.

160. Стоянова Т. А., Іліопол І. М. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій у світлі прийняття нового цивільного процесуального кодексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 2. С. 13-16.

161. Студенніков С. Врегулювання спору за участю судді: які проблеми показала практика. *Судово-юридична газета : веб-сайт*. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/141171-vregulyuvannya-sporu-za-uchastyu-suddi-yaki-problemi-pokazala-praktika

162. Татаринцева Е. А. Ответственность родителей по семейному законодательству России и Англии : сравнительно-правовой анализ : учеб. пособ. Тверь, 2008. 163 с.

163. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. Харків : Видавець Вокарчук Н. М., 2007. 628 с.

164. Титов Ю. П. Хрестоматия по истории государства и права России. Москва, 2003. 544 с.

165. Ткачук О. Упрощенное производство — новелла гражданского процесса: правовая природа, признаки, процедура. *Право України*. 2017 . № 8. С. 45-56.

166. Ткачук О. С. Реалізація судової влади в цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект : дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 547 с.

167. Тріпульський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми : дис…. канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 316 с.

168. Трофимов А. А. Судебный приказ: взаимосвязь формы и содержания. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2001. № 8. С. 19–28.

169. Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія : Правознавство. 2014. Т. 19. Вип. 3 (24). С. 44–48.

170. Труба В. І. Питання здійснення права на захист сіймених прав та інтересів в судовому порядку. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 76-79.

171. Труфанова Ю., Голова В. Наказне провадження як спрощена форма розгляду цивільних справ. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 119-124.

172. Туманов Д. А. Еще раз о том, является ли судебный приказ актом правосудия, или Размышления о сущности правосудия. *Законы России: опыт, анализ, практика*. 2016. № 9. С. 13-20.

173. Туманов Д. А., Алехина С. А. К вопросу о правовом характере спора и правоспособности как предпосылках права на предъявление иска. *Журнал российского права*. 2014. № 12. С. 95-105.

174. Ухвала Березівського районного суду Одеської області від 22.08.2019 року. Справа № 494/852/19; провадження № 2/494/493/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84146536

175. Ухвала Верховного Суду від 12 березня 2018 року. Справа № 280/236/17; провадження № 61-11667ск18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72727701

176. Ухвала Верховного Суду від 14 березня 2018 року. Справа № 127/22669/17; Провадження № 61-12455ск18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72727714

177. Ухвала Дрогобиоацького міськрайонного суду Львівської області від 30 вересня 2019 року. Справа № 442/6548/19; провадження № 2/442/1698/2019. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93722355

178. Ухвала Катеринопільського районного суду Черкаської області від 18 березня 2021 року. Справа № 698/99/21; Провадження № 2/698/222/21) Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95632873

179. Ухвала Козівського районного суду Тернопільської області від від 12 лютого 2020 року. Справа № 600/784/19; Провадження № 2/951/121/2020. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87541625

180. Ухвала Новоайдарського районного суду Луганської області від 01.09.2020 року. Справа № 419/1000/20; Провадження № 8/419/2/2020 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

181. Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05 листопада 2018 року. Справа № 214/5773/18; Провадження 2-н/214/753/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79046060

182. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 12.01.2021 року. Справа № 2/759/1487/21; Провадження №759/15631/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94106974

183. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Новітня концепція спрощеного провадження в цивільному процесі. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 1. С. 46–50.

184. Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей. : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 229 с.

185. Харьковская цивилистическая школа: антология семейного права: монография / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2013. 240 с.

186. Цивільний процес України : академічний курс / за ред.. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. 848 с.

187. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

188. Цивільний процесуальний кодекс України : наук. практ. комент. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Акад наук вищ. шк. України М. М. Ясинка. Київ : Правова єдність: Алерта, 2018. 602 с.

189. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : станом на 1 січня 2011 р. / за ред.: Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, В. В. Васильченка [та ін.] ; ОНЮА. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків : Одіссей, 2011. 1016 с.

190. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / за ред. В. В. Комарова. Харків, 2001. – 816 с.

191. Цивільний процесуальний кодекс УРСР : Закон від 18.07.1963 / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06.

192. Цыпкин П. С. Свод законоположений имперских и областных «О законности и внебрачности рождения. Узаконении и усыновлении. О взаимных отношениях родителей и детей». Пг., 1916. 128 с.

193. Червоный Ю. С., Волосатый Г. С., Ермолаева В. О. и др. Гражданский процессуальный кодекс Украины : Научно-практический комментарий. Харьков : Одиссей, 2008. 792 с.

194. Чечот Д. М. Участники гражданского процесса. Москва : Госюриздат., 1960. 190 с.

195. Чістякова І. М. Особливості розгляду судових справ щодо стягнення аліментів на дитину за участю іноземних громадян. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2019. № 1. С. 70-73.

196. Чорнооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. 2-ге вид, перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 472 с.

197. Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 479 с.

198. Шабалін А. В. Судочинство у справах наказного провадження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.

199. Шерстюк В. М. Судебное представительство по гражданским делам. Москва : Издательство Московского университета, 1984. 144 с.

200. Шершньова О. А. Правове регулювання відносин утримання (алементування): термінологічна проблема. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2013. Вип. 114 (Ч. ІІ), С. 67-72.

201. Шершньова, О. А. Розвиток інституту аліментів в Україні: від дореволюційних часів до сьогодення. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київ : Ін-т міжнар. відносин, 2010. Вип. 90, (ч. 1). С. 172-174.

202. Шкорупеєв Д. А. Юрисдикція та підсудність справ про стягнення аліментів на утримання дитини. Jurnalul Juridic National: teorie si practica. 2018. № 1 (29). С. 112-115.

203. Штутин Я. Л. Предмет доказывания в советском гражданском процессе. Москва : Госюриздат, 1963. 188 с.

204. *Юридична енциклопедія*: В 6 *т*. / редкол.: *Ю.С. Шемшученко* (відп. *ред*.) та ін. Київ : "Укр. енцикл.", *1998*. *Т. 1*: А - Г. 672 с.

205. Ярошенко І. Малозначні спори: окремі аспекти тлумачення поняття. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 листопада 2018 р.).* Київ : Дакор, 2018. С. 217–221.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Шкорупеєв Д. А. Щодо визначення процесуального правового статусу позивача та відповідача у справах про стягнення аліментів на утримання дитини. *Часопис цивілістики.* 2017. № 28. С. 107-110.
2. Шкорупеєв Д. А. Юрисдикція та підсудність справ про стягнення аліментів на утримання дитини. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica.* 2018. № 1 (29). С. 112-115.
3. Shkorupeev D. A. Consideration of cases on recovery of alimony for the maintenance of parents in civil proceedings: some aspects. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal.* 2019. №. 3 p.76-79
4. Шкорупеєв Д. А. Особливості формування предмета доказування у справах про стягнення аліментів на утримання дитини. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 9. С.71-74.

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

5. Шкорупеєв Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ у наказному провадженні. *Особливості розгляду сімейних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 17 жовтня 2016 р.). Одеса : Юридична література, 2016. С. 98-101.
6. Шкорупеєв Д. А. Щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у цивільне судочинство : «Електронне правосуддя». *Інформаційні*

технології у судочинстві : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубєвої Н.Ю. Одеса : Фенікс, 2017. С. 83-85.

7. Шкорупеєв Д. А. Щодо визначення вимог, за якими розглядаються справи про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні. *Новели цивільного процесуального кодексу України* : матеріали кругл. столу (Одеса, 26 березня 2018 р.) [Електроне видання] / за заг. редакцією д.ю.н., проф. Н.Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. С. 106-108.

8. Шкорупеєв Д. А. Процесуальні особливості розгляду судом справ про стягнення аліментів на утримання дитини у спрощеному позовному провадженні : окремі аспекти. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-хт. Т. 2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 633-635.

9. Шкорупеєв Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ про зміну розміру аліментів на утримання дитини: окремі аспекти. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : Всеукраїнська науково-практична конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 146-160.

10. Шкорупеєв Д. А. Щодо визначення предмета доказування та коло доказів у справах про стягнення аліментів на дитину у наказному провадженні. *Новели цивільного процесуального законодавства : Докази та доказування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л. А Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 105-108.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації оприлюднені на 7 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: засіданні круглого столу «Особливості розгляду сімейних спорів» (Одеса, 17 жовтня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інформаційні технології у судочинстві» (Одеса, 18 квітня 2017 р.); засіданні круглого столу «Новели цивільного процесуального кодексу України» (Одеса, 26 березня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (Одеса, 18 травня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 16 листопада 2018 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Новели цивільного процесуального законодавства : докази та доказування» (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.).

Додаток Б

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
В.о. ректора Національного університету
«Одеська юридична академія»
_____ В.В. Завальнюк
«16» березня 2021 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Шкорупеєва Дмитра Анатолійовича
на тему: «Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві» у навчальну та науково-дослідну діяльність
Національного університету «Одеська юридична академія»

Комісія у складі: *голови* – першого проректора Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора М.Р. Аракеляна, *членів комісії*: проректора з методичної та виховної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора В.В. Завальнюка, декана факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Д.О. Колодіна, завідувача кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Н.Ю. Голубєвої, директора Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Ю.С. Павлової, склала цей акт з приводу того, що результати наукових розробок дисертаційного дослідження Шкорупеєва Дмитра Анатолійовича на тему: «Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві» використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні

навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Актуальні питання цивільного процесуального права», «Альтернативні засоби захисту цивільних прав», «Розгляд окремих категорій цивільних справ в судах», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін та у науково-дослідній роботі викладачів та здобувачів вищої освіти.

При викладенні вищевказаних навчальних дисциплін були враховані положення дисертаційного дослідження щодо теоретичних засад розгляду та вирішення справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві, а саме: підстави виникнення права на стягнення аліментів; порядок пред'явлення позовної заяви (заяви) про стягнення аліментів; визначення осіб, які мають право на звернення до суду та їх процесуальний правовий статус у цивільному судочинстві, визначення територіальної підсудності; порядок розгляду зазначеної категорії у порядку загального позовного, спрощеного позовного та наказного проваджень.

Крім того, рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

1. Шкорупеєв Д.А. Щодо визначення процесуального правового статусу позивача та відповідача у справах про стягнення аліментів на утримання дитини. *Часопис цивілістики.* 2017. № 28. С.107-110.
2. Шкорупеєв Д.А. Юрисдикція та підсудність справ про стягнення аліментів на утримання дитини. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica.* 2018. № 1 (29). С.112-115.
3. Shkorupeev D. A. Consideration of cases on recovery of alimony for the maintenance of parents in civil proceedings: some aspects. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal.* 2019. №. 3 p.76-79
4. Шкорупеєв Д.А. Особливості формування предмета доказування у справах про стягнення аліментів на утримання дитини *Підприємництво, господарство і право*.2020. №9. С.71-74.

5. Шкорупеєв Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ у наказному провадженні. *Особливості розгляду сімейних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 17 жовтня 2016 р.). Одеса : Юридична література, 2016. С. 98-101.

6. Шкорупеєв Д. А. Щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у цивільне судочинство : «Електронне правосуддя». *Інформаційні технології у судочинстві* : : матер. всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 р.) /за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубєвої Н.Ю. Одеса : Фенікс, 2017. С.83-85.

7. Шкорупеєв Д.А. Щодо визначення вимог, за якими розглядаються справи про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні. *Новели цивільного процесуального кодексу України* : [Електроне видання] матер. кругл. столу (Одеса, 26 березня 2018 р.) // за заг. редакцією д.ю.н., проф. Н.Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. С. 106-108.

8. Шкорупеєв Д.А. Процесуальні особливості розгляду судом справ про стягнення аліментів на утримання дитини у спрощеному позовному провадженні : окремі аспекти. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-хт. Т.2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.633-635.

9. Шкорупеєв Д.А. Процесуальний порядок розгляду справ про зміну розміру аліментів на утримання дитини: окремі аспекти. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ім. Ю.С.Червоного / за загальною редакцією д.ю.н., професора Н.Ю. Голубєвої. – (Одеса, 16 листопада 2018 р.) [Електронний ресурс]. –Одеса: Фенікс, 2018. – С. 151-155. – 0, 3 д.а. –

Режим доступу: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10934

10. Щодо визначення предмета доказування та коло доказів у справах про стягнення аліментів на дитину у наказному провадженні. *Новели цивільного процесуального законодавства : Докази та доказування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / Уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л. А Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020.С.105-108.

Голова комісії: _____ М.Р. Аракелян

Члени комісії: _____ В.В. Завальнюк

_____ Д.О. Колодін

_____ Н.Ю. Голубєва

_____ Ю.С. Павлова

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Голова Суворовського районного суду м. Одеси
Бузовський В.В.
«02» 2021 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Шкорупеєва Дмитра Анатолійовича
на тему: «Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 081 «Право»
в практичну діяльність Суворовського районного суду м. Одеси

Комісія у складі: голови Суворовського районного суду м. Одеси Бузовського В.В., заступника голови Суворовського районного суду м. Одеси Малиновського О.М., судді-спікера Суворовського районного суду м. Одеси Середи І.В., склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві» за спеціальністю 081 «Право» використовуються в практичній діяльності Суворовського районного суду м. Одеси

Комісією розглянуто результати наукових розробок в межах виконання дослідження, що присвячені дослідженню аліментних зобов'язань, аналізу їх змісту; проведення аналізу окремих норм та правових інститутів галузі сімейного та цивільного процесуального права; аналіз судової практики щодо окремих положень, що визначають процедуру розгляду судами справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві; вироблення пропозицій щодо вдосконалення норм сімейного та цивільного процесуального законодавства України; здійснення порівняльного аналізу правового регулювання цивільного судочинства в Україні та зарубіжних державах щодо аліментних зобов'язань тощо.

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Суворовського районного суду м. Одеси.

Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Шкорупеєв Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ у наказному провадженні / Д.А. Шкорупеєв // Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу (Одеса, 17 жовтня 2016 р.) – Одеса : Юридична література, 2016. С. 98-101.
2. Шкорупеєв Д.А. Щодо перегляду верховним судом рішень з цивільних справ з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права / Д.А. Шкорупеєв // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в України : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції ім. Ю.С.Червоного / за загальною редакцією д.ю.н., професора Н.Ю. Голубєвої. - (Одеса, 9 грудня 2016 р.). – Одеса: Фенікс, 2016. – 160 с. – С. 142-145. – 0,24 д.а.
3. Шкорупеєв Д. А. Щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у цивільне судочинство : «Електронне правосуддя» / Д.А. Шкорупеєв // Інформаційні технології у судочинстві : матер. всеукр. наук. - практ. конф. (Одеса, 18 квітня 2017 р.). – Одеса : Фенікс, 2017. С.83-85. – 0,2 д.а.
4. Шкорупеєв Д.А. Щодо визначення процесуального правового статусу позивача та відповідача у справах про стягнення аліментів на утримання дитини / Д.А. Шкорупеєв // Часопис цивілістики. Вип. 28. – Одеса, 2017. – С.107-110. – 0,24 д.а.
5. Шкорупеєв Д.А. Юрисдикція та підсудність справ про стягнення аліментів на утримання дитини / Д.А. Шкорупеєв // Jurnalul Juridic National: teorie si practica. – № 1 (29). – 2018. – С.112-115. – 0,24 д.а.
6. Шкорупеєв Д.А. Щодо визначення вимог, за якими розглядаються справи про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні / Д.А. Шкорупеєв // Новели цивільного процесуального кодексу України : [Електроне видання] матер. кругл. столу (Одеса, 26 березня 2018 р.) // за заг.

редакцією д.ю.н., проф. Н.Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Фенікс, 2018. С. 106-108. – 0,2 д.а.

7. Шкорупеєв Д.А. Процесуальні особливості розгляду судом справ про стягнення аліментів на утримання дитини у спрощеному позовному провадженні : окремі аспекти / Д.А. Шкорупеєв // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-хт. Т.2. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.633-635. – 0,18 д.а.
8. Шкорупеєв Д.А. Процесуальний порядок розгляду справ про зміну розміру аліментів на утримання дитини: окремі аспекти. Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : матеріали Всеукр. науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м.Одеса, 16 листопада 2018 року).
9. Щодо визначення предмета доказування та коло доказів у справах про стягнення аліментів на дитину у наказному провадженні / Новели цивільного процесуального законодавства : Докази та доказування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. – Одеса : Фенікс, 2020. С.105-108 – 0,24 д.а.
10. Шкорупеєв Д.А. Особливості формування предмета доказування у справах про стягнення аліментів на утримання дитини / Д.А. Шкорупеєв // Підприємництво, господарство і право. Вип.9., Київ.2020, С.71-74. – 0,3 д.а

Голова Суворовського районного суду м. Одеси — В.В. Бузовський

Заступник голови Суворовського районного суду м. Одеси — О.М. Малиновський

Суддя-спікер Суворовського районного суду м. Одеси — І.В. Середа